

BETÆNKNING
OM
VIRKNINGERNE AF
EN ARBEJDSSTIDSNEDSÆTTELSE
I DANMARK

AFGIVET AF DEN AF ARBEJDS- OG BOLIG-
MINISTERIET I DECEMBER 1949 NEDSATTE
ARBEJDSMARKEDSKOMMISSION

Det administrative bibliotek

Slotsholmsgade 12
1216 København K

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1952

~~socialministeriets~~
bibliotek

33.11/220 2x 2

Arbejdsmarkedskommissionen har under 19/9 1951 til arbejds- og socialministeren afgivet nedenstående betænkning om virkningerne af en arbejdstidsnedsættelse i Danmark udarbejdet på foranledning af forligsmandens mæglingforslag af 21/3 1950.

Efter afslutningen af overenskomstforhandlingerne i foråret 1952 har arbejds- og socialministeren i maj s. å. tiltrådt, at betænkningen offentliggøres.

Forord.

Arbejdsmarkedskommissionen blev nedsat i december 1949 af regeringen efter forhandling med De samvirkende Fagforbund, Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, Dansk Arbejdsgiverforening og Industrirådet. Kommissionen har til opgave at undersøge forholdene på arbejdsmarkedet, behandle de til enhver tid eksisterende beskæftigelsesproblemer og udarbejde forslag til løsning af disse problemer.

Kommissionen har følgende sammensætning:

Departementschef *Axel Skalts* (formand); forbundsformændene *Eiler Jensen*, *Hans Rasmussen* og *Chr. Larsen* (udpeget af De samvirkende Fagforbund); sekretær *Carl P. Jensen* (udpeget af Byggefagenes Landsammenslutning)!; forretningsfører *Vilh. Rasmussen* (udpeget af Dansk Arbejdsmands Forbund); kontorchef *J. Paldam* (udpeget af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd)!; fabrikant *Hans L. Larsen*, fabrikant *Harald Klem*, direktør *P. Christiansen* (udpeget af Dansk Arbejdsgiverforening); murermester *Rasmus Sørensen* (udpeget af Håndværksrådet); godsejer *Th. Junker* (udpeget af S sammenslutningen af Landbrugets Arbejdsgiverforeninger); direktør *P. Wonsild* (udpeget af Industrirådet); gårdejer *K. Røhr Lauritzen* (udpeget af Landbrugsrådet); husmand *Fr. Larsen* (udpeget af De samvirkende danske Husmandsforeninger); direktør *Otto Muller* (udpeget af handelsministeriet); kontorchef *Erik Ib Schmidt* (udpeget af finansministeriet); kontorchef *M. Olufsen* (udpeget af arbejds- og socialministeriet). Desuden er kontorchef, lektor *Vedel-Petersen*, Centralarbejdsanvisningskontoret, samt professor, dr. polit. *F. Zeuthen*, Københavns universitet og professor *Jørgen S. Dich*, Århus universitet, medlemmer af kommissionen. Endelig deltager kontorchef *H. N. Skade* i kommissionens forhandlinger som tilforordnet fra Det statistiske Departement.

Ved forligsmandens mæglingforslag af 21. marts 1950 blev kommissionen anmodet om at ville foretage en undersøgelse af virkningerne af og mulighederne for

en nedsættelse af den almindelige arbejdstid. Efter at spørgsmålet havde været forelagt for den daværende arbejds- og boligminister, vedtog kommissionen ved sit 4. møde den 12. april 1950 enstemmigt at tage sagen op, i første omgang i et særligt under kommissionen nedsat underudvalg, jfr. betænkningen pag. 8.

Under 24. august 1951 blev et af underudvalgets 7 medlemmer enstemmigt tiltrådt udkast til betænkning udsendt til kommissionens medlemmer, og denne har ved sit 23. møde den 31. august d. å. behandlet sagen. Den følgende betænkning om virkningerne af en arbejdstidsnedsættelse i Danmark er herefter tiltrådt af følgende medlemmer af kommissionen:

P. Christiansen.	Jørgen S. Dich.	Carl P. Jensen.	
Eiler Jensen.	Harald Klem.	Hans L. Larsen.	Chr. Larsen.
Otto Müller.	M. Olufsen.	J. Paldam.	Hans Rasmussen.
Vilh. Rasmussen.	Erik Schmidt.	Axel Skalts, formand.	Rasmus Sørensen.
Vedel Petersen.	P. Wonsild.	F. Zeuthen.	

De tre af kommissionens medlemmer, der repræsenterer henholdsvis Sammenlutningen af Landbrugets Arbejdsgiverforeninger, De samvirkende danske Husmandsforeninger og Landbrugsrådet har ikke ønsket at tiltræde betænkningen, men har i stedet fremsat følgende udtalelse:

Undertegnede medlemmer af kommissionen, der repræsenterer landbrugs-erhvervet, har ikke ønsket at tage stilling til nærværende betænkning, der udelukkende vedrører arbejdstidsforholdene indenfor håndværk og industri m. v. Man henviser iøvrigt til, at spørgsmålet om arbejdstiden i landbruget, hvor forholdene i mange henseender er anderledes, behandles i en særlig kommission nedsat af arbejds- og socialministeriet.

Th. Junker.	Fr. Larsen.	K. Røhr Lauritzen.
--------------------	--------------------	---------------------------

København, den 19. september 1951.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Indledning	7
Kap. 1. Fagbevægelsens begrundelse for de fremsatte krav om en arbejdstidsforkortelse. .	10
Kap. 2. Arbejdstidsspørgsmålet i Danmark	11
A. Den historiske udvikling	11
B. Den nuværende arbejdstid i industri og håndværk	15
1. Lovbestemmelser	15
2. Den overenskomstmæssige arbejdstid	17
3. Den faktiske arbejdstid	20
4. Arbejdstiden i andre erhverv	23
Kap. 3. Arbejdstiden i udlandet	25
a. Den historiske udvikling	25
b. Gældende bestemmelser om arbejdstiden i udlandet	27
Kap. 4. Forskellige former for arbejdstidsnedsættelse	30
Kap. 5. Forskellige undersøgelser af virkningerne af en arbejdstidsnedsættelse	33
Kap. 6. Produktionsmæssige virkninger af en arbejdstidsnedsættelse	41
Kap. 7. Økonomiske virkninger af en arbejdstidsnedsættelse	49
Resumé	59

Bilag.

1. Fagforbundenes undersøgelse af arbejdstiden.
2. En undersøgelse af arbejdstidens længde m. m. efteråret 1950.
3. Arbejdstiden i andre erhverv.
4. Lovbestemmelser om arbejdstiden og ændringsforslag hertil samt ferielovskommissionens betænkning.
4. Arbejdstiden i udlandet:
 - A. Holland, Belgien, Frankrig, Schweiz.
 - B. England.
 - C. Sverige.
 - D. Norge.
 - E. U. S. S. R.
6. Eksempler på produktivitetsforskelle under kort og lang arbejdstid.
7. Ekstrakt af „Hours of Work and Output". (U. S. Department of Labor).
8. Forskellige eksempler på ændringer i arbejds effektiviteten før og efter 8-timers dagens gennemførelse i Danmark.
9. 8-timers dagens virkninger i Sverige.
10. Referat af nogle synspunkter i svensk betænkning angående arbejdstiden for treskiftsarbejdere.
11. Arbejdstidens indflydelse på trætheden og fejlprocenten i arbejdet.
12. Antallet af ulykkestilfælde under arbejde fordelt efter tidspunktet for ulykkens indtræden
13. Produktivitetsstigningen siden 1935.
14. Statistiske oplysninger om de enkelte industrigrene.
15. Vedr. filmoperatørernes arbejdstid.
16. Litteraturfortegnelse.

Nogle hyppigt anvendte forkortelser:

DA: Dansk Arbejdsgiverforening.

DAF: Dansk Arbejdsmandsforbund.

DSF: De samvirkende Fagforbund.

HK: Dansk Handels- og Kontormedhjælperforbund.

ILO: International Labour Organisation.

Indledning.

A. Kommissoriet.

Under de i foråret 1950 førte forhandlinger om fornyelse af de for industri- og håndværksfag m. fl. gældende overenskomster viste det sig umuligt at nå frem til enighed mellem parterne om en løsning af spørgsmålet om en arbejdstidsforkortelse, der var rejst af arbejderorganisationerne. Under drøftelserne i Forligsinstitutionen tilsluttede begge parter sig imidlertid det synspunkt, at det ville være hensigtsmæssigt at foretage en dybtgående undersøgelse af alle de spørgsmål, der står i forbindelse med gennemførelse af en arbejdstidsforkortelse, forinden en sådan nedsættelse fandt sted. Der opnåedes derfor enighed om, at der i det af Forligsmanden fremsatte mæglingsforslag indsattes følgende fællesbestemmelse for samtlige overenskomster:

„Under hensyn til

- at* der fra arbejderside i den foreliggende overenskomstsituation er rejst et generelt krav om nedsættelse af den almindelige arbejdstid,
- at* en gennemførelse helt eller delvis af dette krav må være betinget, af at produktionen ikke herigennem nedsættes, og Danmarks konkurrencemuligheder forringes,
- at* mulighederne for en arbejdstidsnedsættelse kan ligge forskelligt for de forskellige erhvervsområder, og
- at* Forligsinstitutionen ikke har haft mulighed for at foretage en dybtgående undersøgelse heraf under den nuværende overenskomstsituation og derfor ikke ser sig i stand til at fremsætte mæglingsforslag om realiteten i dette spørgsmål, anmodes den af Arbejds- og Boligministeren nedsatte arbejdsmarkedskommission om at ville foretage en sådan undersøgelse, således at resultatet heraf inden 1. juli 1951 meddeles Dansk Arbejdsgiverforening og De samvirkende Fagforbund, hvorefter disse organisationer omgående optager spørgsmålet til indbyrdes drøftelse."

B. Udvalgets nedsættelse og arbejde.

I arbejdsmarkedskommissionen behandledes sagen i et møde den 12. april 1950, hvor der opnåedes eenstemmig vedtagelse af, at kommissionen påtog sig den stillede opgave, og af den fremgangsmåde, der tænktes fulgt ved arbejdets gennem-

førelse. Man nedsatte et særligt underudvalg, arbejdstidsudvalget, til at gennemføre det forberedende arbejde, og det vedtoges at knytte et særligt sekretariat til dette udvalg.

Arbejdstidsudvalget kom til at bestå af følgende medlemmer:

Departementschef *A. Skalts*, formand,
 Fabrikant *Hans L. Larsen*,
 Forbundsformand *Eiler Jensen*,
 Professor, dr. polit *F. Zeuthen*,
 Kontorchef *K. O. Vedel-Peter sen*,
 Sekretariatschef *Viggo Kampmann* og (senere)
 Professor *Jørgen S. Dich*.

Efter sekretariatschef *Kampmanns* udnævnelse til finansminister har kontorchef *Erik Ib Schmidt* deltaget i udvalgets møder.

Som sekretær for udvalget har fungeret ekspeditionssekretær i Det statistiske Departement, cand. polit. *Helge Larsen*, som under arbejdet har været assisteret af fuldmægtig i Dansk Arbejdsgiverforening, cand. polit. *C. J. Clemmensen*, kontorchef i Industrirådet, cand. polit. *Jørgen Jensen*, økonomisk medarbejder i De samvirkende Fagforbund, cand. polit. *Holger Jensen* og sekretær i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd *Byrge Quist*.

Udvalget holdt sit første møde den 9. maj 1950, hvor man blev enig om en arbejdsplan. Det overdroges sekretariatet at indsamle materiale til belysning af de forhold, der står i forbindelse med spørgsmålet, dels ved udsendelse af særlige spørgeskemaer til organisationer og virksomheder, dels ved gennemgang af foreliggende litteratur om emnet. Senere har udvalget drøftet de indsamlede oplysninger og udarbejdet de nedenstående konklusioner af materialet.

De af udvalget foretagne undersøgelser har været følgende:

- 1) Hos samtlige fagforbund, der omfatter medlemmer beskæftiget i industri og håndværk m. m., er der indhentet oplysninger om de overenskomstmæssige bestemmelser om arbejdstiden og dermed i forbindelse stående spørgsmål, jfr. det i bilag 1 aftrykte spørgeskema.
- 2) Til samtlige større håndværks- og industrivirksomheder og til et udvalg af de mindre virksomheder (ialt 8 515) udsendtes pr. 1. september 1950 det i bilag 2 optrykte skema, der tilsigtede at fremskaffe oplysninger om den faktiske arbejdstid og forskellige spørgsmål, der står i forbindelse hermed. Undersøgelsen er refereret i betænkningens kap. 2. B. 3., med tilhørende bilag.
- 3) For at fremskaffe oplysninger om, hvorvidt virksomhederne har iagttaget forskel mellem produktionens størrelse på dage med kort arbejdstid og på dage med lang arbejdstid, var der i det under 2) omtalte spørgeskema indsat et særligt spørgsmål herom. Til de virksomheder, der svarede positivt herpå,

(ialt ca. 300) udsendtes en ny mere detaljeret forespørgsel (se bilag 8), for at få talmæssigt materiale til belysning af dette spørgsmål. Der indkom ca. 100 besvarelser herpå, men kun en del af disse var talmæssigt underbyggede. For disse besvarelsers indhold er der gjort rede i kap. 5 med tilhørende bilag.

- 4) For yderligere at fremskaffe materiale til belysning af forskellig arbejdstids indflydelse på produktionsresultatet udsendte man det i bilag 8 optrykte spørgeskema til de virksomheder, der skønnedes at kunne give sådanne talmæssigt underbyggede oplysninger og som på det under 2) nævnte skema havde oplyst, at der anvendtes forskellig arbejdstid på ugens dage bortset fra lørdage. På denne forespørgsel indkom dog kun meget få svar, og en fornyet telefonisk henvendelse til en stor del af de pågældende virksomheder gav ikke noget yderligere resultat. De besvarelser af denne forespørgsel, der foreligger, er sammen med de under 3) nævnte oplysninger lagt til grund for overvejelserne i udvalget om virkningerne af en nedsættelse af arbejdstiden, jfr. kap. 6 og 7.
- 5) Til belysning af mulighederne for at gennemføre en nedsættelse af arbejdstiden for de enkelte erhverv har sekretariatet bearbejdet forskellig foreliggende officiel statistik. Der er heri tillige medtaget en del oplysninger fra den af udvalget foranstaltede undersøgelse over arbejdstiden, og det var desuden påtænkt at søge fremskaffet oplysninger om de tekniske virkninger, som en eventuel nedsættelse af arbejdstiden kunne tænkes at få for de enkelte erhverv, ved at rette forespørgsel til samarbejdsudvalgene. Denne tanke kunne imidlertid ikke gennemføres, hvorfor man vedrørende dette problem har måttet nøjes med at aftrykke det nævnte statistiske materiale (bilag 14).
- 6) Til belysning af arbejdstidsforholdene i udlandet har udvalget dels gennem Dansk Arbejdsgiverforening og De samvirkende Fagforbund modtaget indberetninger fra forskellige lande, dels fundet materiale i den litteratur, der er gennemgået af sekretariatet.
- 7) Endelig skal nævnes, at man som bilag 13 har optrykt en af kontorchef *H. N. Skade*, Det statistiske Departement, udarbejdet redegørelse for produktivitetens stigning indenfor de enkelte hovedindustrigrupper i perioden 1935—1949.

Udvalget har, som allerede nævnt, ladet foretage en gennemgang af foreliggende litteratur om arbejdstidsspørgsmålet. Materialet er fundet på forskellige biblioteker, især Arbejds- og socialministeriets bibliotek, Arbejderbevægelsens bibliotek, Det statistiske Departements bibliotek og Teknisk bibliotek, og har foruden af de i litteraturfortegnelsen, bilag 16, optagne bøger omfattet talrige tidsskrifter, såvel danske som udenlandske, samt de publikationer, der er udsendt af ILO omhandlende arbejdstidsspørgsmålet!

Kap. 1.

Fagbevægelsens begrundelse for de fremsatte ønsker om en arbejdstidsnedsættelse.

Ved overenskomstforhandlingerne 1950 rejstes spørgsmålet om en nedsættelse af arbejdstiden generelt af fagforbundene. Hovedbegrundelsen for fremsættelsen af dette krav er at en arbejdstidsforkortelse må betragtes som et stort *sundhedsmæssigt, socialt og kulturelt gode*, hvis realisering er mulig som følge af den *tekniske udvikling*, der har fundet sted siden indførelsen af 48 timers ugen, hvorved det har været muligt at forøge produktionen i betydeligt omfang. Således er industriproduktionen i 1950 ca. 234 gang så stor som i 1927, og alene siden 1938 er produktionen trods krigens virkninger steget med over 50 pct. Ganske vist er arbejderantallet i industrien også forøget i de betragtede perioder, men måler man stigningen i produktionsindekset fra 1935 til 1949 med stigningen i antallet af udførte arbejdstimer i industrien i samme periode, viser det sig, at produktionen pr. arbejdstime var lidt højere i 1949 end i 1935, og siden 1949 er arbejdsproduktiviteten steget yderligere.

Beregninger over disse forhold foretages for tiden af Det statistiske Departement, jfr. bilag 13, og de her meddelte tal er rent foreløbige, men de tyder dog på, at produktiviteten pr. arbejder indenfor industrien er højere nu end før krigen, til trods for at der i denne periode er optaget et meget stort antal arbejdere til dels indenfor nye produktioner, hvilket på forhånd skulle antages at ville nedsætte den gennemsnitlige produktivitet.

Stigningen i industriproduktionen har endvidere været betydeligt stærkere end stigningen i befolkningstallet. Medens den danske befolkning er steget ca. 21 pct. siden 1927 er industriproduktionen som sagt steget med ca. 150 pct. Industriproduktionen er således, bl. a. fordi der er optaget nye produktioner, fordoblet pr. indbygger i den betragtede periode. Endvidere kan nævnes, at det samlede nationalprodukt er steget ca. 16 pct. pr. indbygger fra 1930 til 1949 målt i faste priser.

Den tekniske udvikling, som således har fundet sted, siden 48 timers arbejdsugen blev indført, ønsker arbejderne skal give sig udslag i en nedsættelse af arbejdstiden.

Endvidere er man indenfor fagbevægelsen af den opfattelse, at en mere hensigtsmæssig tilrettelægning af arbejdet og en mere rationel anvendelse af tekniske

hjælpe midler kan bringe produktiviteten yderligere i vejret, så det vil blive muligt med kortere arbejdstid at producere flere varer end nu, og uden at det behøver at gå ud over konkurrenceevnen overfor udlandet. Som begrundelse herfor kan henvises til, at arbejdstiden er kortest i de lande, der er de dominerende på verdensmarkedet. Således er den normale arbejdstid i USA 40 timer pr. uge og i England 44 timer.

Man mener derfor, at den kortere arbejdstid i disse lande har været medvirkende til at tvinge industrien til mere hensigtsmæssige produktionsprocesser, og derved er disse landes industrier i nogen grad blevet andre landes industrier teknisk overlegne.

Kap. 2.

Arbejdstidsspørgsmålet i Danmark.

A. Den historiske udvikling.

I Danmark er spørgsmålet om den almindelige daglige eller ugentlige arbejdstids længde traditionelt blevet ordnet ved frivillig overenskomst mellem arbejdsgivere og arbejdere, medens arbejdstidsforholdene i udlandet oftest i større eller mindre grad er ordnet gennem lovgivningen.

1. Arbejdstiden før 1920.

Før 1920 varierede arbejdstidens længde fra fag til fag og efter virksomhedernes geografiske placering (København eller provinsen). Gennemsnitlig kan man regne med, at den daglige arbejdstid i 1872 var ca. 11½ time netto, i 1884 ca. 11 timer og omkring århundredskiftet ca. 10 timer, jfr. Arbejdsløshedsrådets betænkning af 24. marts 1934. Ved slutningen af den første verdenskrig var den daglige arbejdstid reduceret til gennemsnitlig ca. 9½ time, og da samtidig søndagsarbejdet, som i 70'erne var ret almindeligt, så godt som helt var bortfaldet i 1918, var den gennemsnitlige ugentlige arbejdstid reduceret betydeligt i denne periode.

I 1919 blev arbejdstiden ved overenskomst af 13. og 15. januar mellem arbejdsmarkedets hovedorganisationer reduceret yderligere med fra ½ til 1 time, således at arbejdstiden derefter skulle være højst 9 og mindst 8 timer daglig, om lørdagen dog 8 timer i alle fag. For denne arbejdstidsforkortelse, der således betød mellem 3 og 7 timer ugentlig varierende efter faget, indrømmedes der arbejderne fuld løn-kompensation.

I samme periode gennemførtes (1919) loven om døgn driftsarbejde, der bestemte, at den enkelte arbejder, der beskæftiges i regelmæssig døgn-drift, højst må beskæftiges 8 timer inden for et døgn, dog i forbindelse med holdskifte 16 timer indenfor et døgn.

2. Arbejdstiden efter 1920.

Samtidig med indgåelsen af de ovenfor nævnte overenskomster af 13. og 15. januar 1919 blev der nedsat et fællesudvalg mellem de to hovedorganisationer med den opgave, „at undersøge de eksisterende forhold i ind- og udland og de deraf følgende muligheder for en yderligere nedsættelse af arbejdstiden".

Resultatet af dette udvalgs arbejde blev en ny hovedaftale af 17. maj 1919, ifølge hvilken den normale arbejdstid benest den 1. januar 1920 skulle være 8 timer daglig eller 48 timer ugentlig i alle fag; herfra undtoges dog søfart, landbrug og dermed beslægtede fag, ligesom de fag, f. eks. kuske og fyrbødere, som har en ekstra arbejdstid udover den normale, vedvarende skulle bevare denne arbejdstid udover de 8 timer. Kontinuerlig døgndrift, hvor arbejdstiden er ordnet ved lov, omfattes heller ikke af overenskomsten.

Den fastsatte arbejdstid skulle være effektiv, hvilket vil sige, at den ikke måtte afbrydes af andre ophold end de overenskomstmæssige spise- og hvilepauser, og i modsætning til arbejdstidsoverenskomsten af 13. og 15. januar bestemte overenskomsten af 17. maj, at der ikke skulle ydes lønkomensation for denne yderligere forkortelse af arbejdstiden.

Denne hovedoverenskomst blev i 1923 opsagt af Dansk Arbejdsgiverforening, og bestemmelserne om 8 timers arbejdsdagen eller 48 timers arbejdsugen gik derefter i 1923 ind i de enkelte faglige overenskomster. Bestemmelserne er siden da i det væsentlige blevet stående uændret.

Det skal dog nævnes, at man i begyndelsen af 30'erne under indtrykket af den store arbejdsløshed forsøgte fra lovgivningsmagtens side at gennemføre en midlertidig nedsættelse af arbejdstiden. Der blev således fremsat lovforslag om midlertidig indførelse af en 40 timers arbejdsuge ved visse arbejder. Dette forslag blev imidlertid ikke vedtaget, og et på grundlag af Arbejdsløshedsrådets betænkning af 24. marts 1934 vedrørende nedsættelse af arbejdstiden udarbejdet lovforslag led samme skæbne.

En speciel form for nedsat arbejdstid blev derimod gennemført under den anden verdenskrig, hvor der bestod en lovgivning om fordeling og regulering af arbejdet, en lovgivning, der tog sigte på erhvervs- eller fagområder, hvor arbejdets fordeling skønnedes egnet til at fastholde eller forøge antallet af beskæftigede personer. Men bortset herfra var 8 timers arbejdsdagen eller 48 timers ugen i det store og hele gældende, indtil der ved overenskomstforhandlingerne i foråret 1948 fra en række arbejderorganisationer blev rejst krav om nedsættelse af den ugentlige arbejdstid fra 48 til 44 timer med fuld lønkomensation.

Resultatet af overenskomstforhandlingerne blev, at arbejdstiden i en række brancher, hvor der arbejdes i 3 skift døgnet rundt i 6 døgn om ugen, blev nedsat for 3. skifts (natskiftets) vedkommende fra 8 til 7 timer pr. døgn med fuld lønkomensation, således at den gennemsnitlige ugentlige arbejdstid i en 3 ugers tur- nus herefter blev 46 timer. Bortset herfra opnåedes der enighed om, at det almindelige krav om forkortelse af arbejdstiden skulle indgå som et led i de spørgsmål, der ville komme til behandling i det af hovedorganisationerne i efteråret 1947 nedsatte fællesudvalg, der var oprettet på De samvirkende Fagforbunds initiativ til behandling af „problemer i forbindelse med produktionsforøgelsen, beskæftigelsen og arbejdstidens længde“. Dette udvalg nåede imidlertid ikke at få fær-

digbehandlet spørgsmålet, inden man skulle igang med de næste overenskomstforhandlinger, og kravet om en arbejdstidsforkortelse blev derfor igen fremsat i efteråret 1949. Ved de overenskomstforhandlinger, der derefter fandt sted i foråret 1950 med forligsmandens medvirken, blev det bestemt, at der mellem parterne skulle optages forhandlinger om indførelse af 7 timers vagt på 3. skift, når der arbejdes døgnet rundt i 6 døgn inden for nogle nærmere angivne overenskomstområder, der ikke var dækket af den tilsvarende bestemmelse i 1948-overenskomsteme.

En arbejdstid på 7 timer på 3. skift, når der arbejdes døgnet rundt i 6 døgn, er herefter gennemført generelt, hvor tekniske eller driftsmæssige forhold ikke er til hinder herfor. De øvrige krav om nedsættelse af den almindelige arbejdstid blev derimod i henhold til forligsmandens mæglingforslag hensendt til undersøgelse i Arbejdsmarkedskommissionen.

3. Begrænsning og afspadsering af overarbejde.

I den oven for omtalte hoved overenskomst af 17. maj 1919 indgik en bestemmelse om, at der ikke fra arbejdernes side bør lægges hindringer i vejen for, at der udføres overarbejde i det omfang, som af hensyn til virksomhedernes tarv er nødvendigt, og at man ikke vil sætte sig principielt imod, at der indføres 2-skift i de fag, hvor arbejdsgivere og arbejdere kan enes derom. Det kan i denne forbindelse nævnes, at der ved nævnskendelse i 1922 og 1923 blev fastsat regler for betaling af skifteholdsarbejde indenfor en række faglige områder. For en række overenskomstområder blev i denne periode tillige reglerne for betaling af overarbejde ændret til 25 pct. tillæg for første time, $33\frac{1}{3}$ pct. for anden time og 50 pct. tillæg for den 3. og 100 pct. for følgende timer mod tidligere 50 pct. for alle timer.

I denne forbindelse skal gøres opmærksom på, at overarbejdstillægget normalt beregnes af den gennemsnitlige faktiske timefortjeneste, idet dog jernindustrien har nogle særlige regler. Der er for tiden en generel afvigelse fra denne regel, idet overarbejdstillægget kun beregnes af halvdelen af dyrtidstillægget.

Bestemmelsen vedrørende overarbejde var i det store og hele gældende, indtil lov af 7. maj 1937 om forbud mod overarbejde blev gennemført. Efter denne lov blev overarbejde principielt forbudt. Det blev dog tilladt i en række nærmere angivne tilfælde på betingelse af, at overarbejdet senere afspadseres. Endvidere kunne der i fag, hvor arbejdsløsheden var ringe, dispenseres fra lovens bestemmelser. Loven bortfaldt imidlertid den 1. april 1946, og der findes ikke herefter lovmæssige bestemmelser om forbud mod eller afspadsering af overarbejde. Derimod findes der i en række arbejdsoverenskomster bestemmelser, der tilsigter at begrænse overarbejdet, f. eks. ved at fastsætte at overarbejde udover et bestemt antal timer pr. uge skal afspadseres, jfr. herom senere i kap. 2 B. 2.

B. Den nuværende arbejdstid i industri og håndværk.

1. Lovbestemmelser.

Den danske lovgivning indeholder som nævnt i foregående afsnit ingen almindelig bestemmelse om begrænsning af den daglige eller ugentlige arbejdstid. Der er dog på specielle områder ved lov gennemført maksimumsbestemmelser med hensyn til arbejdstidens længde og bestemmelser om arbejdstidens tilrettelægning. Dette er således tilfældet i

- 1) Fabrikloven af 29. april 1913 som ændret ved love af 12. februar 1919 (Døgn driftsloven), 18. april 1915 og 31. marts 1933.
- 2) Bageriloven af 8. juni 1912 som ændret ved love af 9. juni 1920, 18. april 1925 og 31. marts 1926, og
- 3) Lov af 18. april 1925 om børns og unge menneskers arbejde.

I *fabrikloven*, der omfatter fabrikker og fabriksmæssigt drevne virksomheder samt andre håndværks- og industrivirksomheder, som findes at burde inddrages under lovens bestemmelser, er der i § 24 fastsat regler om arbejdstidens længde, hvor der arbejdes i døgndrift. Ingen arbejder, som deltager i døgndriften, må have en længere brutto-arbejdstid end 8 timer i døgnet; ved holdskifte kan brutto-arbejdstiden udstrækkes til 16 timer i døgnet, men det må herved iagttages, at brutto-arbejdstiden ikke for nogen arbejder i tre på hinanden følgende uger bliver længere end 160 timer. Herfra kan dog dispenseres i visse særlige tilfælde, jfr. bilag 4.

Bageriloven indeholder for så vidt ingen direkte begrænsning af arbejdstidens længde men bestemmer, at arbejde i brødfabrikker, brød- og kagebagerier samt konditorier ikke må finde sted fra kl. 20 til kl. 4. Undtaget fra denne bestemmelse er dog rugbrødsfabrikker, der arbejder kontinuerligt med 3 holds drift.

Der er endelig gennem lovgivningen fastsat visse regler for *børns og unge menneskers beskæftigelse*. Ifølge lov af 18. april 1925 må der til arbejde i erhvervsvirksomheder bortset fra land- og skovbrug (derunder gartnerier), søfart og fiskeri normalt kun benyttes børn, der er fyldt 14 år, og som er lovligt udskrevet af skolen.

Der er fastsat forbud mod natarbejde, et forbud, som dog er noget forskelligt udformet for de forskellige fagområder. Endvidere indeholder loven bestemmelser om, at arbejdstiden for unge mennesker under 18 år ikke må overstige fagets normale arbejdstid og ikke gå ud over 10 timer daglig. Desuden skal sådanne arbejdere have et samlet ugentligt fridøgn.

Arbejdstidsbestemmelserne i forslag til lov om arbejderbeskyttelse af 1949

I det forslag til lov om arbejderbeskyttelse, der blev fremsat i folketinget i 1949, men som endnu ikke er gennemført, indeholdes en række bestemmelser om arbejdstiden, der skulle afløse de foran nævnte hidtil gældende regler.

Forslaget udvider det område, der dækkes af den pågældende lovgivning, fra kun at omfatte fabrikker og faste arbejdspladser med flere arbejdere til at dække beskæftigelse af enhver art undtagen 1) arbejde i en arbejdsgivers private husholdning, 2) arbejde, der alene udføres af medlemmer af arbejdsgiverens familie, og som hører til hans husstand, 3) arbejde, der udføres af fiskere, 4) søfolk og 5) ved luftfartstjeneste. Dog bemyndiges socialministeren til at afgøre, om og i hvilke omfang lovens bestemmelser skal gælde for visse erhvervsgrupper som f. eks. landbrug, almennyttige og kulturelle institutioner, overordnede eller betroede funktionærer, tjenestemænd, agenter m. fl.

I bemærkningerne til lovforslaget anføres, at man af arbejdsfysiologiske grunde finder det rigtigt, at der med passende mellemrum finder afbrydelse af arbejdet sted som a) hvilepauser under arbejdet, b) hviletid mellem de enkelte arbejdsdage, c) hviledage efter en passende arbejdsperiode (søndagshvil) og 4) ferie i en længere periode.

Hvilepauser foreslås lagt efter bestemmelser i en af socialministeren udarbejdet vejledning.

Hviletid skal være mindst 11 timer i døgnet, for personer under 18 år dog mindst 12 timer. Ved holdskifte kan hvileperioden nedsættes til 8 timer, ligesom tilfældet er for brødfabrikker, bagerier, butikker m. v.

Forslaget indeholder et generelt forbud mod natarbejde, d. v. s. arbejde mellem kl. 22 og kl. 6, i brødfabrikker og bagerier m. v. dog kl. 20 til kl. 3, og for unge mennesker under 18 år kl. 18 til kl. 6. Der tillades afvigelser fra de generelle bestemmelser, dels umiddelbart efter lovens regler, hvor det drejer sig om tilfredsstillelse af særlige samfundsbehov, eller hvor arbejdet er nødvendigt af hensyn til bevarelse af værdier, samt ved forberedende eller supplerende arbejde.

Efter dispensation fra Arbejdstilsynet kan natarbejde endvidere udføres i tilfælde af force majeure. Iøvrigt bliver de hidtil gældende regler om døgndriftsarbejde med hensyn til den daglige arbejdstid fortsat gældende, medens bestemmelsen om 160 timer som maksimum for arbejde i en tre ugers turnus ændres til 144 timer som maksimum, med adgang til dispensation i påkommende tilfælde.

Hviledage skal fremtidig som hidtil omfatte søndage og helligdage. Søndagshvil skal strække sig fra den normale arbejdstids ophør lørdag til kl. 6 påfølgende mandag, medens helligdagshviledøgn iøvrigt regnes fra et tidspunkt, der ligger mindst 24 timer forud for normal arbejdstids begyndelse den påfølgende søgnedag. I forbindelse med den foreslåede nattehvil vil helligdagsfritiden derved som oftest komme til at strække sig over 36—37 timer ialt mod nu 24 timer. Af hensyn til

samfundslivets normale gang er der foreslået tilsvarende regler for afvigelser fra hviledagsbestemmelserne som foran omtalt for natarbejde. Der vil ikke som nu blive adgang til at foretage rengøring og reparation på søn- og helligdage, og afvigelser fra forbudet mod søn- og helligdagsarbejde kan normalt ikke omfatte unge mennesker under 18 år. Endelig skal nævnes, at der som erstatning for mistet fritid som følge af undtagelserne fra det almindelige forbud mod søn- og helligdagsarbejde skal ydes anden samlet fritid indenfor den normale arbejdstid i faget.

Feriebestemmelserne, der findes i en særlig lov, er ikke omfattet af forslaget til en ny arbejderbeskyttelseslov. Der er derimod afgivet betænkning om dette spørgsmål af en af arbejdsministeriet nedsat ferielovskommission (marts 1951). Betænkningen har ikke kunnet samle enstemmighed i kommissionen. Et flertal anbefaler en forlængelse af ferien fra 14 dage til 3 uger og en forhøjelse af feriegodtgørelsen til 6½ pct. af den løn, der udbetales for det arbejde, der danner grundlaget for ferieretten. Under hensyn til, dels at feriespørgsmålet må ses i forbindelse med spørgsmålet om den almindelige forkortelse af arbejdstiden, der drøftes i nærværende udvalg, dels at de særlige økonomiske vanskeligheder for tiden gør det vanskeligt at fastsætte en bestemt termin for gennemførelse af en ferieudvidelse, bemærker formanden for kommissionen samt repræsentanter for Arbejds- og Socialministeriet samt for Handelsministeriet, at forlængelsen af ferien bør gennemføres så hurtigt som de økonomiske forhold tillader det.

Kommissionens mindretal deltager ikke i indstillingen om forlængelse af ferien, idet nogle repræsentanter slet ikke kan tilslutte sig tanken om en ferieforlængelse, og andre mener, at forholdene nu er for ugunstige for en sådan reform.

2. Den overenskomstmæssige arbejdstid.

Som tidligere nævnt indeholdes bestemmelserne om den almindelige daglige eller ugentlige arbejdstid i de mellem arbejdsgiver- og arbejderorganisationerne afsluttede kollektive overenskomster. For at belyse spørgsmålet om den overenskomstmæssige nettoarbejdstids længde for arbejdere beskæftigede i håndværk, industri, bygge- og anlægsvirksomhed samt i vognmandsforretninger foretog udvalget en henvendelse til 52 fagforbund, hvoraf de 51 stod tilsluttet DSF. I bilag 1 er der nærmere redegjort for undersøgelsens omfang og resultater. Den foretagne undersøgelse omfatter ca. 500 000 fagorganiserede arbejdere, og der foreligger oplysninger vedrørende ca. 400 000 arbejdere.

Den overenskomstmæssige nettoarbejdstid.

¹ Det er vanskeligt at give en tabellarisk oversigt over den overenskomstmæssige arbejdstid, idet arbejdstiden indenfor et overenskomstråde — for samtlige omfattede arbejders vedkommende — kan variere efter årstiden, om der arbejdes på

skiftehold m. v. Der vil nedenfor blive gjort rede for disse variationer; men ses i første omgang bort herfra, således at man kun betragter den normale arbejdstid på daghold, er antallet af arbejdere fordelt efter den overenskomstmæssige nettoarbejdstids længde som følger:

Antal timer pr. uge	Antal arbejdere	I pct.
45	800	0,2
48	365 400	91,2
over 48	34 250	8,6
	400 450	100,0

Hovedparten af arbejderne har således en overenskomstmæssig arbejdstid på 48 timer pr. uge. I alt 800 medlemmer indenfor Bagerforbundet, Korkskærernes- og Sortererskernes Forbund samt Typografforbundet har en korterede arbejdstid, medens 33 000 kuske og chauffører og 1 250 kedel- og maskinpassere har en længere overenskomst mæssig arbejdstid end 48 timer pr. uge.

Det skal dog allerede her bemærkes, at oplysningerne om den faktiske arbejdstid side 20 ff giver et væsentligt andet billede af arbejdstidsforholdene end det her nævnte. Men også i de overenskomst mæssige bestemmelser forekommer afvigelser fra hovedreglen.

1) Arbejdstiden varierende med årstiden.

Det kan oplyses, at 85 250 arbejdere indenfor DAF, Murerforbundet, Snedkerforbundet, Stenindustriarbejderforbundet og Tømrerforbundet har en arbejdstid på 42 timer pr. uge i december og januar måned. 9 700 arbejdere indenfor Murerforbundet og Snedkerforbundet har en arbejdstid på 42 timer pr. uge i månederne november, december og januar.

2) Arbejdstiden få skiftehold.

For hovedparten af arbejderne på skiftehold er arbejdstiden på 3. skift 42 timer pr. uge. Textilarbejdere (27 300) har dog på 3- skiftsarbejde 134 timer på 3 uger (gennemsnitlig $44\frac{2}{3}$ time pr. uge, nemlig 46 timer på 1. og 2. hold og 42 timer på 3. hold) og tobaksarbejdere (9 600) har en arbejdstid på 32 timer pr. uge på 3. skift og $39\frac{1}{2}$ time pr. uge på 2. skift.

Litografer og typografer (9 100) har endvidere 42 timer pr. uge, hvis den daglige arbejdstid slutter efter kl. 19. I provinsen har rotationstrykkere 36 timer på 2. og 3. skift.

3) Helkontinuerlig drift.

De fleste arbejdere beskæftiget ved helkontinuerlig drift har en længere arbejdstid end 48 timer pr. uge. Områder indenfor DAF, Papirindustriarbejderforbundet

og Dansk Kedel- og Maskinpasserforbund omfattende ca. 13400 arbejdere har således en overenskomstmæssig arbejdstid på *160 timer på 3 uger*, hvilket svarer til gennemsnitlig $53\frac{1}{3}$ time pr. uge, dog er arbejdstiden indenfor sukkerfabrikkerne i kampagnen 168 timer pr. 3 uger. At overenskomstområderne omfatter ca. 13 400 arbejdere er ikke ensbetydende med, at samtlige arbejdere faktisk arbejder i kontinuerlig drift.

Således har inden for Keramisk Forbund 75 arbejdere en overenskomstmæssig arbejdstid på *42 timer fr. uge* ved kontinuerlig drift.

4) Andre forhold.

Et ikke oplyst antal medlemmer af Keramisk Forbund, fortrinsvis beskæftigede ved malearbejde, har overenskomstmæssige arbejdstider, som varierer fra *33 til 46 timer fr. uge*.

Overenskomstmæssig week-end.

Som det fremgår af bilag 1, er det kun 10 forbund, der i overenskomsterne har fastsat regler for kortere arbejdsdag om lørdagen. For 4 fags vedkommende nemlig korkskærerne, slagteriarbejderne, stenindustriarbejderne og tobaksarbejderne gælder de overenskomstmæssige week-end bestemmelser samtlige fagets udøvere. Bogbinderforbundet, handskemagerforbundet, hatte- og buntmagerforbundet, kedel- og maskinpasserforbundet samt sadelmagerforbundet har også overenskomst-mæssigt fastsatte regler angående week-end; men disse regler gælder kun for en mindre del af fagenes medlemmer (ca. 5 000 af ca. 18 000).

Der er således ialt kun ca. 25 600 arbejdere, der har overenskomstmæssig week-end, eller 6—7 pct. af det samlede arbejderantal.

Det mest almindelige for disse arbejdere er, at arbejdstiden om lørdagen er fastsat til $5\frac{1}{2}$ time mod $8\frac{1}{2}$ time på ugens 5 første dage. Hatte- og buntmagerne har dog henholdsvis $4\frac{1}{2}$ og $8\frac{3}{4}$ time. Medens disse fag således har en ugentlig arbejdstid på 48 timer, har korkskærerne ved indførelsen af den overenskomst-mæssige week-end fået den ugentlige arbejdstid nedsat til 45 timer, idet arbejdstiden er fastsat til 8 timer på ugens 5 første dage og 5 timer om lørdagen.

Begrænsning i overarbejds omfang.

Endvidere spurgtes der om, i hvilket omfang der er overenskomstmæssige bestemmelser, der begrænser overarbejds omfang. Af besvarelserne — jfr. bilagets tabel 3 — fremgår det, at ca. halvdelen af forbundene, der omfatter ca. $\frac{1}{3}$ af de 400 000 arbejdere, der er indkommet besvarelser fra (nemlig ca. 133 000) har overenskomstmæssige regler om begrænsning af overarbejdet. Den anden halvdel af forbundene med ca. 267 000 medlemmer har ingen regler om begrænsning af overarbejdet. At den sidste gruppe omfatter dobbelt så mange medlemmer som

den første skyldes, at arbejdsmandsforbundet (bortset fra et antal på 1200 mand) indgår i denne gruppe.

Bestemmelserne i de enkelte overenskomster om begrænsning af overarbejdets omfang varierer fra fagområde til fagområde. I visse tilfælde går bestemmelserne ud på, at der højst må arbejdes over et bestemt antal timer pr. uge (f. eks. indenfor jernindustrien), i andre tilfælde er bestemmelserne formuleret således, at overarbejde ikke må antage et urimeligt omfang. I enkelte overenskomster er endvidere aftalt, at overarbejde — i større eller mindre udstrækning — skal afspadseres.

3. Den faktiske arbejdstid.

Den overenskomstmæssige arbejdstid fraviges i et stort antal tilfælde som følge af lokale aftaler. Til belysning af den faktiske arbejdstids længde har udvalget foretaget en undersøgelse hos et større antal virksomheder. En detaljeret redegørelse for undersøgelsens omfang og resultater findes i bilag 2. I det følgende skal gives en kort oversigt over hovedlinierne heri.

Det skal først bemærkes, at det materiale, der ligger til grund for de følgende oplysninger, ikke er baseret på en fuldstændig tælling af samtlige virksomheder i Danmark. De adspurgte virksomheder er udvalgt repræsentativt, således at man kan regne med, at tallene giver et nogenlunde pålideligt billede af forholdene for ca. 433 000 arbejdere indenfor industri og håndværk m. v. samt vognmandsforretninger. Materialet er — som det kunne ventes — mest fuldstændigt for de største virksomheders vedkommende. Af Dansk Arbejdsgiverforenings medlemmer kan det regnes, at arbejdstidstællingen dækker hovedparten, når hensyn tages til det nævnte forhold, at man kun har rettet henvendelse til et udsnit af virksomheder. De pågældende medlemmer af Arbejdsgiverforeningen beskæftigede ca. 315 000 arbejdere på tællingsdagen den 1. september 1950.

Oplysninger om nettoarbejdstiden.

Ved nettoarbejdstid har man i denne forbindelse villet forstå den tid, for hvilken arbejderne lønnes, således at pauser der ikke ydes betaling for, ikke medregnes.

Det fremgår af undersøgelsen, at den gennemsnitlige faktiske arbejdstid er 47,8 timer pr. uge. Den procentvise fordeling af arbejderne efter arbejdstidens længde er følgende:

	Virksomheder		Arbejdere	
	Ialt	Heraf medl. af DA	Ialt	heraf hos DA-medl.
Under 48 timer pr. uge	19,8	13,4	13,4	9,6
48 — — — — —	75,5	85,4	83,7	88,6
Over 48 — — — — —	4,7	1,2	2,9	1,8
	100,0	100,0	100,0	100,0

Det fremgår heraf, at 48 timers ugentlig arbejdstid er langt det almindeligste, idet 75 pct. af virksomhederne og 84 pct. af arbejderne har denne arbejdstid. Mindre end 48 timer har ca. 20 pct. af virksomhederne og ca. 13 pct. af arbejderne, medens knap 5 pct. af virksomhederne og 3 pct. af arbejderne arbejder mere end 48 timer om ugen. Der er kun 3 pct. af arbejderne, for hvem afkortelsen af arbejdstiden beløber sig til mere end højst 3 timer ugentligt. For medlemmer af Dansk Arbejdsgiverforening ligger forholdene omtrent ligesom for samtlige virksomheder under eet, dog er der lidt færre afvigelser fra normalarbejdsugen, idet knap 10 pct. af arbejderne arbejder mindre end 48 timer og knap 2 pct. mere.

En opdeling efter landsdele viser, at der er betydelige forskelle mellem de enkelte dele af landet. I hovedstaden har 82 pct. af arbejderne 48 timers arbejdsuge, hvilket er omtrent samme andel som i hele landet under eet. I provinsbyerne har en endnu større andel 48 timers arbejde, men det skyldes hovedsagelig de største byer, medens de mindre byer ligesom hovedstaden ligger nær gennemsnittet. Det største antal afvigelser fra normalarbejdsdagen findes i landkommunerne, og årsagen er her navnlig, at det i landdistrikterne er mere almindeligt at anvende længere arbejdstid end den normale. Medens i hovedstaden 0,7 pct. af arbejderne arbejder længere end 48 timer, gælder dette i provinsbyerne for ca. 3,5 pct., men i landdistrikterne for omtrent 10 pct. af arbejderne. Til gengæld er kortere arbejdstid end den normale mest almindelig i hovedstaden, hvor ca. 17 pct. af arbejderne arbejder mindre end 48 timer, medens dette både i provinsbyerne og i landdistrikterne er tilfældet for ca. 10 pct. For Arbejdsgiverforeningens medlemmer ligger forholdene noget lignende, blot er afvigelserne fra normaldagen i det hele noget sjældnere end for samtlige virksomheder under eet.

En fordeling på brancher viser også betydelige forskelle med hensyn til arbejdstidens længde. Afvigelserne fra den normale arbejdsuge er størst i beklædningsindustrien, hvilket navnlig skyldes, at hen ved halvdelen af arbejderne arbejder under 48 timer. I næringsmiddelindustrien og hos vognmændene er der også betydelige afvigelser. For vognmændene er årsagen almindeligvis, at der arbejdes længere end 48 timer, og dette gælder delvis også for næringsmiddelindustrien. Også her gælder det, at Arbejdsgiverforeningens medlemmer almindeligvis i noget højere grad end andre arbejdsgivere følger normalugen.

De største afvigelser fra normalarbejdsugen forekommer i de mindste virksomheder. I virksomheder med 1—5 arbejdere har således kun 71 pct. af arbejderne 48 timer pr. uge, medens dette i de største virksomheder er tilfældet for 87 pct. af arbejderne. For Arbejdsgiverforeningens medlemmer er der på dette område større lighed mellem de enkelte grupper af virksomheder, de små virksomheder har således 84 pct. af arbejderne på 48 timers uge, medens de største virksomheder har 91 pct.

Anvendelse af weekendordninger.

Den foretagne undersøgelse viser, at praktisk taget alle de virksomheder, der uden tekniske vanskeligheder er i stand dertil, har gennemført weekend under en eller anden form. Af de i undersøgelsen medtagne arbejdere havde 83 pct. weekend, og for Arbejdsgiverforeningens medlemmers arbejdere var dette endda tilfældet for 86 pct,

Der er i denne henseende ikke større forskel på de forskellige dele af landet, dog er der måske en tendens til, at kort arbejdstid om lørdagen er lidt hyppigere forekommende i provinsen end i hovedstaden. Deler man virksomhederne efter størrelse, viser det sig, at de mellemstore virksomheders arbejdere har det største antal weekendordninger, medens de helt små virksomheder har det mindste antal. Dette gælder såvel for samtlige virksomheder under eet som for Arbejdsgiverforeningens medlemmer alene. Når de store virksomheder har mindre tal end de mellemstore, hænger dette formentlig sammen med, at mange af disse anvender skifteholdsarbejde eller har andre særlige forhold, der gør weekendordninger upraktiske.

Det skal endelig bemærkes, at forholdene varierer noget fra branche til branche. Særlig lave tal forekommer hos vognmændene og i næringsmiddelindustrien, de to grupper, der også har den længste nettoarbejdstid. Mest udbredt er weekendordningerne indenfor tekstil-, beklædnings-, trævare-, papir- og grafisk industri samt jern- og metalindustriene, hvor de dækker 91 til 100 pct. af arbejderne.

Formen, hvorunder weekendordningen er gennemført, er meget forskellig og varierer lige fra fuldstændig lørdagslukning til op imod 8 timer om lørdagen. Langt den hyppigste ordning — gældende for 60 pct. af arbejderne vedkommende — er dog, at der arbejdes $5\frac{1}{2}$ time om lørdagen og $8\frac{1}{2}$ time de øvrige dage.

Anvendelse af skifteholdsarbejde.

Af den foretagne undersøgelse fremgår det, at 1 035 virksomheder anvender skifteholdsarbejde, nemlig 637 med 2 hold og 398 med 3 hold. De pågældende virksomheder beskæftigede ialt 114 000 arbejdere, og heraf var 36 857 omfattet af skifteholdsarbejdet, deraf 19 204 på 2-holdsskift og 17 653 på 3-holdsskift. For 26 243 arbejdere var skifteholdsarbejdet konstant, medens 10 614 arbejdere kun lejlighedsvis arbejdede på skift.

Hovedparten af skifteholdsarbejdet finder sted indenfor de helt store virksomheder med over 100 arbejdere, og denne arbejdsform er mest udbredt indenfor næringsmiddelbranchen, tekstilindustrien, kemisk industri og papir- og grafisk industri. \

4. Arbejdstiden i andre erhverv.

Til sammenligning med den i foregående afsnit refererede undersøgelse angående arbejdstiden indenfor håndværk og industri samt i vognmandsforretninger har udvalget også indhentet oplysninger om arbejdstidsbestemmelser indenfor en række andre erhverv i Danmark. Disse oplysninger er hovedsagelig fremskaffet ved henvendelse til de respektive erhvervsgruppers hovedorganisationer (fagforbund) og omfatter de ved overenskomst, regulativ eller love fastsatte arbejdstidsbestemmelser.

Denne undersøgelse er der nærmere redegjort for i bilag 3. Det fremgår heraf, at 8-timers arbejdsdagen (eller 48-timers ugen) er den mest almindelige også i disse erhverv. Der er dog en hel del områder, hvor arbejdstiden er kortere, og et par enkelte, hvor den i en del af året er længere (jfr. nedenfor).

Erhvervsgrupper med mere end 8 timers arbejdsdag.

Indenfor landbruget er arbejdstiden hos organiserede arbejdsgivere i de 4 vinter måneder 8 timer daglig, men i de øvrige 8 måneder 9 timer daglig. I den forbindelse kan bemærkes, at spørgsmålet om arbejdstiden i landbruget for tiden er til behandling i en særlig kommission.

Lignende forhold med hensyn til arbejdstiden gør sig gældende for gartnere i handelsgartnerier. Her er der dog i de 8 måneder indført week-end, således at den ugentlige arbejdstid er 51 timer (48 timer i de 4 vinter måneder).

Endelig skal nævnes, at films- og forlystelsesfunktionærerne i et vist omfang for biograffunktionærernes vedkommende har længere arbejdstid end 48 timer.

Erhvervsgrupper med gennemsnitlig 8 timers arbejdsdag (eller 48 t. arbejdsuge).

Denne arbejdstid gælder i det store og hele for søfolk (såvel for de menige som for officererne) restaurationernes køkkenpersonale, butikspersonale (ekspedienter og kommissar), trafiketatens o. 1. personale (postvæsenet, jernbanerne, toldvæsenet o. 1.), politiet, sygehuspersonale, skovarbejdere og enkelte andre grupper. For flere af disse gruppers vedkommende (f. eks. etaterne) er der fastsat månedlige normer for arbejdstiden, der nogenlunde svarer til en gennemsnitlig nettoarbejdstid på 8 timer daglig.

Erhvervsgrupper med mindre end 8 timers arbejdsdag.

Den mest almindelige arbejdstid for kontorphonale såvel i private virksomheder, som offentlige kontorer, er 7 timer daglig. Det samme gælder i det store og hele for embedsmænd i ministerierne og andre offentlige administrationskon-

torer. Arbejdstiden for telefonistinder er 6—7 timer daglig (telefonmontører o. l. har en arbejdsdag på 8 timer). Lærernes arbejdstid er lidt vanskelig at opgøre, idet det er ret individuelt, hvor lang tid der medgår til forberedelse og lignende. Folkeskolelærere er pligtige at tage indtil 36 undervisningstimer ugentlig og gymnasielærerne 27 timer, dog nedsættes undervisningstimerne for de lærere, der har særlig krævende undervisning (f. eks. sinkeklasser), eller som skal bruge en del tid til rettelse af opgaver og stile. Antallet af undervisningsdage er omkring 240 pr. år.

For gartnere ansat i stat eller kommune (parker, kirkegårde o. l.) er arbejdstiden i to vintermåneder 7 timer daglig mod 8 timer daglig i de øvrige måneder.

Kap 3.

Arbejdstiden i udlandet.

a. Den historiske udvikling.

I en rapport fra generaldirektøren for det internationale Arbejdsbureau til den internationale arbejdskonference i Geneve i 1949 gives en oversigt over den udvikling, der i de senere år har fundet sted i arbejdstiden. Udtalelsen konkluderer i, at 48 timers-dagen ikke længere kan siges at være den mest almindelige for normalt arbejde, men at denne er vejet for kortere arbejdsperioder, samtidig med at der dog i en del lande, hvor der ikke tidligere fandtes regler om arbejdstidens længde, eller hvor arbejdstiden før var længere end 48 timer pr. uge, nu kun arbejdes 48 timer. 48-timers ugen er derfor stadig den normale mange steder, men en længere arbejdsuge — 54, 56 eller 60 timer — er nu forholdsvis sjælden og findes især i døgn driftsvirksomheder, i visse sæsonprægede virksomheder og i nogle få lande i transportvirksomheder.

Efter krigen er arbejdstiden blevet forkortet i en række lande og det bliver mere og mere almindeligt at møde enten det såkaldte engelske system med 44—46 timer pr. uge og en kort lørdag eller 5-dages arbejdsugen med 2 sammenhængende fridage.

Som et eksempel på, hvorledes udviklingen har været i en længere årrække, skal nævnes forholdene i England, hvorom oplysninger findes i „British Trade Unionism“, Six Studies by Political and Economic Planning. London, June 1949. Det hedder heri, at lovmæssige reguleringer af arbejdstiden bortset fra enkelte områder som kulindustrien, kun bar fundet sted for kvinder og unge mennesker. Løvrigt er forholdet ordnet ved de kollektive overenskomster, og udviklingen har været følgende:

Før 1914 arbejdede industrielle arbejdere gennemsnitligt 53—54 timer om ugen, men efter 1918 gennemførtes store reduktioner og i mellemkrigsårene lå gennemsnittet på omkring 48 timer. Efter den anden verdenskrig reduceredes arbejdstiden atter betydeligt, i 1946 således for 2,1 mill. arbejdere med $2\frac{3}{4}$ time om ugen og i 1947 for godt 5 mill. arbejdere med $3\frac{1}{2}$ time pr. uge.

En tilsvarende om ikke altid ganske parallel udvikling har fundet sted i mange andre lande, jfr. følgende ugentlige timetal, for en række forskellige lande (International Labour Review 1948 II side 701):

<i>Ugentlige netto-arbejdstid (actually worked).</i>	1938	1947
Canada	46,7	42,5
USA	35,6	40,3
Tjekkoslavakiet	45,0	46,1
Finland	45,8	44,4
Frankrig	38,8	44,7
Tyskland	48,2	39,6
Ungarn	8,42 ¹⁾	8,71 ¹⁾
Irland	44,2	44,7 ²⁾
Holland	47,7	48,8 ²⁾
Sverige	46,3	46,8 ²⁾
Schweiz	46,3	47,9
England	46,5	45,2

¹⁾ pr. dag.

²⁾ 1946.

Selvom tallene muligvis ikke er ganske ensartede, idet f. eks. arbejdsfordelingsordninger o. l. kan spille ind, giver de alligevel indtryk af den udvikling, der har fundet sted fra 1938 til 1947, og en sammenligning med tidligere perioder viser endnu stærkere reduktioner. I ILO-yearbook 1933 findes således en oversigt over arbejdstiden i 1932 i en række lande, der viser at arbejdstiden den gang almindeligvis lå på ca. 48 timer.

Spørgsmålet om nedsættelse af arbejdstiden har adskillige gange været til behandling på de internationale arbejdskonferencer, dog stort set uden positive resultater. I *en* af Labour Office udarbejdet rapport nr. 5 til mødet i ILO i 1938 er givet en oversigt over det arbejde, der er udført fra 1919 til 1938 med dette spørgsmål.

Det fremgår heraf, at arbejdet i tiden 1919—1930 koncentreredes om udformning af og vedtagelse af en international konvention om 48 timers arbejdsuge. Efter 1931 karakteriseredes arbejdet ved bestræbelse på gennemførelse af 40 timers arbejdsuge.

Siden og efter krigen har arbejdstidsspørgsmålet kun været behandlet særskilt for sømændenes vedkommende, samt i „Coal mines committee“ april 1949 og i „Chemical industries committee“ 1950, således at der ikke foreligger generelle vedtagelser vedrørende dette spørgsmål.

Det kan endelig bemærkes, at de talrige rapporter, der fremkom som svar på ILOs forespørgsel om en arbejdstidsforkortelses virkninger på produktionsomkostningerne og den nationale økonomi, såvidt det har kunnet oplyses, ikke indeholder talmæssigt materiale af værdi for dette spørgsmåls besvarelse.

b. Gældende bestemmelser om arbejdstiden i udlandet.

I bilag 5 findes oplysninger om arbejdstiden i en række forskellige lande. I det følgende skal kort gøres rede for hovedlinierne i disse oplysninger, der omfatter de overenskomstmæssigt eller ved lov fastsatte arbejdstider.

I *Sverige* er den normale arbejdstid efter en statistik fra efteråret 1950 48 timer pr. uge. Af en statistik omfattende ialt ca. 800 000 arbejdere inden for industri og håndværk m. v. havde følgende antal anden arbejdstid end 48 timer:

under 48 timer.	63 000 arbejdere
over 48 timer.	1 140 arbejdere

Af arbejdere med under 48 timer om ugen havde 47 000 mindst 45 timer, således at afkortelsen kun i få tilfælde var af større omfang. Motiveringen for afkortelsen var som oftest skifteholdsarbejde eller arbejde under jorden.

Ferien var på den tid 2 uger, men vil i løbet af kort tid blive udvidet til 3 uger årligt.

I *Norge* er hovedreglen ifølge oplysninger fra september 1950 ligeledes 48 timers arbejdsuge. En af Arbejdernes faglige Landsorganisasjon i Norge udarbejdet statistik over de arbejdere, der indenfor industri og håndværk (undt. jern- og metalindustrien) har mindre arbejdstid end 48 timer om ugen, viser, at ca. 25 000 arbejdere af ialt 211 000 falder i denne gruppe, og deraf havde ca. 17 000 mellem 45 og 48 timer og 8 000 under 45 timer. Over 48 timer pr. uge fandtes ikke indenfor industri eller håndværk, men kun i transportfagene (søfolk og chauffører). Motiveringen for arbejdstidsforkortelserne er i de fleste tilfælde skifteholdsarbejde eller grubearbejde. Ferie ydes i Norge med 3 uger årligt.

England. Af den ovenfor citerede „Political and Economic Planning“ publikation „British Trade Unionism“ fremgår det, at en meget stor del af den britiske økonomi nu er baseret på 44 eller 45 timers ugen, sædvanligvis i forbindelse med 5-dages ugen. Efter krigens slutning er 5-dages ugen udbredt hurtigt i Mellem- og Sydengland, særligt i Stor-London, hvor de lange rejser mellem arbejdernes hjem og arbejdsplads ofte er en betydende faktor. Det tilføjes, at mange fabrikker ofte arbejder 48 timer i ugen på en 5-dages uge, skønt erfaringen viser, at systemet giver bedst resultat, når timetallet er 45 eller mindre.

I den som bilag 5 trykte oversigt over arbejdstiden i den engelske industri m. v. vises det, at arbejdstiden i 16 hovedbrancher gennemsnitligt var reduceret fra 47,7 timer til 46,3 timer fra 1938 til 1947. I disse tal er medregnet overtid. Nedgangen i arbejdstiden er altså 1,4 timer, medens nedgangen i normaltiden er 3,25 timer, således at omtrent 2 timer af nedsættelsen af den normale arbejdstid er erstattet med overtid. Labourattachéen ved den britiske ambassade i København påpeger imidlertid, at der i 1938 var over 1 million arbejdsløse i England, og at dette dengang har bidraget til at holde overarbejdet nede på et minimum.

Om arbejdstiden i *USA* kan på grundlag af en rapport fra US Department of

Labor august 1950 omfattende ca. 8 mill. arbejdere oplyses, at det faktiske gennemsnitlige ugentlige timetal har været.

1947.....	40,4
1948.....	40,0
1949.....	39,2

medens tallet i 1950 var noget stigende. I august 1950 var det laveste timetal indenfor en enkelt industri 33,1 i antracitkul-minerne og det højeste 46,0 i mel- og grynmøllerne. Af i alt 246 brancher, der har oplyst arbejdstidens længde, havde 68 mindre end 40 timer om ugen og 178 mere end 40 timer.

Fra andre europæiske lande har man indhentet oplysninger gennem hovedorganisationerne. Det er herved oplyst, at det i *Holland* lovmæssigt er fastslået, at hovedreglen er en arbejdsuge på 48 timer, der skal overholdes, med mindre socialministeren giver tilladelse til en kortere arbejdstid. Mere end 48 timer forekommer i landbrug, nogle transportfag og i hotel- og restaurationsbranchen. Mindre end 48 timer arbejdes der i administrationsvirksomhed og i visse industrier ved skifteholdsarbejde. Der holdes weekend, således at arbejdstiden ved dagarbejde i reglen er $5\frac{1}{2}$ time på lørdage og $8\frac{1}{2}$ time de andre dage.

I *Belgien* er arbejdstiden ordnet ved lov. Udenfor falder dog søens folk, landarbejdere, hjemmearbejdere og personer i ledende stilling. Normen er 8 timer daglig og 48 timer ugentlig. Herfra er der en række undtagelser, men i sådanne tilfælde er der ofte regler om afspadsring. Der kan gives tilladelse til forlængelse ud over normen ved skifteholdsarbejde, kontinuerligt arbejde, sæsonarbejde, i brancher, hvor en bestemt arbejdstid vanskeligt kan fastsættes, ved forberedende og supplerende arbejde, ved force majeure og i andre specielle tilfælde. Kortere arbejdstid forefindes ved arbejde, der udføres under usunde og farlige vilkår, f. eks. i miner, havnearbejde, diamantindustrien, den mekaniserede glasindustri, tekstilindustrien, reparation af skibe, avistrykkerier og efter visse værkstedsoversenskomster.

Week-end anvendes almindeligt med kort arbejdstid om lørdagen, undtagen hvor arbejdet efter dets natur vanskeligt kan afbrydes.

I *Frankrig* er arbejdstiden ved lov fastsat til 40 timer om ugen, men der er mulighed for afvigelser, for det første til indvinding af særlige timetab, f. eks. på grund af ulykker, maskinstop, særlige fridage o. l., til forberedende arbejde o. l. og ved særligt presserende arbejde. Her er det overskydende arbejde dog indskrænket til 2 timer pr. dag bortset fra den første dag. For det andet er der mulighed for dispensation ved særlig tilladelse, dog ikke ud over 6 måneder inden for et år. I dette tilfælde betales der 25 pct. tillæg for de første 8 overtimer pr. uge og 50 pct. for efterfølgende timer. Principielt indskrænkes arbejdstiden til højst 10 timer pr. dag og 60 timer pr. uge. Den effektive arbejdstid er på grund af disse muligheder for dispensation væsentlig længere end den normerede. Ifølge en opgørelse fra juli 1948 svingede arbejdstiden fra 40 timer i beklædningsindustrien til 48 timer i kulminerne, og gennemsnittet for alle industrier opgives til ca. 45 timer pr. uge.

Med hensyn til arbejdstidens fordeling på ugens dage er der i loven fastsat tre muligheder, nemlig 5 gange 8 timer, „den engelske uge“ med kort lørdag eller ensartet fordeling på ugens dage med 6 timer 40 minutter daglig. I praksis er det mest almindeligt at benytte en af weekendordningerne.

Endelig kan for *Schweiz* oplyses, at arbejdstiden er fastsat dels ved lov, der omfatter fabriksvirksomheder, jernbaner og andre offentlige transport- og samfærdselsvirksomheder, dels ved kollektive overenskomster, der omfatter anden transportvirksomhed samt håndværk og privat ansatte funktionærer. I fabriksvirksomheder er arbejdstiden højst 48 timer pr. uge, når der arbejdes på eet hold. Overarbejde med særlig tilladelse kan finde sted mod overtidsbetaling på 25 pct., men det forekommer sjældent. 1 offentlige transportvirksomheder må arbejdstiden ikke overskride 8 timer gennemsnitligt i 14 dage, undtagen for vagttjeneste o. l., og ikke 10 timer i samme turnus. For automobiltransport er der særlige regler, som bl. a. begrænser tiden ved rattet til 9 timer daglig, den samlede arbejdstid til 10 timer og nærværelsestiden til 12 timer. Særlige undtagelsesbestemmelser er dog fastsat for perioder med stærk trafik f. eks. på lørdage og søn- og helligdage. Indenfor håndværksfagene er arbejdstiden undtagen for sættere, der har 44 timer, 48 til 57 timer ugentlig, varierende efter områder og årstid. Funktionærers arbejdstid er ved kollektiv overenskomst fastsat til maksimalt 48 timer pr. uge.

Week-end forekommer praktisk talt kun på de fabriksvirksomheder, der arbejder i dagdrift. Den almindelige ordning er kort lørdag mod kompensation de andre dage.

Om arbejdstiden i *USSR* findes oplysninger i *Monthly Labor Review*, april 1951 i en artikel af dr. Vladimir Gsovski. I afsnittet „Wages and Hours“ hedder det:

Som nævnt i part I forlængede præsidiets bekendtgørelse af 26. juni 1940 arbejdsdagen fra 7 til 8 timer for fabriker og kontorer undtagen for særlig farligt arbejde, for hvilket 7—6-timers dagen eller endog endnu kortere arbejdsdag blev bibeholdt. Endvidere genindførte bekendtgørelsen 6-dages ugen med søndagen som hviledag. Siden 1931 havde der været en 5-dages uge med hver sjette dag som hviledag. Dette betød et tillæg af 33 timer pr. måned for arbejdere og 58 timer for kontorister. Lønninger på tidsbasis forblev uforandrede, og akkordsatser blev tilsvarende nedsat for at holde lønningerne på samme niveau.

Det skal også nævnes, at fra den 26. juni 1941 kan ledelsen af de enkelte fabrikker fastsætte tvungen daglig overarbejde indtil 3 timer. For unge under 16 år er overtidsarbejdet dog begrænset til 2 timer dagligt. Svangre kvinder fra den 6. måned og ammende undtages, Dette overtidsarbejde må imidlertid betragtes udelukkende som en krigsforanstaltning.

På grundlag af svenske oplysninger (jvf. nærmere i bilag 5) kan endvidere oplyses, at ferie normalt gives til arbejdere, der i det forløbne år har arbejdet uafbrudt i samme virksomhed i 11 måneder. Den ordinære ferie er sædvanligvis 12 arbejdsdage, men kan være længere for visse grupper af arbejdere og funktionærer.

Kap. 4.

Forskellige former for arbejdstidsnedsættelse.

Spørgsmålet om virkningerne af en arbejdstidsforkortelse et i første række afhængig af det omfang, hvormed det samlede antal arbejdstimer pr. uge reduceres. Men som det vil fremgå af kapitlerne 6 og 7, har arbejdstidens placering på de forskellige ugedage også betydning ved en vurdering af arbejdstidsnedsættelsens produktionsmæssige og økonomiske virkninger. Som følge heraf er det ikke ligegyldigt, på hvilken måde en nedsættelse af det ugentlige antal arbejdstimer finder sted, idet det vil være naturligt at tilstræbe den form for nedsættelse, som har den mest hensigtsmæssige indflydelse på produktionens størrelse.

Produktionssynspunktet kan dog ikke være eneafgørende for spørgsmålet om arbejdstidens lægning. Formen for en arbejdstidsnedsættelse må også være bestemt af forkortelsens omfang (om det bliver 3, 5 eller 8 timer pr. uge), af den nugældende arbejdstids fordeling på de forskellige ugedage (om der findes week-end eller ej) og af hensynet til, at den frihed, som arbejderne opnår, kan udnyttes bedst muligt af disse.

Tænker man sig eksempelvis en gennemførelse af 40-timers arbejdsuge, kan denne ugentlige arbejdstid fordeles på mange forskellige måder over ugens dage, bl. a. ved

- 1) at der arbejdes 6 dage à 6 timer og 40 minutter,
- 2) - — — 5 — à 7 — -1 dag (lørdag) à 5 timer,
- 3) - — — 5 — à 8 — - lørdag holdes helt fri.

Ud fra forskellige synspunkter vil man med denne samlede arbejdstid måske umiddelbart finde 5 dages ugen med 8 timers daglig arbejdstid mest hensigtsmæssig, jfr. her konklusionen af den i bilag 7 refererede amerikanske undersøgelse.

Den af udvalget foretagne undersøgelse om den faktiske arbejdstid i Danmark (bilag 2) viser da også, at en del virksomheder har gennemført denne arbejdsform allerede nu, selv om det ikke er noget stort antal. Endvidere er der en del virksomheder, der har længere arbejdstid end 40 timer pr. uge, men som alligevel holder lukket om lørdagen og til gengæld arbejder mere end 8 timer de andre ugedage. Dette tyder på, at såvel arbejdsgivere som arbejdere sætter pris på den fuldstændige lukning om lørdagen. På den anden side er der også eksempler på, at

virksomheder med en arbejdstid på 40 timer eller mindre om ugen arbejder alle 6 hverdage men med særlig kort arbejdstid om lørdagen.

Forholdene kan således stille sig forskelligt alt efter virksomhedens tekniske indretning og eventuelle deltagelse i befolkningens daglige forsyning samt efter arbejderstabens sammensætning og behov.

Tænker man sig en mindre nedsættelse af arbejdstiden, f. eks. med 3 timer ugentlig, fra 48 timer til 45 timer pr. uge, kan også denne arbejdstid fordeles på mange måder, bl. a. ved

- 1) at der arbejdes 6 dage à $7\frac{1}{2}$ time,
- 2) - — — 5 — à 8 timer og 1 dag (lørdag) à 5 timer,
- 3) - — — 5 — à 9 — og lørdag holdes helt fri.

Som allerede nævnt varierer den daglige arbejdstid indenfor den nugældende 48 timers uge på mange forskellige måder, og 83 pot. af alle arbejderne har en eller anden form for week-end.

Den mest fremherskende kombination er, at der arbejdes $8\frac{1}{2}$ time daglig i de første 5 ugedage og $5\frac{1}{2}$ time om lørdagen. Denne fordeling af arbejdstiden må tages som udtryk for et udbredt ønske blandt parterne i produktionslivet om en sammenhængende lang ugentlig fritid, og det vil næppe vinde større tilslutning at foreslå den ovenfor under punkt 1) nævnte fremgangsmåde, da den i mange tilfælde vil medføre en forlængelse af arbejdstiden om lørdagen med ca. 2 timer mod til gengæld ca. 1 times kortere arbejdstid de øvrige dage.

Med den nugældende typiske arbejdstid som udgangspunkt kommer valget ved en eventuel nedsættelse af den. ugentlige arbejdstid med 3 timer derfor antagelig til at stå mellem de to andre former, enten en forkortelse af arbejdstiden med $\frac{1}{2}$ time daglig eller helt fri lørdag mod til gengæld en halv times længere arbejdstid de øvrige 5 ugedage. Der kan naturligvis også tænkes helt andre former med uens arbejdstid de forskellige dage.

Spørgsmålet om de forskellige formers produktionsmæssige virkninger er behandlet i kapitel 6, og konklusionen af de anførte betragtninger er, at det ud fra et produktionssynspunkt ofte vil være mest økonomisk at opgive lørdagen helt som arbejdsdag.

De forhold, der fører til dette resultat, har dog forskellig vægt indenfor de forskellige produktionsområder og vejer mest til indenfor områder, hvor der fortrinsvis beskæftiges kvindelig arbejdskraft.

Således har man bl. a. indenfor de store københavnske bryggerier søgt dette spørgsmål løst ved at lade de kvindelige arbejdere holde helt fri om lørdagen, uden at arbejdstiden de andre ugedage forlænges tilsvarende.

Forsåvidt angår de virksomheder, der bidrager til befolkningens daglige forsyning med næringsmidler, lys, gas, trafik og forlystelser m. m., samt virksomheder, hvor anlægene af tekniske eller økonomiske grunde nødvendig skal ligge stille

to dage om ugen, kan modsatte hensyn gøre sig gældende. En løsning ved hjælp af skiftende fridage vil ikke altid være praktisk og bekvem for arbejderne i sådanne tilfælde. Navnlig hvis den samlede ugentlige arbejdstidsforkortelse bliver mindre end 8 timer, er der mulighed for, at nogle arbejdere i sådanne tilfælde vil foretrække en forkortelse af den daglige arbejdstid frem for hel frihed eller en særlig stor nedsættelse om lørdagen.

I andre tilfælde taler hensynet til ønsket om at opnå den længst mulige sammenhængende fritid til gunst for at opgive lørdagen som arbejdsdag.

Resultatet af samspillet mellem de forskellige faktorer, der må tages i betragtning ved en vurdering af den mest hensigtsmæssige form for en arbejdstidsnedsættelse, behøver derfor ikke at blive det samme indenfor alle industrier og brancher, og der findes da også allerede nu mange forskellige former for arbejdstidens lægning indenfor rammen af den givne ugentlige arbejdstid.

Spørgsmålet om arbejdstidens lægning vil derfor bedst kunne afgøres ved forhandling mellem parterne i de enkelte tilfælde.

Det skal endelig nævnes, at en eventuel udvidelse af den gældende ferieordning også medfører en arbejdstidsforkortelse. Der er her tale om en foranstaltning, der ikke har de samme virkninger for arbejderne som en afkortning af den daglige eller ugentlige arbejdstid, idet formålet med en samlet ferie er at give arbejderne mulighed for forøget rekreation og hvile gennem fuldstændigt fravær fra det daglige arbejde i en sammenhængende periode, medens afkortelsen af den daglige arbejdstid har andre i nærværende betænkning omtalte virkninger. Om ferieordningens revision er der i marts 1951 afgivet betænkning af en særlig kommission, hvortil skal henvises.

På samme måde må virkningerne af en arbejdsfordelingsordning til modvirkning af arbejdsløshed vurderes. Arbejdsfordeling er ganske vist i nogen grad en arbejdstidsforkortelse, men af uhomogen art, og den indeholder ikke den samme impuls til produktivetsforøgelse pr. time som en almindelig arbejdstidsnedsættelse.

Kap. 5.

Forskellige undersøgelser af virkningerne af en arbejdstidsnedsættelse.

Som grundlag for de konklusioner, udvalget drager i kapitel 6 om de produktionsmæssige virkninger af en arbejdstidsnedsættelse, har mao bl. a. benyttet nogle af de tidligere foretagne undersøgelser, som foreligger beskrevne i litteraturen. Endvidere har udvalget gennem udsendelse af spørgeskemaer til et større antal danske virksomheder fremskaffet et selvstændigt materiale.

A. Tidligere undersøgelser.

De fleste tidligere foretagne undersøgelser af virkningerne af en arbejdstidsforkortelse er af forholdsvis gammel dato og indeholder ikke meget af direkte interesse for en vurdering af virkningerne af en nedsættelse af arbejdstiden fra de nuværende 48 timer om ugen. Af større interesse er følgende undersøgelser.

1. *P. Sargant Florence*, der er professor i „Commerce“ ved Birmingham Universitet, har i en bog „Labour“ udsendt i Hutchingsons University Library (1948) behandlet problemet. Florence påpeger, at arbejdsintensiteten indenfor industrien i de senere år er forøget (a) mekanisk ved hastighedsforøgelse ved maskinerne, indførelse af transportbånd m. v., (b) ved beskæring af spildtiden, (c) mere indirekte ved øget anvendelse af akkord og (d) ved nøjere overvågelse af og kontrol med arbejderne. Hvis hastigheden for maskiner, der skal fødes op med råvarer, forøges, indtræder på et vist tidspunkt et optimumsudbytte, hvorefter produktionen vil falde, navnlig sent på arbejdsdagen.

Om de produktionsmæssige virkninger af en ændring i arbejdstiden foreligger kun få oplysninger, der er udarbejdet under forudsætning af, at „alt andet er lige“ med hensyn til teknik m. v. Florence refererer en gammel undersøgelse fra 1900 foretaget af *Abbé* vedrørende *Zeiss-værkerne* i Jena. Efter nedsættelse af arbejdstiden fra 9 til 8 timer forøgedes i en 4-ugers periode kraftforbruget med 12 pct. i forhold til en tilsvarende periode før ændringen. Akkordfortjenesten for et år blev efter ændringen forøget med 16,2 pct. pr. time i forhold til året før, hvilket er udtryk for en forøgelse af den samlede udbetalte akkordfortjeneste på 3,3 pct.

Den samlede produktion skulle herefter trods nedsættelse af arbejdstiden være forøget med samme procent.

Under verdenskrig I undersøgte *Vernon* virkningerne af en arbejdstidsnedsættelse indenfor ammunitionsindustrien i England. Det viste sig her, at ved reduktion af den dengang gældende ekseptionelt lange arbejdstid, steg produktionen herved pr. time så meget, at produktionen pr. uge enten forblev uændret eller steg.

Florence påpeger, at lang arbejdstid synes at påvirke både ulykkesrisikoen, spildtiden (uudnyttet arbejdstid) og produktionsudbyttet. Florence har undersøgt forskellige „arbejdskurver“ fra amerikanske fabrikker, udvisende produktionens størrelse, antal ulykker og omfanget af kasseret arbejde pr. arbejdstime gennem en arbejdsdag. Herudfra drages følgende 4 konklusioner:

- 1) Eftersom arbejdsdagen skrider frem, falder produktionen pr. time, medens antallet af ulykker og mængden af kasseret arbejde stiger.
- 2) Disse træthedstegn viser sig også indenfor en delt arbejdstid — om formiddagen indtil frokost og om eftermiddagen henimod afløsningstidspunktet.
- 3) Andre momenter spiller dog også ind, f. eks. igangsættelsesbesvær.
- 4) Lige efter frokost stiger produktionskurven, mens kurven for ulykkesrisiko og kasseret produktion falder. Resultaterne er dog ofte afhængige af arten af det udførte arbejde.

Florence mente i 1924, at en 48-timers arbejdsuge dengang var optimal for normale forhold. Skønt længere arbejdstid muligvis ville være mere produktiv ved mange industrielle arbejder, hvor maskinerne sætter farten, er der økonomiske fordele forbundet med en kortere arbejdstid, som opvejer ulemperne ved en mindre produktion. Blandt disse fordele nævner Florence 1) mere stabil produktion dagen igennem, 2) mindre spildtid, færre ulykker og kassationer i forhold til produktionen og 3) visse besparelser i sådanne „overhead-costs“, der er proportionale med arbejdstiden og ikke med produktionens omfang.

Herefter kommer visse nationale langtidsfordele. Forfatteren konkluderer i, at ligesom en 48-timers arbejdsuge var langtidsoptimum for effektiviteten i 1924, vil en 44-timers arbejdsuge være det i 1948.

2) En undersøgelse af de produktionsmæssige virkninger af forskellig arbejdstid foreligger i *US-Department of Labor's Bulletin* nr. 917, „Hours of Work and Output“ 1947. Hovedresultaterne af denne undersøgelse kan kort refereres således (jfr. bilag 7):

Undersøgelsen viste, at der ikke findes noget optimum for en arbejdsuge. Arbejderne yder forskelligt i de samme arbejdstimer på grund af forskellige forhold:

- 1) Motivet til at producere, 2) De fysiske krav, som arbejdet stiller til dem, 3) Graden, hvori de kontrollerer arbejdstempoet, 4) Forholdene, hvorunder de arbejder, 5) Om de arbejder på dag-, aften- eller natskift, 6) Om og hvor hyppigt der skiftes og 7) — mindre afgørende — om deres forhold til ledelsen er venligt eller ikke.

Undersøgelsen viser også, at måden, på hvilken en længere arbejdstid er gennemført, har afgørende indflydelse på resultaterne.

Generelt taget viser undersøgelsen, at alt andet lige er 8 timers dagen og 40 timers ugen gunstigst med hensyn til effektivitet og forsømmelser, og at højere timetal er mindre tilfredsstillende. Resultaterne af den samme forøgelse af time-tallet kan variere stærkt efter den fysiske anstrengelse, der kræves, og den grad af kontrol, som arbejderen har over arbejdet.

Til tider svarede det forøgede udbytte af en forlængelse af arbejdstiden næppe til den tid, der var anvendt, og den omkostning, der var indsat. Som regel gav længere arbejdstid dog stigende produktionsresultat, men i faldende skala. Efterhånden som timetallet steg, faldt den tilsvarende produktion, og arbejdsomkostningen pr. enhed steg.

Et andet forhold er også blevet belyst: Jo længere timetal des mere arbejdstid tabes ved forsømmelser.

Som regel er kvindernes forsømmelser større end mændenes. Dette gjaldt for alle timetal. Det er kendt, at kvinder taber mere tid end mænd på grund af sygdom, og at menstruationsperioderne er en af grundene til dette forhold. Når ansvar for et hjem og pasning af husholdning eller børn tilføjes, er det ikke vanskeligt at finde yderligere forklaring på denne forskel.

Ulykker forøges også, når timetallet vokser, ikke kun absolut, men også relativt. I de fleste iagttagne tilfælde var antallet af ulykker pr. million arbejdstimer meget højere, når arbejdstiden var længere.

3) *K. Vedel-Peter sen* har i et foredrag „Arbejds løn og Arbejds løshed“ offentliggjort i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1927, side 489 ff, undersøgt spørgsmålet om ændringer i produktionseffektiviteten efter 8-timers dagens indførelse i Danmark, jfr. bilag 8.

Vedel-P eter sen nævner, at ifølge lønstatistikken skulle arbejdernes gennemsnitlige timefortjeneste være steget ret betydeligt fra 1914 til 1926. Som reel købekraft er timefortjenesten steget med ca. 30 pct. og som udgift for arbejdsgiveren ca. 50 pct. Forfatteren opstiller spørgsmålet, om denne stigning er opnået på bekostning af de øvrige produktionsfaktorers aflønning, eller om den er indtruffet på grundlag af en almindelig forøgelse i produktion og effektivitet.

Ved en mere generelt anlagt undersøgelse, hvorved der fra den officielle produktionsstatistik udtages 71 varer, hvis produktion var kendt både i 1913 og 1926, når man frem til et produktionsindekstal på 152 i 1926 mod 100 i 1913 (på 4 landbrugsvarer 142 og på 67 industrivarer 165). Tages der hensyn til, at befolkningen samtidig er vokset 22 pct., får man en produktionsfremgang pr. indbygger på ca. 24 pct. Selvom der er flere fejkilder ved en sådan summarisk beregningsmåde, er der ingen tvivl om, at produktionen er steget sådan, at der var en større produktion at fordele i 1926 end i 1913. Arbejderstyrken regnes i samme periode at være

forøget med ca. 20 pct. indenfor industrien, medens arbejdstiden samtidig er ned-sat med ca. 20 pct. Efter dette skulle det forøgede produktionsresultat derfor skyldes større produktionseffektivitet.

Undersøgelsen viser altså, at produktionen pr. mand-time er steget i det be-tragtede tidsrum, men viser ikke, hvad der har været årsag til denne stigning, om den er frembragt ved hjælp af større teknisk udstyr (flere og bedre maskiner), eller om den skyldes en mere hensigtsmæssig tilrettelægning af arbejdet eller en større arbejds-effektivitet.]

(Til belysning af spørgsmålet om, hvorvidt nedsættelsen af arbejdstiden til 8 timer daglig har medført nogen ændring i arbejds-effektiviteten, undersøgte Vedel-Petersen derefter en række enkelte arbejdsprocesser, hvor så godt som ingen tekniske forbedringer havde fundet sted i periodens løb. Vedel-Petersen slutter med følgende konklusion vedrørende disse eksempler: „Det er selvfølge-lig udelukket, at disse forskellige tal skal oplyse andet end en tendens. Det er ikke min tro at have bevist, at effektiviteten i almindelighed er steget med 20 eller 30 pct. Kun skal tallene sandsynliggøre den antagelse, at en betydelig del af stig-ningen i timefortjenesten er begrundet ved en stigning i arbejds-effektiviteten, så meget mere som de enkelte eksempler forudsætter samme teknik nu som i 1914, omend arbejdets tilrettelægning kan være undergået ændringer.“ \

4) Af ældre dato er de betragtninger, *Lord Leverhulme* fremsætter i sin bog „*The Six-Hours Day and Other Industrial Questions*“ (Stanley Unwin, London 1919), der væsentligt er udarbejdet på grundlag af foredrag, forfatteren har holdt.

Erfaringen under krigen viste, siger forfatteren, at arbejdstidens forlængelse udover et vist punkt skaber træthed og overanstrengelse, der gør arbejderen min-dre effektiv, således at det samlede produktionsresultat bliver ringere i kvalitet, kvantitet og værdi, end hvis der arbejdes færre timer. Fra en rapport vedrørende den engelske ammunitionsindustri refererer *Leverhulme* et eksperiment, der blev foretaget over et tidsrum af 13½ måned. Det drejede sig om produktion af tænd-satser (fuses), som blev fremstillet af kvinder. Ved reduktion af den ugentlige arbejdstid opnåedes følgende resultater.

Daglig arbejdstid	Index for produktion	
	pr. time	pr. uge
12 timer (11 timer effektivt)100	100
10 — (9 — —)134	111
8½ — (7½ — —)158	109

Fra en anden rapport også vedrørende kvinder i ammunitionsindustrien næv-ner han følgende:

Ugentlig arbejdstid	Index for produktion
	pr. uge
53 timer (39 eff., da der forsømmes gennemsnitlig 14 timer pr. uge)100
41 timer (40 eff., da kun 1 times forsømmelse)	144

Den forøgede produktioD pr. time, der således fulgte af en reduktion af arbejdstiden, varierede imidlertid fra 50 til 20 pct. fra industri til industri. Der skulle derfor iflg. Leverhulme ikke kunne være tvivl om, at en 2-skifts ordning med 6 timer på hvert skift vil forøge produktionen med mindst $33\frac{1}{3}$ pct. pr. time og således give mindst samme produktion på en 36-timers uge som tidligere på en 48 timers uge.

5) Endelig skal man henvise til oplysningerne i bilag 11 angående virkningerne af 8 timers arbejdsdagen i Sverige samt til en betænkning, afgivet af en i 1947 i Sverige nedsat komité, *Arbetstidsutredningen*, hvoraf nogle synspunkter, der direkte tager sigte på virkningerne af øget treskiftsarbejde, men som derudover kan antages at have værdi til belysning af de produktionsmæssige virkninger af en nedsættelse af arbejdstiden i almindelighed, er refereret i bilag 10.

B. Udvalgets enquete blandt danske virksomheder.

Udvalget har i forbindelse med undersøgelsen af arbejdstidens faktiske udstrækning søgt at indhente et materiale hos danske industri- og håndværksvirksomheder angående en arbejdstidsnedsættelses produktionsmæssige virkninger. På det udsendte spørgeskema som punkt 16 opstilles spørgsmålet: Har virksomhederne konstateret forskel mellem produktionens størrelse pr. time på dage med kortere arbejdstid og dage med længere arbejdstid? Endvidere var der på spørgeskemaet under punkt 17 lejlighed for virksomhederne til at fremsætte særlige bemærkninger.

Kun et mindre antal af de adspurgte virksomheder besvarer spørgsmål 16, og heraf har igen det største antal svaret nej. Man må gå ud fra, at de virksomheder, der ikke har besvaret spørgsmålet heller ikke har konstateret nogen ændring i produktionen pr. time på dage med forskellig arbejdstid. Imidlertid viser de positive besvarelser (som anført nedenfor), at mange virksomheder ikke besidder talmæssige oplysninger om produktionsomfanget pr. time, og noget tilsvarende gælder formentlig for mange af de virksomheder, der svarer nej til spørgsmål 16. De negative besvarelser af dette spørgsmål kan derfor ikke tages som udtryk for, at der foreligger uændret produktivitet indenfor disse virksomheder på forskellige dage.

Til de virksomheder, der svarede ja til spørgsmål 16 udsendtes senere en supplerende forespørgsel om, hvorvidt den positive besvarelse beroede på et skøn, eller om virksomheden besad talmæssige oplysninger til belysning af spørgsmålet. Særligt ønskedes følgende 3 forhold statistisk belyst:

- 1) Konstatering af en eventuel forskel mellem produktionen pr. arbejdstime på dage med kort arbejdstid (f. eks. lørdage) og på andre dage.

- 2) Konstaterede ændringer i produktionens omfang ved gennemførelse af weekend-ordninger, særlig grunden til eventuelle sådanne ændringer.
- 3) Sammenligning mellem produktionsomfang i overarbejdstimer og i normal arbejdstid.

Ved denne fornyede forespørgsel viste det sig, at en række af de først angivne positive besvarelser af spørgsmål 16 hvilede på et mere eller mindre løst skøn. Kun meget få virksomheder var i stand til at give en talmæssig belysning af produktionsomfanget på dage med forskellig arbejdstid. En del andre virksomheder uddybede deres første besvarelse og angav grunde for deres opfattelse af, at der faktisk foreligger en ændret produktivitet. Resten af de virksomheder, der besvarede det andet cirkulære, henviste blot til den oprindelige besvarelse.

Langt de fleste af besvarelserne af disse spørgsmål drejer sig om sammenligninger mellem produktionsomfanget på weekend-lørdage og andre arbejdsdage. Som det vil fremgå af det følgende gør en række særlige forhold sig gældende ved produktion på kort arbejdstid specielt på lørdage, og materialet er derfor ikke særligt velegnet til at belyse den sandsynlige produktionsmæssige udvikling ved mindre ændringer i arbejdstiden på almindelige arbejdsdage.

Der er i bilag 6 anført 39 eksempler på virksomhedernes opfattelse af produktiviteten på dage med forskellig arbejdstid, ved overarbejde samt ved akkord, henholdsvis timeløn. Medtaget er alle sådanne besvarelser, der i større eller mindre grad er underbygget med produktionstal, samt et uddrag af svar, der synes at være begrundede i erfaringsmateriale — selvom dette ikke er tilsendt udvalget.

Arbejde på lørdage ctr. andre dage.

De fleste af de her nævnte virksomheder besvarer spørgsmålet om produktivitetens højde ved forskellig arbejdstid ved at sammenligne produktionsomfanget på lørdage med kort arbejdstid med produktionen på andre arbejdsdage. Hovedindtrykket af eksemplerne er, at produktiviteten antages at være lavere på lørdage, men der er dog undtagelser. Dette indtryk bekræftes af de ikke her medtagne eksempler på besvarelser, der ikke hviler på talmæssige oplysninger.

Der er flere grunde til, at lørdagsarbejde under weekend-ordninger vil være af lavere produktivitet.

a) Tekniske årsager. Visse produktioner, såsom kemiske processer og garvning, kræver en vis længere uafbrudt tid, for at de i det hele taget lader sig gennemføre. I sådanne tilfælde kan egentlig produktion, og specielt igangsættelse af ny produktion, ikke foregå på lørdage med forkortet arbejdstid, men lørdagene må anvendes f. eks. til eftersyn, oprydning, reparationsarbejder etc. En årsag af samme karakter er det, at det undertiden **ikke** kan betale sig at fyre kedlerne op med henblik på en lille produktion på korte arbejdsdage. En produktivitets-

formindskelse fremkommer da, hvis nævnte sekundære arbejder ikke behøvede at tage så lang tid, som de nu udstrækkes over på lørdagene.

Mere generelt gælder det, at den effektive arbejdstid er endnu kortere end nettoarbejdstiden på weekend-lørdage, da igangsættelsen og standsningen af maskinerne i mange tilfælde tager samme tid, uanset hvor lang den egentlige produktionstid er.

b) Større forsømmelseshyppighed. Det nævnes af mange virksomheder, at flere arbejdere er fraværende om lørdagen end andre dage; undertiden er forsømmelseshyppigheden den dobbelte af den sædvanlige.

Der foreligger flere årsager hertil. Ønsker en arbejder en ekstra fridag, er tabet af arbejdsfortjeneste mindre om lørdagen end andre dage. Særlig store forsømmelser synes at foreligge blandt de kvindelige arbejdere, og for disse spiller utvivlsomt ønsket om at kunne nå at købe ind på lørdage med tidlig butikslukning en betydelig rolle. Fabrikker, der selv lukker meget tidligt om lørdagen, synes ikke at have så store fraværelsesprocenter som andre virksomheder. De kvindelige arbejders ønske om at få en større samlet frihed i forbindelse med søndagen for at kunne varetage huslige interesser danner øjensynligt også en bevæggrund for hyppigere udeblivelser.

Det bemærkes, at en ekstraordinær høj forsømmelseshyppighed ikke alene direkte nedsætter det samlede produktionsomfang for hele virksomheden, men også kan formindske produktiviteten hos de på lørdage faktisk beskæftigede arbejdere — bl. a. ved at der skabes „flaskehalse“ i produktionsgangen inden for virksomheden.

c) Formindsket arbejdstempo. En række virksomheder mener, at arbejdsintensiteten er lavere på lørdage end på andre dage også af andre grunde end forsømmelser. Der tales om „feriestemning“, „Forberedelse til fridagen“ o. s. v. Andre virksomheder meddeler dog positivt, at der ingen forskel synes at være i denne henseende. Den nu vidt udbredte weekend-ordning er i det store og hele gennemført på den måde, at de beskæftigede arbejdere arbejder tilsvarende længere på ugens andre dage. Materialet indeholder ingen oplysninger om, hvorvidt forlængelsen af arbejdstiden med $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{1}$ time på andre arbejdsdage har medført en produktivtetsændring på disse dage. I det omfang arbejdet på korte lørdage er mindre produktivt uden tilsvarende forhøjet produktivitet på de andre dage, har indførelsen af weekend altså medført en samlet produktivtetsnedgang — der dog naturligvis kan være opvejet på anden måde.

Virkningerne ved andre arbejdstids ændringer.

I eksemplerne er oplyst nogle erfaringer, visse virksomheder har haft vedrørende produktivtetsforskydninger ved ændringer i arbejdstiden på andre dage

end lørdage. Det drejede sig dels om et par tilfælde, hvor arbejdstiden er blevet meget stærkt nedsat (som følge af råvaremangel), dels om mere moderate forkortelser af arbejdstiden.

En meget kraftig nedsættelse af arbejdstiden har medført, at akkordarbejderne har forøget produktionen pr. time. Incitamentet hertil har øjensynligt været arbejderne ønske om i videst muligt omfang at få kompensation for den stærke, umiddelbare indtægtsnedgang, en kraftig beskæring af arbejdstiden vil medføre. Der er her tale om unormale omstændigheder.

Enkelte andre virksomheder har erfaring for, at produktionen har holdt sig uændret eller er forøget, efter at arbejdstiden er blevet nedsat med et mindre antal timer, og specielt når det mindre produktive lørdagsarbejde herved er udgået. Der henvises herom til eksemplerne i bilaget.

Produktivitetsforskydninger ved overarbejde.

Der foreligger kun få talmæssige oplysninger om produktionen pr. time ved overarbejde ctr. den normale arbejdstid. De afgangne skøn peger i lidt forskellig retning, når der er tale om overarbejde i 1 a 2 timer, idet nogle virksomheder har erfaring for, at produktionen pr. time her er så lille, at overarbejde ikke kan betale sig, medens andre mener, at produktiviteten er nogenlunde uændret.

Der er derimod almindelig enighed om, at overarbejde på flere timer dagligt, og navnlig når overarbejdet strækker sig over længere tidsrum, medfører en betydelig produktivtetsnedgang.

Produktiviteten ved akkord og ved timelønsarbejde.

Heller ikke om dette spørgsmål foreligger dyberegående talmæssige oplysninger. Men som man på forhånd kunne vente, mener de virksomheder, der udtaler sig om spørgsmålet, at akkordarbejdet har en højere produktivitet. Gennemgående synes der at være tale om 10—20 pct. større produktionsomfang ved akkordarbejde end ved timelønsarbejde.

Det skal endelig nævnes, at man til belysning af spørgsmålet om produktiviteten på arbejdsdagens forskellige timer, har udsendt et spørgeskema til de virksomheder, der på det oprindelige skema har oplyst at have en forskellig længde på arbejdstiden på de forskellige ugedage (bortset fra weekenden).

På dette spørgsmål har man kun modtaget ganske enkelte svar. Men det foreliggende materiale tyder på, at arbejdsresultatet stiger stærkt straks efter arbejdstidens begyndelse, og efter at igangsættelsesvanskelighederne er overstået. Derefter falder ydelsen til frokostpausen, stiger atter lidt efter denne pause og falder derefter resten af dagen. Billedet er altså ganske det samme, som de foran citerede udtalelser giver udtryk for. Løvrigt henvises herom til bilag 6.

Kap. 6.

Produktionsmæssige virkninger af en arbejdstidsnedsættelse.

Arbejdstiden indgår som en af de grundlæggende faktorer i produktionssystemet og organiseringen af arbejdet. En ændring af arbejdstiden vil derfor påvirke produktionens størrelse og give anledning til at foretage ændringer i tilrettelæggelsen af arbejdet.

Mens man straks, efter at en nedsættelse af arbejdstiden har fundet sted, som direkte virkning må regne med en nedgang i den ugentlige produktion pr. arbejder, er forholdet, når man betragter virkningerne, efter at en tilpasning har fundet sted, mere kompliceret og resultatet tvivlsomt og afhængigt af de konkrete forhold. Arbejdstidsnedsættelsen må forventes at ville påvirke de individuelle arbejdsindsatser samt virksomhedernes teknik og organisation. Blandt andet vil arbejderens fysiske og psykiske tilstand samt omkostningsforholdene ændres, således at det ikke uden nærmere undersøgelse af de foreliggende betingelser kan afgøres, om resultatet, efter at tilpasning har fundet sted, bliver større, mindre eller uforandret produktion.

Betingelsen for, at produktionen kan opretholdes uændret, når arbejdstiden nedsættes, og arbejdertallet ikke ændres, er, at produktionen pr. arbejdstime forøges tilsvarende. Om muligheden herfor foreligger, kan undersøges ved en betragtning af, hvorvidt og i hvilket omfang en arbejdstidsforkortelse vil indvirke på de forhold, der er bestemmende for produktivitetens niveauet.

Produktiviteten i en virksomhed, hvorved her forstås produktionen pr. mand pr. time, vil hovedsagelig afhænge af følgende forhold:

- 1) de beskæftigedes arbejdsevne og arbejdslyst (tempoet),
- 2) de organisatoriske forhold, hvorunder arbejdet udføres,
- 3) det maskinelle apparat, der står til arbejderens rådighed,
- 4) i hvilket omfang der finder ulykker, spild, forsømmelser o. 1. sted.

1. Arbejdstidsforkortelsens indvirkning på de beskæftigedes arbejdsevne og arbejdslyst.

a. Forskellige faktorer, der er bestemmende for arbejds effektiviteten.

Arbejdsevnen og arbejdslysten vil afhænge af en lang række faktorer, hvoraf en er arbejdstiden. Af ydre forhold, der spiller en rolle, kan f. eks. nævnes arbejderens sundhedstilstand, boligforhold, familieforhold og andet lignende, der kan

påvirke arbejderne psykisk eller fysisk. En mere direkte indflydelse vil arbejdsbetingelserne på arbejdsstedet (f. eks. lokalernes indretning, tilrettelægnings af hvilepauser, maskinernes art etc.) have. En nærmere udredning af alle de elementer, der indgår i bestemmelsen af arbejdstempoet, vil ikke være formålstjenlig, idet en udskillelse af de forskellige faktoreres indvirkning på produktionsresultatet næppe lader sig foretage.

b. Erfaringer om en lang, daglig arbejdstids indflydelse på arbejds effektiviteten.

Hvad specielt arbejdstidens indflydelse på *arbejds effektiviteten* d. v. s. arbejdernes personlige indsats pr. tidsenhed angår, er det uomtvisteligt, at en særlig lang arbejdsdag har en ugunstig virkning. Foretagne undersøgelser viser, at trætheden forøges kraftigere og kraftigere, efterhånden som arbejdstiden forlænges (jfr. bilag 11). Udenlandske eksempler viser, at produktionen pr. time er stærkt faldende i dagens løb, når arbejdsdagen er lang, f. eks. 10—11 timer. Nedgangen synes at være så stærk, at man i mange tilfælde når højere samlet dagsproduktion ved en arbejdsdag på 8—9 timer end ved en arbejdsdag på 10—11 timer. I samme retning peger udtalelser fra danske virksomheder, der viser, at værdien af flere timers dagligt overarbejde gennem længere tid er ringe, jfr. foran i kap. 5.

Disse erfaringer kan imidlertid næppe direkte overføres på en situation, hvor spørgsmålet er, om arbejdsdagen skal være fra 7 til 9 timer. Effektiviteten indenfor dette interval af arbejdstimer synes ganske vist efter eksemplerne i bilag 6 at være faldende med stigende timetal, men variationerne er tilsyneladende ikke af større omfang.

c. Amerikansk undersøgelse om den mest effektive arbejdsuges længde.

I U.S.A. er der gennemført mere detaljerede og kontrollerede undersøgelser af effektiviteten under forskellige arbejdstidsbetingelser. Undersøgelserne, der er offentliggjort i 1947 og citeret i bilag 7, giver som hovedresultat følgende konklusion: „Alt andet lige er 8 timers-dagen og 40 timers-ugen bedst med hensyn til effektivitet og forsømmelser, og et højere timetal er mindre tilfredsstillende. Resultaterne af den samme forøgelse af timetallet kan variere stærkt efter den fysiske anstrengelse, der kræves, og den grad af kontrol, som arbejderne har over arbejdet“.

Forudsætningen for, at man kan overføre disse resultater direkte til det danske arbejdsmarked, er, at produktionen foregår under forhold, der er nogenlunde de samme som i U.S.A. Denne forudsætning er næppe opfyldt i alle tilfælde. F. eks. er det karakteristisk for amerikansk industri, at produktionen er stærkt specialiseret, hvilket har muliggjort en meget vidtgående mekanisering, medens danske virksomheder, bl. a. på grund af markedets begrænsning har et mere differentieret produktionsprogram, der ikke tillader produktion i lange serier, hvorfor de heller ikke er i stand til at gennemføre en så stærk mekanisering som de amerikanske. I

hvert fald er der ingen tvivl om, at produktionen pr. arbejder pr. time i den egentlige industri i U.S.A. ligger væsentlig over den tilsvarende danske produktion, men dette behøver i og for sig ikke at betyde, at den amerikanske arbejders personlige indsats er større end den danske arbejders. Hovedårsagen må antages at være større kapitalanlæg og større anvendelse af mekanisk kraft pr. arbejder samt forskelligheder i arbejdets organisation. Med hensyn til arbejdsindsatsen må man antage, at det herhjemme stærkt udbredte akkordsystem, der indenfor industri og håndværk omfatter ca. halvdelen af arbejdstimerne, som oftest vil få arbejderne til at holde et højt tempo. Det er derfor muligt at antage, at virkningerne af en arbejdstidsforkortelse vil blive af omtrent samme karakter her i landet som i U.S.A., uanset at der i de to lande arbejdes på forskelligt produktivetsniveau.

d. Årsagerne til den kortere arbejdstids større effektivitet.

Hvis der foreligger en individuel produktivetsforøgelse ved en nedsat arbejdstid beror dette resultat først og fremmest på, at den legemlige og psykiske træthed formindskes, når timetallet nedsættes. Dette har størst betydning 1) ved svært legemligt arbejde, 2) ved meget specialiserede arbejdsprocesser, hvor monotonien gør sig gældende, samt 3) ved visse arter af særligt kvalificeret arbejde, hvor høje krav om akkuratesse må opfyldes. I sådanne tilfælde kan de sidste arbejdstimer pr. dag på grund af arbejdets karakter have en væsentlig lavere arbejds effektivitet end de forudgående timer. Da arbejdstidsnedsættelsen må antages at medføre, at arbejds effektiviteten i de andre arbejdstimer stiger — på grund af mindre træthed, den længere fritids indvirkning på sundhedstilstanden, arbejds humøret o. s. v. — vil den samlede produktion i disse timer forøges, og muligvis så meget, at det samlede produktionsresultat bliver lige så stort eller større end før afkortningen af arbejdstiden, jfr. herom Vedel-Petersens undersøgelser af udviklingen omkring 1920, da arbejdstiden sidst forkortedes væsentligt her i landet. (bilag 8).

Ved maskinelt arbejde, hvor maskinerne i hovedsagen angiver tempoet, kan en produktivetsformindskelse på lange arbejdsdage i forhold til korte dage give sig til kende i form af flere uheld og større vragsproduktion, eller ved at arbejderne springer over nogle af maskinens „slag". Uden at maskinernes hastighed forøges i forbindelse med en arbejdstidsnedsættelse, kan der da finde nogen produktionskompensation sted, ved at produktionen i de resterende timer forbedres. Endvidere viser erfaringerne, at en arbejdstidsnedsættelse kan medføre, at maskinernes tempo kan sættes i vejret, jfr. således det i bilag 6 anførte eksempel vedrørende produktionen på et glasværk. Der kan således også direkte indvindes noget af den tabte produktion ved en større arbejds hastighed.

Ved arbejde, hvor de beskæftigede selv sætter tempoet, vil en arbejdstidsforkortelses indvirkning herpå bero på arbejderne individuelle og kollektive reaktion. I denne henseende er der imidlertid en væsentlig forskel på, om arbejdet udføres i

akkord eller i timeløn. Er der tale om akkordarbejde, vil arbejderne — når der ikke gives lønforhøjelse som kompensation for den afkortede arbejdstid — være stærkt interesseret i at forøge tempoet for på denne måde at opretholde det tilvante indtjeningsniveau. Den med arbejdstidsforkortelsen følgende formindskelse af trætheden og styrkelse af arbejdsevnen vil i dette tilfælde muliggøre det tilstræbte højere tempo. Arbejdes der i timeløn, mangler det direkte lønincitament, men der vil findes et nyt niveau for arbejds effektiviteten, der vil svare til de nye arbejdsvilkår, og som formentlig også på grund af den mindre træthed hos arbejderne vil give en større produktion pr. arbejdstime end før arbejdstidsforkortelsen, bl. a. fordi de timelønnedes tempo i mange tilfælde vil være afhængig af de akkordlønnede, som de arbejder sammen med.

Det er vanskeligt talmæssigt at måle de produktionsmæssige virkninger af en arbejdstidsforkortelse, men tendensen er, at produktionen ikke mindskes i procentvis samme omfang, som arbejdstiden nedsættes. Dette synes også at bekræftes af de få udtalelser, der foreligger fra danske firmaer, der har nedsat arbejdstiden, jfr. oplysningerne i kap. 5 og i bilag 6.

2. Arbejdstidsforkortelsens indvirkning på arbejdets tilrettelægning.

En arbejdstidsforkortelse kan tænkes at medføre ændringer i organiseringen og tilrettelæggelsen af arbejdet på virksomhederne, hvorved en eventuel produktionsnedgang modvirkes. En videregående omorganisering af arbejdet kan tænkes gennemført ved, at virksomhederne foretager en rationalisering af produktionen, der tilstræber at kompensere den umiddelbare produktionsnedgang ved indvinding af tomgang eller beskæring af overflødige processer. Endelig kan større produktion opnås ved gennemførelse af flerholdsdrift, hvis den fornødne arbejdskraft er tilstede. Det skal dog i denne forbindelse bemærkes, at arbejds effektiviteten på 3. hold med 8 timers dagligt arbejde i visse tilfælde er mindre end på de øvrige hold, medens der på den anden side herved opnås forskellige økonomiske fordele, bl. a. i form af bedre udnyttelse af de tekniske anlæg.

Endvidere kan foranstaltninger til fremme af produktionen også være af en helt anden art, f. eks. bedre fordeling af eller indførelse af hvilepauser o. l. eller gennemførelse af akkordsystem eller produktionstillægsordninger (bonusordninger), der sikrer arbejderne en andel af det udbytte, der fremkommer ved arbejds effektivitetens forøgelse. Virkningerne af en sådan omorganisering af arbejdsprocessen og en mere effektiv udnyttelse af arbejdstiden vil kunne forøges betydeligt i det omfang, parterne i produktionslivet drøfter produktionsprocessen i fællesskab, som det f. eks. kan ske i samarbejdsudvalgene på de enkelte virksomheder.

Der foreligger udtalelser om, at en rationalisering vil have stor betydning for produktivitetens udvikling, og selv om det må antages, at rationaliseringen derfor vil blive gennemført i alle tilfælde, vil en arbejdstidsnedsættelse kunne fremskynde

udviklingen. En del af den produktivetsforøgelse, der fremkommer herved, kan således bruges til kompensation for den produktionsnedgang, arbejdstidsforkortelsen i sig selv kan medføre.

3. Arbejdstidsforkortelsens indvirkninger på produktionsanlægget.

En arbejdstidsnedsættelse kan, særlig når den medfører mangel på arbejdskraft og fremkalder lønstigning, give anledning til større anvendelse af maskiner og andre tekniske hjælpemidler i produktionen, hvilket sædvanligvis vil medføre en produktivetsstigning. Dette vil især gøre sig gældende ved timelønsarbejde, idet en nedsættelse af arbejdstiden her med samtidig hel eller delvis lønkompensation vil være ensbetydende med en fordyrelse af arbejdskraften, forsåvidt arbejdskraftens effektivitet ikke forøges i samme forhold, hvori arbejdstiden nedsættes. Herved ændres den eksisterende omkostningstruktur, og i adskillige tilfælde vil det nu kunne betale sig at anvende maskiner i større udstrækning end tidligere. Ved akkordarbejde, hvor lønomkostningerne direkte er afhængig af den udførte arbejdsmængde, gør dette forhold sig derimod ikke så stærkt gældende, når der ikke gives lønkompensation, men da akkordlønningerne for tiden almindeligvis suppleres med dyrtidstillæg på timelønsbasis, vil en del af de nævnte virkninger få betydning også ved akkordarbejde. Det bemærkes endvidere, at forholdene vil variere stærkt fra produktion til produktion.

Der kan imidlertid også tænkes tilfælde, hvor det skønnes uøkonomisk at anskaffe maskiner, der ikke med den nedsatte arbejdstid vil kunne få tilstrækkelig lang udnyttelsestid, med mindre man er i stand til at gennemføre nerholdsskift, hvilket dog på den anden side vil blive lettere, når arbejdstiden forkortes, forudsat, at den fornødne arbejdskraft er tilstede.

I denne forbindelse må det endvidere nævnes, at en indskrænkning af den normale arbejdstid vil kunne medføre en tendens til at anvende mere overarbejde, således som det er set såvel i Frankrig som i England, hvor en væsentlig del af den nedgang, der er gennemført i den normale arbejdstid, er opvejet af en stigning i overarbejdet. Da overarbejde betales med højere løn end normalarbejde, vil dette kunne få indflydelse på virksomhedernes økonomi. Endvidere findes der i en række fag overenskomster om begrænsning af overarbejde (jfr. kap. 2 B.2.), som også må tages i betragtning, idet en indskrænkning i den normale arbejdstid vil gøre den slags foranstaltninger mere følelige. Imidlertid er det af et stort antal virksomheder anført, at konstant overarbejde giver ringe eller intet udbytte, således at denne udvej næppe vil blive anvendt i større udstrækning. Dog kan der tænkes tilfælde, hvor den til rådighed værende arbejdskraft er så begrænset, at man vil anse det for nødvendigt at arbejde over, uanset at det er relativt lidet udbyttegivende.

Et ikke uvæsentligt forhold, der må tages i betragtning, er, at en nedsættelse af

arbejdstiden i de nærmeste år vi] have karakteren af et indgreb i en udvikling, som allerede er i gang. Det må derfor antages, at en arbejdstidsnedsættelse i et vist omfang vil forstærke tendensen til rationalisering. De erfaringer, der er indhøstet i Amerika, tyder på, at man ikke skal undervurdere betydningen af dette forhold, selvom det vil være vanskeligt at give nogen talmæssig belysning heraf. Men at dette i det lange løb vil kunne få stor betydning for det økonomiske resultat af en arbejdstidsforkortelse er udenfor enhver tvivl.

4. Arbejdstidsnedsættelsens indvirkning på andre produktionsmæssige forhold.

I de foregående afsnit er omtalt tab, der forårsages af ulykker, spild, forsømmelser o. l. Det er en almindelig erfaring, at sådanne tab er hyppigere, jo længere arbejdstiden er. Med hensyn til ulykker foreligger der en statistik fra fabriktilsynet og en tilsvarende fra Sverige, jfr. bilag 12, der viser, at antallet af ulykker stiger stærkt i formiddagstimerne indtil frokost og i eftermiddagstimerne, indtil arbejdets ophør. Det vides ikke, hvor stor en arbejderstab tallene hidrører fra, så en egentlig hyppighed kan ikke beregnes, men det er sandsynligt, at der er en sammenhæng mellem antallet af ulykker og den voksende træthed i løbet af dagen. Noget tilsvarende må antages at gøre sig gældende med hensyn til vragproduktion, spild etc. Dette bekræftes af forsøg, der er gjort for at fastslå fejlprocenter ved disse arbejder under voksende træthed, og som alle viser, at fejlprocenten stiger med voksende træthed, jfr. bilag 11.

En særlig form for spild foreligger — ifølge mange udtalelser fra arbejdsgivere — om lørdagen, da man forbereder sig på week-enden. Der er her en vis „søndagsstemning“ tilstede, som medfører mindre produktion end på tilsvarende timer andre dage i ugen. Hertil kommer at også egentlige forsømmelser er langt hyppigere på korte lørdage end på andre dage, i en del tilfælde er anført op til 14—16 pct. forsømmelser for virksomheder med mange kvindelige arbejdere. For mandlige arbejdere er forsømmelserne ikke nær så hyppige, og de høje tal for kvinder skyldes sikkert dels et ønske om at kunne nå det arbejde i hjemmet, der ofte påhviler de kvindelige arbejdere, f. eks. med indkøb, hvor bestemmelserne om butikslukning spiller en rolle, med rengøring og forberedelse af søndagen, dels muligvis også et ønske om at kunne være fri for egentlig arbejde om søndagen, således at denne kan tilbringes sammen med familien. Det er her også af betydning, at forsømmelse af den korte lørdag ikke medfører så stort tab af fortjeneste som udeblivelse på de andre ugedage. Disse forhold ville alt andet lige føre til den konklusion, at det ville være mest økonomisk at opgive lørdagen helt som arbejdsdag og fordele arbejdstiden over de øvrige ugedage.

Det er dette resultat, man er nået til i den ovenfor citerede amerikanske rapport „Hours of Work and Output“, hvori man hævder, at også med hensyn til forsømmelser er 40 timers ugen og 8 timers dagen den gunstigste. Der foreligger dog også

den mulighed, at en del af lørdagsulemperne i så fald vil flytte over til fredagen, hvilket en enkelt virksomhed med støtte i engelske erfaringer har peget på.

Det må dog herved tages i betragtning, at mange virksomheder anfører, at de anvender lørdagen til ikke egentligt produktivt arbejde som rengøring, rensning af maskiner og deslige. Den slags arbejde må i alle tilfælde udføres på et eller andet tidspunkt, og skal det udføres indenfor en kortere arbejdstid, vil det få så meget større vægt i forhold til den samlede arbejdstid.

Af det foregående vil det fremgå, at det er af betydning, at formen for en eventuel arbejdstidsnedsættelse vælges under hensyntagen til, at en eventuel produktionsnedgang, der fremkommer som en følge af arbejdstidsforkortelsen, forinden tilpasning har fundet sted, begrænses mest muligt. Det er derfor vigtigt at foretage en eventuel afkortelse således, at man netop rammer de mindst produktive timer. Det bør dog straks understreges, at det her anførte synspunkt har begrænset vægt, idet på den ene side enhver forkortelse af arbejdstiden må antages at have fremmede virkninger på produktiviteten i de tilbageværende arbejdstimer, og på den anden side vil enhver afskæring af de sidste timer af dagen eller ugen gøre andre arbejdstimer til de sidste, og muligvis vil ulemperne ved oprydning, rengøring, forsømmelse m. m. samt den konstaterede lavere effektivitet på lørdage blive overført til disse. Specielt kan det tænkes, at en yderligere afkortelse af arbejdstiden på lørdage kan nedsætte produktiviteten på disse dage.

Der er tre principielt forskellige måder, på hvilken en nedsættelse af den ugentlige arbejdstid kan fordeles over de forskellige ugedage. Man kan enten forkorte hver dag i ugen lige meget, eller afkorte lørdagen uden at ændre arbejdstiden de øvrige dage, og endelig lade lørdagen gå helt ud som arbejdsdag og — såfremt arbejdstidsnedsættelsen andrager mindre end 8 timer pr. uge — forlænge arbejdstiden de øvrige ugedage.

Det er kun et begrænset antal oplysninger, der står til rådighed til bedømmelse af virkningerne af en nedsættelse af arbejdstiden på en af de nævnte måder, jfr. de i bilag 8 givne oplysninger. Skønsmæssigt har man anslået forsømmelsesprocenten på lørdage med week-end til i gennemsnit at være 4 større end på de andre dage, medens den konstaterede ringere produktivitet på lørdage iøvrigt er ansat til 5 pct. Endelig kan produktionen i den. 9. time anslås at ligge 10—12 pct. under produktionen i de foregående timer i gennemsnit.

Gennemføres ud fra disse forudsætninger en beregning af, hvad en nedsættelse af arbejdstiden med 3 eller 8 timer pr. uge vil betyde for produktionen, vil det ses, at virkningerne af den forskellige produktivitet på dagens timer kun har begrænset indflydelse, idet de beregnede produktionsformindskelser ikke er væsentligt mindre end dem, der ville ventes, hvis formindskelsen var proportional med arbejdstidsforkortelsen, jfr. bilag 6.

Forudsætningen for, at en nedsættelse af arbejdstiden ikke skal få til resultat, at produktionen formindskes, er følgelig, at produktionen pr. arbejdstime gennem

større effektivitet hos den enkelte arbejder, bedre tilrettelæggelse af arbejdet, gennem tekniske forbedringer og ved besparelse i produktionen iøvrigt forøges proportionalt med arbejdstidens forkortelse. At dette på længere sigt må antages at blive tilfældet ved en arbejdstidsforkortelse af begrænset omfang, og navnlig hvor der arbejdes på akkord og ikke gives lønkompensation for forkortelsen, fremgår af de betragtninger, der i det foregående har været anført over, hvorledes en arbejdstidsforkortelse indvirker på de forskellige forhold, som er bestemmende for produktivitetsniveauet. Det bekræftes tillige af de udtalelser, der foreligger fra en del af de i bilag 6 nævnte virksomheder, men det er utvivlsomt, at forholdene ligger forskelligt i de forskellige virksomheder og brancher.

Kap. 7.

Økonomiske virkninger af en arbejdstidsnedsættelse.

I det følgende vil blive givet en oversigt over og vurdering af de økonomiske virkninger, som en generel nedsættelse af arbejdstiden for de nedenfor nævnte erhvervsgrupper må antages at få for landet som helhed eller for de enkelte erhverv.

Det erhvervsområde, overvejelserne i denne betænkning særlig tager sigte på, er industri og håndværk, herunder bygge- og anlægsvirksomhed./Herudover findes dog mindre erhvervsgrupper, som beskæftiger arbejdskraft, der organisationsmæssigt er ligestillet med industriens og håndværkets arbejdere, f. eks. tørve- og brunkulsproduktion, havne- og lagerarbejde samt vognmandsforretninger m. v. og som må antages mere eller mindre direkte at ville følge de ændringer i de overenskomstmæssige vilkår for arbejdstiden, der bliver gennemført for håndværk og industri.

Udgangspunktet for denne undersøgelse er som tidligere nævnt det af forligsmanden i 1950 stillede mæglingsforslag, der hovedsagelig omfatter medlemmer af Dansk Arbejdsgiverforening og medlemmer af De samvirkende Fagforbund. Det vil derfor være rimeligt at gå ud fra — forså vidt der ikke bliver tale om nedsættelse af arbejdstiden ved lov — at det vil blive de samme to organisationers medlemmer, der i første række vil blive omfattet af eventuelle nye bestemmelser om arbejdstiden.

I De samvirkende Fagforbund er der for tiden ca. 660 000 medlemmer, men heraf er en del beskæftiget indenfor fag, der ikke direkte vil få del i de foranstaltninger, der her er tale om, f. eks. søfartens, landbrugets og skovbrugets arbejdere samt forskellige funktionær- og tjenestemandsgupper, hvis arbejdsforhold er bestemt ved overenskomster udenfor Dansk Arbejdsgiverforenings område eller ved lov eller regulativ.

Indenfor Dansk Arbejdsgiverforenings område beskæftiges for tiden ialt ca. 340 000 arbejdere og ligestillede, men også heraf er en del ansat i brancher, der ikke direkte vil blive omfattet af en overenskomst mellem de to hovedorganisationer, f. eks. søfolk, telefonpersonel, funktionærer o. 1. Direkte kan man måske regne, at en eventuel generel arbejdstidsnedsættelse, der gennemføres ved overenskomst, mellem de to hovedorganisationer vil komme til at omfatte omkring 325 000 arbejdere. Hertil kommer forskellige områder omfattende arbejdsgivere udenfor Dansk Arbejdsgiverforening og arbejdere indenfor De samvirkende Fagforbund,

hvor de af hovedorganisationerne gennemførte bestemmelser mere eller mindre automatisk vil få virkning. Endvidere må det samme antages at gælde for overenskomster, der er afsluttet med forbund udenfor De samvirkende Fagforbund, f. eks. Dansk Bryggeriarbejderforbund. Sættes disse gruppers arbejderantal skønsmæssigt til 175 000, vil nedsættelsen direkte og indirekte komme til at omfatte ca. 500 000 arbejdere. Der skal i denne forbindelse erindres om, at en særlig kommission for tiden beskæftiger sig med arbejdstiden i landbruget.

Den til de 500 000 arbejdere udbetalte lønsum kan på grundlag af den gennemsnitlige timefortjeneste i 1950 anslås til omkring 3,5 milliard kr. årligt.

Til bedømmelse af den betydning, de nævnte erhverv har for landets samlede økonomi, kan nævnes deres andel i bruttonationalproduktet i kostpriser i 1950, det vil sige den samlede produktion af varer og tjenesteydelser, der for samtlige erhverv under eet er opgjort til 22,2 milliard kr. Heraf hidrørte 6,5 milliard kr. fra industri og håndværk, ekskl. bygge- og anlægsvirksomhed og offentlige værker. 1,3 milliard hidrørte fra bygge- og anlægsvirksomhed og ca. 0,3 milliard kr. fra de forannævnte mindre erhvervsgrupper. På grundlag af disse oplysninger er det muligt at danne sig en forestilling om de virkninger, en arbejdstidsnedsættelse under bestemte forudsætninger kan få på nationalproduktets, d. v. s. produktionsens størrelse.

1. Virkning på produktionen inden tilpasning i produktionsforholdene har fundet sted.

Hvis man som udgangspunkt for beregninger over, hvilken virkning en arbejdstidsnedsættelse vil have på nationalproduktets størrelse, går ud fra, at produktionen vil falde proportionalt med arbejdstidsnedsættelsen, og man eksempelvis tænker sig en arbejdstidsnedsættelse på 3 timer pr. uge, kommer man foreløbigt til det resultat, at produktionen indenfor de pågældende områder vil falde med $3 : 48 = 6,25$ pct., og da de berørte brancher i 1950 bidrog med 8,1 milliarder kr. til nationalproduktets dannelse, vil nedgangen blive ca. 500 mill. kr. pr. år eller ca. $2\frac{1}{4}$ pct. af det samlede nationalprodukt.

Man kan nu betragte de erfaringer, der kan udledes af de undersøgelser, arbejdstidsudvalget har ladet foretage på danske virksomheder, dels angående arbejds effektiviteten og forsømmelser på lørdage sammenlignet med ugens øvrige dage, dels angående arbejds effektiviteten i dagens enkelte arbejdstimer (jfr. foregående kapitel med tilhørende bilag). Som støtte for disse beregninger kan man endvidere henvise til erfaringer fra udlandet og især fra U.S.A., jfr. bilag 7.

Produktionsnedgangen vil, som det fremgår af disse oplysninger, afhænge af, hvorledes nedsættelsen af arbejdstiden finder sted.

Af de foretagne undersøgelser fremgår det, at arbejds effektiviteten på lørdage ligger en del lavere end på ugens øvrige arbejdsdage. Forholdene varierer naturligvis fra virksomhed til virksomhed. Gennemsnitligt synes den særlige formindskelse

af produktiviteten på lørdage at udgøre omkring 5 pct., samtidig med at forsømmelserne synes at være op mod dobbelt så store på denne dag som på de øvrige dage, således at forsømmelsesprocenten på lørdage ligger på en halv snes pct.

Undersøgelserne af arbejds effektiviteten i dagens forskellige timer viser, at de sidste timer — bortset fra dagens første time (igangsætningstid) — er de mindst effektive, og at den niende arbejdstimes effektivitet ligger 10—11 pct. under gennemsnittet. Tages disse oplysninger til udgangspunkt, kommer man til, at en nedsættelse med 3 timer pr. uge vil medføre en produktionsnedgang på fra 5,8 pct. til 6,2 pct. efter arbejdstidsforkortelsens form?

Disse tal er dog meget usikre, idet de bygger på et meget lille materiale. De afviger kun lidt fra en beregning, hvorved alle arbejdstimer regnes for lige effektive, og hvor produktionen derfor nedsættes i forhold til arbejdstiden (f. eks. 6,25 pct. ved reduktion fra 48 til 45 timer). Endvidere tager de intet hensyn til den effektivitetsforøgelse, som kan indtræde i de tidligere timer, fordi den ugentlige arbejdstid er kortere. På den anden side er der heller ikke taget hensyn til den forringelse af arbejds effektiviteten i den nærmest foregående time, som eventuelt kan indtræde, fordi denne nu bliver den sidste, samt i visse tilfælde, fordi lørdagen bliver endnu kortere end hidtil.

Regnes trods alle disse forbehold med det sidstnævnte produktionstab, vil den foran anførte direkte nedgang i nationalproduktet blive noget mindre end 500 mill. kr.

Imidlertid skal også dette tab reduceres en del, idet der, som påvist i kap. 3 er en del virksomheder, der allerede har indført kortere arbejdstid end 48 timer ugentlig. Regnes der med, at disse ikke vil fastsætte arbejdstiden til under 45 timer, medmindre den allerede er kortere i forvejen, vil det antal arbejdere, der ikke eller kun delvis vil blive berørt af en ny nedsættelse, være 13,4 pct. Som følge heraf vil tabet i nationalproduktet ikke blive ca. 500 mill. kr., som foran nævnt, men mellem 425 og 450 mill. kr.

Dette tal, der er beregnet under forudsætning af, at produktionens totalværdi går ned i forhold til arbejdstidsnedsættelsen, angiver også af den grund kun en overgrænse, idet man kan gå ud fra, at en produktionsbegrænsning fortrinsvis vil blive foretaget overfor den mindst udbyttegivende del af produktionen i de enkelte virksomheder. Som helhed vil dette forhold næppe kunne opvejes ved de økonomiske virkninger af utilstrækkelig bemanning af virksomhedens maskiner m. m.

2. Virkning på produktionen, efter at tilpasning i produktionsforholdene har fundet sted.

En forudsætning for, at beregningerne under punkt 1 kan holde stik, er det, at arbejdstidsnedsættelsen ikke vil give anledning til en højere produktivitet indenfor de pågældende erhvervsområder. Denne forudsætning vil dog næppe kunne opretholdes, da det må antages, at der efterhånden vil ske en tilpasning til de

ændrede produktionsbetingelser, hvorved den umiddelbare nedgang i nationalproduktet vil blive modvirket.

Som anført i kapitel 6, hvor de produktionsmæssige virkninger af en arbejdstidsnedsættelse er belyst, vil en forkortelse af arbejdstiden have en tendens til at medføre en stigning i de beskæftigedes personlige arbejds effektivitet. Dette vil særligt være tilfældet for akkordlønnede arbejdere, hvis disse ikke får fuld lønkomensation, idet de da har en særlig tilskyndelse til at forøge deres produktion for på denne måde at søge deres fortjeneste opretholdt. Muligheden herfor skulle være tilstede, fordi den kortere arbejdstid gør en yderligere anspændelse og højere tempo fysisk og psykisk mulig. Det kan i denne forbindelse nævnes, at ca. halvdelen af de af lønstatistikken omfattede arbejdere her i landet arbejder på akkord, og da produktiviteten for de akkordlønnede ifølge de fra en række virksomheder meddelte oplysninger, jfr. bilag 6, ligger 10—20 pct. over de timelønnede, vil det sige, at omkring 55 pct. af arbejdsresultatet er fremkommet på akkordbasis. For de timelønnede vil de umiddelbart ovenfor anførte fysiske og psykiske momenter også gøre sig gældende. Derimod vil lønincitamentet til at forøge arbejds effektiviteten mangle. På den anden side kan det tænkes, at de akkordlønnedes forøgede effektivitet i nogen grad vil få indflydelse på de timelønnedes tempo, idet disse i et vist omfang arbejder som hjælpere for de akkordlønnede. Regner man således med, at de akkordlønnede i vidt omfang og de timelønnede i mindre omfang kan opretholde uændret ugeproduktionen ved en mindre nedsættelse af arbejdstiden, bliver den i foregående afsnit anførte nedgang i industriens og håndværkets bidrag til nationalproduktet skønsmæssigt reduceret til ca. 3 pct. svarende til ca. 200—250 mill. kr.

Endelig skal fremhæves, at arbejdstidsforkortelsen kan give stødet til større anvendelse af tekniske hjælpemidler og bedre tilrettelæggelse af produktionen, især hvis forkortelsen af arbejdstiden gennem lønkomensation medfører højere lønomkostninger pr. produceret vareenhed. Også disse forhold vil medføre en forøget produktivitet, og nedgangen i nationalproduktet bliver derfor ikke af det ovenfor nævnte omfang. Det er dog ikke muligt på forhånd at bedømme de endelige virkninger af disse to faktorer, men det kan anføres, at virkningen først vil gøre sig gældende på længere sigt, formentlig 1—2 år, og at de vil virke stærkere jo mere arbejdstiden forkortes.

Til den anden side virker det dog, at arbejdstidsnedsættelsen i nogle tilfælde kan medføre en større nedgang i produktionen end den proportionale. Dette kan f. eks. ske, hvor igangsættelsesvanskelighederne og oprømning o. lign. tager særlig lang tid i forhold til den egentlige produktionstid. En større betydning har det dog, at en eventuel nedsættelse af produktionen af investeringsvarer, maskiner m. v. og byggevirksomhed kan øve indflydelse på produktionsomfanget for andre varer. Da en udvidelse af investeringerne danner grundlaget for en fremtidig stigning i landets samlede nationalprodukt, kan en hæmning af investeringsfagernes

produktion skabe særlige vanskeligheder for at fremskaffe de investeringer, der skulle betinge en produktivitetsstigning indenfor den øvrige industri og andre erhverv. Det er ikke muligt at forudberegne, hvorvidt disse videregående produktionsmæssigt skadelige virkninger af en arbejdsnedsættelse indenfor investeringsfagene kan imødegås ved større import af de nødvendige investeringsartikler. Dog kan den hjemlige byggevirksomhed naturligvis ikke erstattes med øget import.

Hvis produktionen indenfor industri og håndværk påvirkes i en betydelig grad af en arbejdstidsnedsættelse, vil dette også få virkninger på de øvrige erhvervsproduktion, eftersom industri og håndværk leverer en række rå- og hjælpestoffer til landbruget og andre erhverv. Der vil her ske forskellige tilpasningsprocesser, om hvis resultat det næppe er muligt at udtale sig.

De endelige virkninger på nationalproduktet af en arbejdstidsnedsættelse vil således bero på de ændringer i produktiviteten, som arbejdstidsforkortelsen giver anledning til. I det korte løb vil der utvivlsomt opstå en række tilpasningsvanskeligheder, som kan medføre forstyrrelser i produktionen, navnlig indenfor selve det erhvervsområde, hvor arbejdstidsnedsættelsen finder sted, men tildels også i andre erhverv. På længere sigt må det antages, at produktionen vil stige igen og måske opveje den nedgang i nationalproduktet, som forkortelsen umiddelbart giver anledning til. Dette bekræftes også ved en del af de eksempler fra danske virksomheder, der er anført i bilag 6.

Det skal endelig bemærkes, at såfremt den almindelige produktionsfremgang, der i årene fra 1931 til 1949 har ført til en stigning i nationalproduktet pr. indbygger på 16 pot., fortsætter i de kommende år, vil en eventuel mindre tilbagegang på grund af en nedsættelse af arbejdstiden kunne udlignes på meget kort tid.

3. Virkninger på omkostningsniveau og konkurrenceevne.

De økonomiske virkninger af en arbejdstidsnedsættelse strækker sig imidlertid videre end til en umiddelbar påvirkning af nationalproduktets størrelse. Også omkostningsniveauet og dermed konkurrencebetingelserne overfor udlandet kan blive berørt deraf, dels ved at lønomkostningerne pr. styk ændres, dels ved at generalomkostningernes andel i stykprisen får en anden vægt, hvis produktionsomfanget ændres.

a. Virkninger på omkostningsniveauet.

Hvorvidt lønomkostningerne pr. styk af producerede varer påvirkes af en arbejdstidsforkortelse afhænger af, om der gives lønkomensation for den forkortede arbejdstid, og af, om produktiviteten pr. beskæftiget arbejder ændres.

Det vil være hensigtsmæssigt at se på forholdene under akkordarbejde og time-lønsarbejde hver for sig.

Akkordarbejde. Gives der ikke akkordlønnede arbejdere lønkomensation for arbejdstidsnedsættelsen, vil lønomkostningen pr. stk. ikke ændres, selvom produktionen bliver mindre.

Gives der de akkordlønnede lønkomensation, vil lønomkostningerne pr. styk stige, uanset om akkordtempoet øges eller ej.

Timelønsarbejde. Gives der lønkomensation, vil lønomkostningen pr. styk stige, hvis produktionen pr. time er uændret. Medfører arbejdstidsforkortelsen en produktionsforøgelse pr. time, modvirkes stigningen i stykprisen.

Gives der ikke lønkomensation, vil ved uændret produktion pr. time lønomkostningerne pr. styk forblive uændret. Stiger produktionen pr. time, vil lønomkostningerne pr. styk blive lavere.

Foruden lønomkostningerne vil imidlertid også *generalomkostningerne* pr. styk blive påvirket af en arbejdstidsnedsættelse, for så vidt der sker en ændring af produktionen pr. uge. Virkningerne vil også her afhænge af produktivitetsudviklingen. Hvis produktionen pr. time stiger i tilsvarende forhold som forkortelsen af arbejdstiden, således at produktionen pr. uge er uændret, vil de faste omkostninger ikke indgå med større vægt i stykprisen end hidtil bortset fra den del af forøgelsen, der medfører større slid på maskiner og anlæg. Imidlertid vil produktionsstigningen pr. arbejder i visse tilfælde fremkomme ved nyinvesteringer, og den hermed eventuelt forbundne meromkostning til forrentning og afskrivning må tages med i betragtning.

Forbliver produktionen pr. time uændret, eller stiger den ikke forholdsvist lige så meget som arbejdstiden nedsættes, vil de faste omkostninger belaste stykprisen mere end hidtil.

Endelig må nævnes, at i tilfælde, hvor arbejdstidsnedsættelsen giver anledning til indførelse af fierholdsdrift, sker der en nedsættelse af generalomkostningerne pr. produceret vareenhed.

j

b. Virkninger på konkurrenceevnen overfor udlandet.

Afgørende for den økonomiske betydning af arbejdstidsnedsættelsen i relation til omkostningsniveauet vil det være, om konkurrencebetingelserne overfor udlandet bliver forringede, d. v. s. om de ændringer i produktionsforholdene, der følger af nedsættelsen, fører til højere priser her i landet.

Efter det forudgående kan det siges, at forudsætningen for, at priserne kan holdes upåvirket af ændringerne, er, at produktionen pr. time stiger så meget, at de samlede udgifter til løn og generalomkostninger pr. produceret enhed ikke bliver højere end før arbejdstidsnedsættelsen. Er det muligt at forøge produktionen pr. time så meget, at det samlede produktionsresultat forbliver som før nedsættelsen, kan man, uden at det får indflydelse på stykpriserne, forhøje arbejdslønnen til timelønsarbejdere, således at disse ikke lider tab i ugeførtjenesten,

medens akkordlønnede arbejdere allerede i kraft af den større produktion vil opnå samme fortjeneste som før uden ændring af akkordsatserne. Omkostningerne ved arbejdstidsnedsættelsen er da indvundet ved den forøgede produktivitet.,

\Kan man ikke forøge produktiviteten så meget, vil mulighederne for at bevare priserne uændret ligge i at nedsætte fortjenesten for virksomhederne eller disses arbejdere, hvilket kan komme til at ramme ikke alene den samlede arbejdsfortjeneste pr. uge, men også lønnen pr. produceret enhed såvel for timelønnede som for akkordlønnede. Da generalomkostningerne ved den mindre produktion får større vægt i varepriserne, kan det blive en forudsætning for fortsat opretholdelse af produktion og beskæftigelse, at der sker en forholdsmæssig nedsættelse af de løbende omkostninger, d. v. s. i første række lønnen. Hvor stor en sådan eventuel nedsættelse af lønnen må være, afhænger bl. a. af generalomkostningernes betydning for varepriserne og af, om de andre betydende prislefaktorer kan ændres i nedadgående retning, herunder også de andele af salgspriserne, der ligger udenfor de egentlige produktionsomkostninger.

Hvis det ikke er muligt at ændre de forskellige prislefaktorer, vil priserne stige, når produktionen falder, og alt andet lige vil i så fald konkurrencebetingelserne overfor udlandet blive forringede.\

Hvor stor denne forringelse vil blive, afhænger af forholdene indenfor de enkelte brancher og virksomheder. Som foran nævnt kan man regne, at en arbejdstidsnedsættelse på f. eks. 3 timer ugentlig i det korte løb formentlig vil medføre et produktionstab på gennemsnitligt ca. 3 pct., idet det her er en forudsætning, jfr. bemærkningerne side 54, at i hvert fald de akkordlønnede arbejdere ved kortere arbejdstid vil kunne forøge produktionen forholdsvis lige så meget, som arbejdstiden nedsættes. Dette vil give anledning til tilsvarende stigning i lønomkostningerne pr. varenhed, hvis der ydes fuld lønkomensation til timelønnede. På længere sigt vil denne virkning derimod ikke gøre sig gældende, og da arbejds lønnen kun udgør en del af varepriserne ab fabrik, i gennemsnit 35—40 pct., vil lønstigningen direkte kun give anledning til en stigning i varepriserne på ca. 1 pct.

Imidlertid er det ikke ualmindeligt — selvom det ikke er nogen økonomisk nødvendighed — at kalkulation af varepriser foretages på grundlag af arbejds lønnen, og hvor dette er tilfældet, vil priserne stige proportionalt med lønnen. Der vil her være mulighed for mange afvigelser fra virksomhed til virksomhed, og det vil sikkert heller ikke kunne undgå at få indflydelse på andre prislefaktorer, når en så vigtig faktor som lønnen stiger. Den faktiske prisstigning kan derfor i en overgangsperiode blive noget større end de godt 1 pct., der direkte er betinget af lønstigningen, ligesom denne på grund af variationerne fra fag til fag og fra virksomhed til virksomhed vil kunne have en anden betydning, end gennemsnitstallene umiddelbart giver indtryk af./Den faktiske prisstigning vil indsnævre de grænser, indenfor hvilke eksportindustrien arbejder i konkurrence med udlandet.

4. Fordeling af tabet ved en eventuel produktionsnedsættelse.

Som det vil ses af det foregående, vil fordelingen af tabet ved den mindre nedgang i landets produktion, som kan ventes i en overgangsperiode, blandt andet bero på, om der ydes lønkompensation, samt på, hvorledes forøgede arbejdsomkostninger påvirker varepriserne. Lønformen får derimod først betydning i forbindelse med ændringer i produktionstempoet.

Med hensyn til muligheden for ydelse af kompensation, eller hvad der reelt har samme virkning, arbejdstidsforkortelsens indflydelse på lønbevægelserne i det hele, kan man ikke forudsige et bestemt resultat. Det mindre udbud af arbejde vil på områder, hvor der hersker knaphed på arbejdskraft, virke i retning af stigning i lønsatserne, som igen resulterer i en stigning i priserne. Hvor konkurrencen med udlandet gør sig stærkt gældende, eller hvor der findes arbejdsløshed, er der derimod mindre gode betingelser for løn- og prisforhøjelser, og foretages disse alligevel, er der mulighed for yderligere nedgang i produktion og beskæftigelse, eventuelt med nedadgående pres på løn og priser på nogle områder. Forsåvidt det drejer sig om fælles lønbevægelser for samtlige organiserede arbejdere, må man altså antage, at forskellige forhold gør sig gældende.

En arbejdstidsnedsættelse uden ændring i arbejdstempoet og uden lønkompensation betyder også en nedgang i arbejdernes efterspørgsel såvel efter indenlandske varer i almindelighed som efter udenlandske. Denne nedgang opvejes indenfor de af arbejdstidsnedsættelsen omfattede områder af en større nedgang i udbudet, hvorfor de prishævende virkninger her er stærkest, medens det modsatte gælder for de områder, som ikke omfattes af nedsættelsen.

Forsåvidt resultatet af en produktionsnedsættelse i overgangsperioden giver sig udslag i prisforhøjelser (som følge af mindre varemængder og eventuel lønkompensation) på indenlandske produkter, fordeles tabet herved ud over hele befolkningen. Hvor stærkt de forskellige af nedsættelsen omfattede erhverv og disses arbejdere herved rammes, vil bero på forholdet mellem produktionsnedgang og prisstigninger. I hvilket omfang henholdsvis arbejdere og arbejdsgivere må bære byrden, vil bero på det indbyrdes styrkeforhold og vil give sig udslag i de eventuelle lønbevægelser.

Bortset fra tilfælde, hvor en uelastisk efterspørgsel åbner mulighed for uforholdsmæssige løn- og prisstigninger, når produktionen går ned, vil en produktionsnedgang sandsynligvis medføre mindre indtægt både for arbejdsgivere og arbejdere, således at begge parter i overgangsperioden kommer til at betale en pris i form af nedsat realindtægt for den kortere arbejdstid. Men heri ligger naturligvis en tilskyndelse til forøget produktivitet. Tilskyndelsen vil for arbejdernes vedkommende gøre sig stærkt gældende ved akkordbetaling, navnlig hvis der ikke gives kompensation for nedsættelsen. Ved timeløn kan en tilsvarende betydningsfuld kollektiv tilskyndelse muligvis fremkaldes ved, at en fortsat nedsættelse af

arbejdstiden gøres betinget af en forøgelse i arbejds effektiviteten. For arbejdsgiverne er tilskyndelsen til produktionsforøgelsen stærkest ved timeløn, og endvidere hvor arbejdsmangel gør sig gældende, og betingelserne for prisforhøjelser samtidig er begrænsede.

Over hvor langt tidsrum, overgangsvanskeligheder vil gøre sig gældende indenfor de forskellige erhvervsområder, er umuligt at afgøre. Da de, som det fremgår af det foregående, ved en arbejdstidsnedsættelse på f. eks. 3 timer, i det hele vil være af begrænset omfang, tør man formentlig antage, at de efter en kortere år-række vil være uden væsentlig betydning og fuldstændig drukne i en almindelig forøgelse af produktiviteten, såfremt udviklingen iøvrigt foregår som hidtil. i

5. Den aktuelle økonomiske baggrund.

Udvalget har i foranstående afsnit søgt at udrede de forventede økonomiske virkninger af en arbejdstidsnedsættelse uden at tage hensyn til den aktuelle økonomiske situation ved betænkningens afgivelse, hvorfor man til slut skal gøre nogle bemærkninger herom.

Når arbejderne har fremsat ønske om en arbejdstidsforkortelse, er det bl. a. sket med henvisning til den stigning i landets samlede produktion, der har fundet sted siden 1920, da der sidst gennemførtes en generel nedsættelse af arbejdstiden. Alene i tidsrummet 1930—49 er der ifølge Det statistiske Departements beregninger indtruffet en stigning i bruttonationalindkomsten pr. indbygger på 16 pct., når der regnes i faste priser (Stat. medd. 4—140—2, side 104). Også fra 1949 til 1950 er der ifølge foreløbige beregninger sket en produktionsstigning, nemlig en fremgang på 8 pct. i bruttonationalproduktet regnet i faste priser, en stigning, der dog for en del var betinget af den store høst i 1949. For de erhverv, der i givet fald vil blive berørt af en arbejdstidsnedsættelse, har produktionsstigningen været større end for samtlige erhverv under eet; det må i denne forbindelse erindres, at den stigning, der har fundet sted indenfor industri og håndværk, især skyldes, at disse erhverv i perioden siden 1930 har forøget deres arbejderstab meget kraftigt. Derimod viser en undersøgelse af industriens produktivitet, at denne som helhed ikke er forøget væsentligt fra 1935 til 1949, jfr. bilag 13.

For nærværende er 30'ernes og efterkrigstidens velstandsstigning for samfundet som helhed imidlertid bremset som følge af de prisforskydninger, som har fundet sted på verdensmarkedet siden Koreakrigens udbrud. Der er herved sket en forringelse af Danmarks bytteforhold overfor udlandet, som for året 1951 kan opgøres til en merbelastning af valutastillingen sammenlignet med prisforholdene i 1950 på over 800 mill. kr. Hertil kommer, at det hjemlige rustningsprogram i 1951 vil beslaglægge henvend 200 mill. kr. mere end forsvarsbudgettet for 1950. Dette betyder, at de prisstigninger, der har fundet sted som følge af den internationale genoprustning, i forbindelse med udbygningen af det hjemlige for-

svar for indeværende år vil formindske den varemængde, der står til rådighed for civile formål her i landet, med omkring 1 milliard kr. i forhold til forrige år.

Udvalget tør ikke tage stilling til spørgsmålet om varigheden af denne udvikling, men ønsker at fremhæve, at den for nærværende begrænser de økonomiske muligheder for en arbejdstidsnedsættelses gennemførelse.

Det siger sig selv, at en arbejdstidsnedsættelse, hvis umiddelbare virkning på kort sigt vil være en produktionsnedgang, ville være lettere gennemførlig, dersom situationen havde været præget af fremgang og ikke tilbagegang i befolkningens forbrugsmuligheder. Udvalget tør heller ikke se bort fra, at den produktionsmæssige kompensation, der, som foran anført, må antages at indtræde, når der er forløbet en vis tilpasningstid efter en arbejdstidsnedsættelse, i den aktuelle situation vil blive forsinket af de tendenser til nedgang i vareforsyningen, der følger af det forringede bytteforhold og de begrænsede importmuligheder for råvarer og andre produktionsmidler under den internationale oprustningskonjunktur.

Et andet moment, der spiller en rolle for afgørelsen af tidspunktet for nedsættelse af arbejdstiden, er beskæftigelsesforholdene. Selv om der har været en vis arbejdsløshed indenfor forskellige fag i de senere år, har der dog hersket mangel på arbejdskraft på en del områder, særlig indenfor bygge- og anlægsindustrien og indenfor jern- og metalindustrien. Gennemføres en arbejdstidsnedsættelse i en periode med mangel på arbejdskraft, må det antages, at der kan opstå ekstra besværligheder i overgangsperioden. Efterhånden vil tabet i produktionen dog blive opvejet af større produktivitet.

Imidlertid vil det som regel være tilfældet, at de to forannævnte momenter vil følges ad på en sådan måde, at beskæftigelsen vil være høj, når produktionsresultatet er stort, og omvendt er arbejdsløsheden stor, når produktionen går ned. Der vil derfor som oftest være et af de to momenter, der taler mod en arbejdstidsforkortelse, enten stor beskæftigelse med tilhørende arbejdermangel eller lille produktion med stigende arbejdsløshed.

Under drøftelserne om en arbejdstidsforkortelse i 1930'erne var det et væsentligt argument, at man ved en nedsættelse af arbejdstid en kunne opnå en bedre fordeling af det forhåndenværende arbejde. Hvis produktionen skulle vise sig at formindskes og arbejdsløsheden derfor skulle stige, vil det nævnte argument for en arbejdstidsforkortelse igen kunne blive fremdraget.

Resumé:

Udvalget har ikke betragtet det som sin opgave at fremkomme med konkrete forslag om omfanget af og tidspunktet for gennemførelse af en eventuel arbejdstidsnedsættelse, men har ved at indsamle og bearbejde tilgængeligt materiale alene søgt at belyse disse spørgsmål til vejledning for forligsinstitutionen og de to hovedorganisationer.

I de foregående kapitler er således givet en oversigt over dels arbejdstidens nuværende længde inden for dansk industri og håndværk m. m., dels over hvorledes den har udviklet sig gennem tiderne, dels hvorledes de tilsvarende forhold er ordnet i udlandet, og endelig hvilke produktionsmæssige og økonomiske virkninger man må regne med, at en arbejdstidsnedsættelse vil medføre.

Af de forskellige statistiske oplysninger fremgår det, at den normale arbejdstid såvel her i landet som i de fleste andre lande er 48 timer om ugen, idet den dog varierer fra fag til fag. I nogle lande er den normale arbejdstid kortere, i U.S.A. og Frankrig således 40 timer pr. uge og i Storbritannien 44—45 timer pr. uge. Den ugentlige arbejdstid incl. overarbejde er dog i Frankrig ca. 45 timer pr. uge og i Storbritannien 46,3 timer pr. uge, medens den i Danmark er ca. 49 timer pr. uge. Såvel herhjemme som i andre lande er en eller anden form for kort lørdagsarbejde gennemført for et meget stort antal af arbejderne, men i de fleste tilfælde således, at arbejdstiden til gengæld er længere end 8 timer daglig på de andre ugedage.

Jfra U.S.A. foreligger der en redegørelse for de produktionsmæssige virkninger af forskellige former for arbejdstid. Erfaringerne herfra munder ud i, at 40 timers arbejdsuge og 8 timers arbejdsdag er den økonomisk bedste arbejdsform under de i U.S.A. herskende forhold. Udvalget tør ikke tage stilling til, i hvilket omfang de amerikanske erfaringer direkte kan overføres på danske forhold. Man skal i denne forbindelse anføre, at af de 39 virksomheder, der til udvalgets enquete har kunnet give talmæssige oplysninger om produktionens afhængighed af arbejdstidens længde m. m. (jfr. foran side 37 og bilag 6); har 7 givet oplysninger om erfaringer ved en nedsættelse af arbejdstiden til under 48 timer pr. uge. Samtlige disse 7 virksomheder meddeler, at produktionen pr. time er steget efter nedsættelse af arbejdstiden. Hertil kommer, at 9 virksomheder har udtalt sig om virkningerne af længere tids konstant overarbejde. Heraf erklærer 7 virksomheder, at arbejdsresultatet har været ringere, og 2, at den har været uændret under overarbejdet.

Foreliggende undersøgelser af arbejdstidens virkninger på produktionen er dels foretaget rent eksperimentelt, dels i praksis. Disse undersøgelser vedrører især den nedsættelse, der i sin tid fandt sted fra 9 til 8 timer pr. dag, og viser,

at den totale ugeproduktion trods nedsættelsen almindeligvis ikke er faldet, men det er ikke sikkert, at man deraf umiddelbart kan slutte, at en mindre nedsættelse f. eks. fra 8 til $7\frac{1}{2}$ time pr. dag vil have lignende virkninger.;

En afkortning af arbejdstiden inden for forholdsvis beskedne rammer f. eks. 3 timer pr. uge vil antagelig have en gunstig virkning på arbejds effektiviteten, på tilrettelæggelsen af produktionen, på indførelse af tekniske forbedringer og på besparelser i produktionen ved mindsket spild, forsømmelser etc. Forsåvidt dette er tilfældet, vil produktionstabet ved en arbejdstidsnedsættelse begrænses, og i så fald bliver også de økonomiske virkninger tilsvarende mindre.

Skønsmæssigt kan man beregne den nedgang i det samlede nationalprodukt, som en eventuel begrænsning af arbejdstiden på 3 timer pr. uge indenfor industri og håndværk m. v. vil medføre, efter at en vis tilpasning har fundet sted, til omkring 1 pct. Heri er dog ikke medregnet de virkninger, som den mindre industrielle produktion specielt af investeringsvarer eventuelt kan få på produktionen i landbruget og andre erhverv. På den anden side er heller ikke taget hensyn til den indvirkning, arbejdstidsnedsættelsen vil have på produktionens tilrettelæggelse, på indførelse af tekniske forbedringer, på besparelser i produktionen ved mindre spild, forsømmelser etc. Fortsætter den almindelige produktionsfremgang, der i årene siden 1930 har ført til en stigning i nationalproduktet pr. indbygger på gennemsnitlig ca. 1 pct. årligt, vil en eventuel tilbagegang på grund af en nedsættelse af arbejdstiden efterhånden udlignes.

[En række forhold som f. eks. på den ene side det omfang, hvori der indenfor det pågældende område arbejdes i akkord, og på den anden side muligheden for også i overgangsperioden at få tilstrækkelig arbejdskraft til gennemførelse af den fornødne produktion, konkurrenceevnen over for udlandet, tekniske forhold o. l. kan have en virkning i en branche, som ikke findes tilsvarende i en anden.

Hvis man derfor som resultat af overvejelserne om nedsættelse af arbejdstiden kommer til, at man finder det forventede produktionstab så ringe, at en nedsættelse inden for forholdsvis beskedne rammer kan gennemføres, vil det være af betydning at tage hensyn til de forskelligheder, der findes mellem brancherne. Det vil ikke være muligt på forhånd at udtale sig om, hvilke brancher der vil være i stand til at bære en nedsættelse, og hvilke der ikke vil være det. Dette vil afhænge af en lang række faktorer, som parterne i arbejdsforholdet formentlig bedst vil kunne afveje over for hinanden. Udvalget har derfor med hensyn til dette forhold indskrænket sig til som bilag at optrykke en oversigt over de enkelte brancher, indeholdende forskellige oplysninger, der vil være af betydning for afgørelsen af spørgsmålet.

For nærværende udvalg har kun foreligget spørgsmål om en nedsættelse af den almindelige daglige eller ugentlige arbejdstid, men man gør opmærksom på, at de økonomiske virkninger af en almindelig arbejdstidsnedsættelse må ses i sammenhæng med omkostningerne ved en eventuel forlængelse af den nugældende ferie.

BILAG

**Oplysninger om den overenskomstmæssige arbejdstid m. v.
indhentet ved forespørgsel til fagforbundene.**

a. Undersøgelsens omfang.

I september 1950 udsendte arbejdstidsud valget — med bistand fra DSF — spørgeskemaer til de fagforbund, som er tilsluttet hovedorganisationen samt til yderligere Dansk Bryggeri-, Brænderi- og Mineralvandsarbejderforbund. Formålet hermed var at tilvejebringe oplysninger, dels om den overenskomstmæssige arbejdstid indenfor de forskellige overenskomstområder, dels om andre overenskomstmæssige forhold såsom tidspunktet for den normale arbejdstids lægning, forskellige former for skifteholdsbetaling, regler for begrænsning af overarbejde m. v. og endelig oplysninger om omfanget af week-end og afvigelser fra den overenskomstmæssige arbejdstid. Det til fagforbundene udsendte spørgeskema findes aftrykt nedenfor.

For at skåbe parallellitet mellem denne undersøgelse og den samtidige undersøgelse af arbejdstidsforholdene ved henvendelse til håndværks- og industrivirksomheder og derved i et vist omfang at muliggøre en direkte sammenligning af de indkomne besvarelser er omfanget af henvendelsen til fagforbundene blevet begrænset til kun at omfatte arbejdere indenfor håndværk og industri samt kuske og chauffører. Udenfor undersøgelsen er således holdt:

1) Arbejdere indenfor landbruget og sideløbende overenskomstområder, idet spørgsmålet om en forkortelse af arbejdstiden for disse grupper er henvist til behandling i en særlig kommission. Dette gælder medlemmer af Gartnerforbundet, Mejeristforbundet og ca. 34 300 medlemmer i DAFs land- og skovarbejdergruppe, ialt ca. 41 600 arbejdere.

2) Stats, kommunal- samt privatansatte funktionærer, hvilket vil sige medlemmer af Funktionærforbundet, Fængselsforbundet, HK, Jernbaneforbundet, Kommunalarbejderforbundet, Lokomotivmandsforbundet, Postforbundet, Privatbanefunktionær Forbundet og Tandteknikerforbundet, omfattende ialt ca. 98 100 arbejdere.

3) Arbejdere iøvrigt beskæftiget i andre erhverv end håndværk og industri og bygge- og anlægsvirksomhed, omfattende medlemmer af Dykkerforeningen,

Hotel- og Restaurationspersonalets Forbund, Husligt Arbejderforbund, Forbundet for faglært Køkkenpersonale, Skorstensfejersvendenes Forbund, Søfyrbødernes Forbund, Sømændenes Forbund og Tjenerforbundet, ialt ca. 21 450 arbejdere.

Den foretagne undersøgelse omfatter herefter ca. 504 000 fagorganiserede arbejdere beskæftiget indenfor håndværk og industri. De indkomne besvarelser vedrører et arbejdsantal på ca. 400 000, hvilket giver en besvarelsesprocent på knap 80 pct. Denne forholdsvis lave besvarelsesprocent skyldes formentlig, at det har været en uoverkommelig opgave for forbundene at give oplysninger for hvert overenskomstområde for sig. Besvarelserne dækker derfor først og fremmest store - især landsomfattende — overenskomstområder, medens oplysninger om overenskomster med uorganiserede arbejdsgivere ofte er slået sammen eller — hvad der i denne forbindelse er af interesse — i visse tilfælde slet ikke meddelt. Dette forhold er imidlertid af mindre betydning, idet hovedreglen er, at overenskomsterne med uorganiserede arbejdsgivere — i hvert fald hvad bestemmelserne om arbejdstidens længde angår — følger de respektive forbunds hovedoverenskomster. Det kan endvidere nævnes, at visse områder overhovedet ikke er overenskomstdækket.

I medfølgende tabel I er givet oplysning om det af undersøgelsen omfattede antal arbejdere fordelt efter henholdsvis det forbund (overenskomstområde) og den industri, de tilhører. Grupperingen efter industrier må tages med et vist forbehold, idet det ikke har været muligt at udskille det antal arbejdere, som tilhørte samme overenskomstområde, men var beskæftiget indenfor forskellige industrier. Som eksempel kan anføres, at for samtlige smedeforbundets medlemmer er oplysningerne givet under eet, hvorfor alle er henført til jern- og metalindustrien trods det, at de er beskæftiget indenfor snart sagt alle industrier. Som følge af denne vanskelighed har det tillige været nødvendigt at slå jern- og metalindustrien og transportmiddelindustrien sammen.

Den industrivise fordeling stemmer da heller ikke fuldstændig overens med den tilsvarende fordeling ifølge virksomhedsundersøgelsen; men bortset fra antallet af arbejdere i den kemiske industri og i gruppen anden industri, som ifølge fagforbundsundersøgelsen udviser et langt ringere antal, og antallet af chauffører og kuske, som til gengæld er langt større, er uoverensstemmelserne mellem de to fordelinger dog ikke af større omfang.

b. Den overenskomstmæssige nettoarbejdstid.

Det er vanskeligt at give en tabellarisk oversigt over den overenskomstmæssige arbejdstid, idet arbejdstiden indenfor et overenskomstområde — for samtlige omfattede arbejders vedkommende — kan variere efter årstiden, om der arbejdes på skiftehold m. v. Vi skal nedenfor vende tilbage til disse variationer; men ses i første omgang bort herfra, således at man kun betragter den normale arbejdstid

på daghold, er antallet af arbejdere fordelt efter den overenskomstmæssige nettoarbejdstids længde som følger:

Antal timer pr. uge	Antal arbejdere	i pct.
45 timer	800	0,2
48 —	365 400	91,2
over 48	34 250	8,6
	400 450	100,0

Hovedparten af arbejdere har således en overenskomstmæssig arbejdstid på 48 timer pr. uge. I alt 800 medlemmer indenfor Bagerforbundet, Korkskærernes og Sortererernes Forbund samt Typograf forbundet har en kortere arbejdstid, medens 33 000 kuske og chauffører og 1 250 kedel- og maskinpassere har en længere overenskomstmæssig arbejdstid end 48 timer pr. uge.

Som allerede nævnt forekommer afvigelser herfra.

1) Arbejdstiden varierende med årstiden.

Det kan således oplyses, at 85 250 arbejdere indenfor DAF, Murerforbundet, Snedkerforbundet, Stenindustriarbejderforbundet og Tømmerforbundet har en arbejdstid på 42 timer pr. uge i december og januar måned. 9 700 arbejdere indenfor Murerforbundet og Snedkerforbundet har en arbejdstid på 42 timer pr. uge i månederne november, december og januar.

2) Arbejdstiden på skiftehold.

For hovedparten af arbejdere på skiftehold er arbejdstiden på 3. skift 42 timer pr. uge. Tekstilarbejderne (27 300) har dog 134 timer på 3 uger (gennemsnitlig $44\frac{2}{3}$ timer pr. uge) på 3. skift, og tobaksarbejdere (9 600) har en arbejdstid på 32 timer pr. uge på 3. skift og $39\frac{1}{2}$ time pr. uge på 2. skift.

Litografer og typografer (9 100) har endvidere 42 timer pr. uge, hvis den daglige arbejdstid slutter efter kl. 19.

3) Helkontinuerlig drift.

De fleste arbejdere beskæftiget ved helkontinuerlig drift har en længere arbejdstid end 48 timer pr. uge. Områder indenfor DAF, Papirindustriarbejderforbundet og Dansk Kedel- og Maskinpasserforbund omfattende ca. 13 400 arbejdere har således en overenskomstmæssig arbejdstid på 160 timer på 3 uger, hvilket svarer til gennemsnitlig $53\frac{1}{3}$ time pr. uge. Dog er arbejdstiden indenfor sukkerfabrikkerne i kampagnen 168 timer på 3 uger. At overenskomstområderne omfatter ca. 13 400 arbejdere er ikke ensbetydende med, at samtlige arbejdere faktisk arbejder i kontinuerlig drift.

Der er imidlertid også arbejdere, som har en kortere arbejdstid, således har indenfor Keramisk Forbund 75 arbejdere en overenskomstmæssig arbejdstid på 42 timer pr. uge ved kontinuerlig drift.

4) Andre forhold.

Et ikke oplyst antal medlemmer af Keramisk Forbund fortrinsvis beskæftigede ved malerarbejde har overenskomstmæssige arbejdstider, som varierer fra 33 til 46 timer pr. uge.

c. Forkortet arbejdstid.

På det udsendte spørgeskema optoges nogle spørgsmål, som vedrørte lokale afvigelser fra de overenskomstmæssige regler. Således spurgte man bl. a., omder indenfor overenskomstrådet på enkelte virksomheder var arbejdere, som havde en kortere arbejdstid end den i overenskomsten fastsatte. Man var naturligvis klar over, at et sådant spørgsmål for de fleste forbunds vedkommende næppe kunne besvares, med mindre spørgeskemaerne udsendtes til de pågældende forbunds enkelte afdelinger, tillidsmændene på de enkelte virksomheder eller lignende. En sådan udsendelse ville næppe være mulig for mange forbund, samtidig med at man **kun** kunne forvente ufyldestgørende oplysninger.

De indkomne besvarelser af dette spørgsmål kan derfor ikke anses for fuldstændige. Imidlertid har oplysningerne en vis interesse derigennem, at de viser, hvor stor en gennemsnitlig arbejdstidsnedsættelse de arbejdere har, som arbejder på forkortet arbejdstid. I nedenstående tabel gives en oversigt over antallet af arbejdere med forkortet arbejdstid fordelt efter arbejdstidens længde:

Forbund	Antal arb. ialt	Timer pr. uge									
		u.40	40—41	41—42	42—43	43—44	44—45	45—46	46—47	47—48	
Billedskærerforb.	4	—	—	—	—	—	4	—	—	—	
Bogbinderforb.	27	—	—	—	—	—	—	—	27	—	
Garverforb.	87	—	47	—	—	—	—	40	—	—	
Handskemagerforb.	95	—	—	—	25	—	—	6	—	64	
Karetmagerforb.	10	—	—	—	—	—	—	—	—	10	
Kvindl. arb.forb.	186	10	12	—	25	10	21	29	62	17	
Litografisk forb.	11	—	—	—	—	—	—	11	—	—	
Malerforb.	40	—	40	—	—	—	—	—	—	—	
Skredderforb.	3 759	—	159	93	515	324	325	1 311	327	705	
Tekstilarb.forb.	1 953	10	121	1	77	59	65	479	92	1 049	
Tobaksarb.forb.	2 000	—	—	—	—	—	—	2 000	—	—	
Typografforb.	150	—	—	—	—	—	—	150	—	—	
Bryggeriarb.forb.	1 700	—	1 700	—	—	—	—	—	—	—	
Ialt	10 022	20	2 079	94	642	393	415	4 026	508	1 845	

Det fremgår af oversigten, at for arbejdere med forkortet arbejdstid er arbejdstidens længde stærkt varierende. Det vil tillige bemærkes, at der finder en typisk ophobning sted omkring arbejdstider på 40 timer, 45 timer og $47\frac{1}{2}$ time pr. uge.

Antallet af arbejdere — 10 022 — udgør ca. 2,5 pct. af det samlede antal, men kan som tidligere nævnt ikke betragtes som fuldstændigt, jfr. at antallet af arbejdere med en kortere arbejdstid end 44 timer pr. uge i henhold til virksomhedsundersøgelser udgør 57 700. Den gennemsnitlige forkortelse af arbejdstiden udgør 3 timer og 50 minutter, svarende til en arbejdstid på 44 timer og 10 minutter pr. uge.

d, Week-end.

I spørgeskemaet til fagforbundene spurgtes endvidere dels, om der fandtes *overenskomstmæssig* week-end, dels om og da i hvilket omfang der — efter fagforbundets skøn - - faktisk eksisterede week-end-ordninger indenfor forbundets område.

Overenskomstmæssig week-end.

Som det fremgår af medfølgende tabel 2, er det kun 10 forbund, der i overenskomsterne har fastsat regler for kortere arbejdsdag om lørdagen. For 4 fags vedkommende, nemlig: Korkskæerne, slagteriarbejderne, stenindustriarbejderne og tobaksarbejderne, gælder de overenskomstmæssige week-end-bestemmelser samtlige fagets udøvere. Bogbinderfaget, handskemagerforbundet, hatte- og buntmagerforbundet, kedel- og maskinpasserforbundet, papirindustriarbejderforbundet samt sadelmagerforbundet har også overenskomstmæssigt fastsatte regler angående week-end; men disse regler gælder kun for en mindre del af fagenes medlemmer (ca. 5 000 af ca. 18 000).

Der er således ialt kun ca. 25 600 arbejdere, der har overenskomstmæssig week-end, eller 6—7 pct. af det samlede arbejderantal.

Det mest almindelige for disse arbejdere er, at arbejdstiden om lørdagen er fastsat til $5\frac{1}{2}$ time mod $8\frac{1}{2}$ time på ugens 5 første dage. Hatte- og buntmagerne har dog henholdsvis $4\frac{1}{2}$ og $8\frac{3}{4}$ time. Medens disse fag således har en ugentlig arbejdstid på 48 timer, har korkskæerne ved indførelsen af den overenskomstmæssige week-end fået den ugentlige arbejdstid nedsat til 45 timer, idet arbejdstiden er fastsat til 8 timer på ugens 5 første dage og 5 timer om lørdagen.

Faktisk week-end.

I hvilket omfang, der faktisk arbejdes under en eller anden week-end-ordning, fremgår ligeledes af tabel 2. Disse tal er dog behæftet med en ret stor usikkerhed, idet kun ganske enkelte forbund har statistiske oplysninger om week-end-ordningernes udbredelse indenfor forbundets område. Tallene er derfor for en stor del

skønnede, og arbejdsmandsforbundet og kedel- og maskinpasserforbundet har ikke kunnet angive tal herfor.

Der foreligger derfor kun oplysninger for ca. 247 000 arbejderes vedkommende. Af disse skønnedes ca. 185 000 at have week-end, hvilket svarer til ca. 75 pct. af samtlige de arbejdere, der foreligger oplysninger om (i tallet er inkluderet de godt 25 000 arbejdere, der har overenskomstmæssig week-end).

18 forbund regner med, at alle fagets medlemmer har week-end, heri inkluderet de 4 forbund, som har overenskomstmæssig week-end for alle fagets udøvere. Fag med særlig lav week-end procent er elektrikerne (6 pct.), bagerne 8 pct., rebslaggerne 29 pct., bryggeriarbejderne 33 pct., papirindustriarbejderne 33 pct. og jern- og metalsliberne samt kedel- og maskinpasserne begge med 40 pct. De øvrige fag ligger mellem 50 og 93 pct. Som omtalt ovenfor er de anførte tal for arbejdere, der omfattes af week-end ordninger, for en stor del skønsmæssigt anslået. Sammenligner man tallene med det resultat, man er kommet til ved rundspørgen til virksomhederne, viser det sig, at fagforbundene har anslået antallet på arbejdere, der omfattes af week-end-ordninger, noget lavere, end det vel faktisk er. Her må man dog tage i betragtning, at de ca. 85 pct., man kommer til ved rundspørgen til virksomhederne, muligvis ligger noget for højt, idet man, hvis virksomheden ikke specielt har angivet, at week-end-ordningen ikke gjaldt for alle de beskæftigede arbejdere, ved opgørelsen har regnet med, at dette var tilfældet. Da således tallene fra fagforbundene formentlig ligger lidt for lavt, medens tallene fra virksomhederne formentlig ligger noget for højt, kan man vel regne med, at godt 80 pct. af samtlige arbejdere har week-end.

Når en sådan udvikling har fundet sted næsten helt uden om den overenskomstmæssige vej, må det sikkert i langt de fleste tilfælde skyldes interesse herfor fra begge parter side (arbejder såvel som arbejdsgiver), idet der jo ikke har været nogen overenskomstmæssig forpligtelse til for arbejdsgiverne at indgå herpå, hvis man ikke ønskede det.

e. Skifteholdsarbejde.

Skifteholdsarbejdets udbredelse.

På spørgeskemaet spurgte man fagforbundene, om skifteholdsarbejde var almindeligt i faget, og om skifteholdsarbejdet lønnes efter særlige regler eller efter reglerne for overarbejdsbetaling. Af besvarelserne fremgår, at af de ca. 400 000 arbejdere, der er indkommet besvarelser for, arbejder ca. 173 000 — eller ca. 43 pct. — i fag, hvor skifteholdsarbejde er almindeligt. Dette vil dog ikke sige, at 173 000 arbejdere arbejder i skift, men blot at skifteholdsarbejde er ret almindeligt indenfor de pågældende fagområder (jfr. tabel 3).

Det viser sig, at skifteholdsarbejde er mest almindeligt indenfor jern- og metalindustrien, tekstilindustrien, sten-, ler- og glasindustrien, papir og grafisk industri

samt i næringsmiddelindustrien, medens der så godt som aldrig arbejdes på skift indenfor bygge- og anlægsvirksomheder, i fodtøjs- og beklædningsindustrien, i træindustrien samt i vognmandsforretninger.

Betaling for skifteholdsarbejde.

Det fremgår af besvarelsene, at langt den almindeligste regel er, at skifteholdsarbejde betales efter særlige regler, idet dette gælder for forbund med ca. 296 000 medlemmer — eller ca. 74 pct. af samtlige arbejdere. I enkelte forbund, hvor skifteholdsarbejde så godt som aldrig finder sted, skal skifteholdsarbejde, når det i enkelte tilfælde finder sted, betales som overarbejde. Dette gælder for garverforbundet, murerforbundet samt skrædderforbundet og i et vist omfang for snedkerforbundet, skibstømrerforbundet og en lille arbejdsmandsgruppe på 500 mand. I alt gælder det for ca. 39 000 arbejdere. For godt 65 000 arbejdere er der intet oplyst om, hvilke regler der er gældende for skifteholdsbetaling.

f. Begrænsninger i overarbejdets omfang.

Endvidere spurgtes der om, i hvilket omfang der er overenskomstmæssige bestemmelser, der begrænser overarbejdets omfang. Af besvarelsene — jfr. bilagets tabel 3 — fremgår det, at ca. halvdelen af forbundene, der omfatter ca. $\frac{1}{3}$ af de 400 000 arbejdere, der er indkommet besvarelses for (nemlig ca. 133 000) har overenskomstmæssige regler om begrænsning af overarbejdet. Den anden halvdel af forbundene med ca. 267 000 medlemmer har ingen regler om begrænsning af overarbejdet. At den sidste gruppe omfatter dobbelt så mange medlemmer som den første skyldes, at arbejdsmandsforbundet (bortset fra et antal på 1 200 mand) indgår i denne gruppe.

Bestemmelserne i de enkelte overenskomster om begrænsning af overarbejdets omfang varierer fra fagområde til fagområde. I visse tilfælde går bestemmelserne ud på, at der højst må arbejdes over et bestemt antal timer pr. uge (f. eks. indenfor jernindustrien); i andre tilfælde er bestemmelserne formuleret således, at overarbejde ikke må antage et urimeligt omfang. I de enkelte overenskomster er endvidere aftalt, at overarbejde — i større eller mindre udstrækning — skal afspadseres.

Tabel 1.

Antal arbejdere fordelt

	Forbundets medlemstal 31/12 1950	Antal arb. indenfor overensk.- området	1. Nærings- middel- industri m. m.	2. Tekstil- industri
Dansk Arbejdsmands Forbund (÷ land- og skov- arbejdergr.).....	207 000	152 300	5 300	—
Bageri- og Konditorarb. Forbund.....	7 550	7 150	7 150	—
Billedskærerforbundet.....	150	150	—	—
Blikkenslagerforbundet.....	2 950	3 000	—	—
Bogbinderforbundet.....	6 850	6 200	—	—
Dansk Brolæggerforbund.....	200	200	—	—
Bødkerforbundet.....	300	300	—	—
Børsteindustriarbejderforbundet.....	750	750	—	—
Drejeforbundet.....	150	150	—	—
Dansk Elektrikerforbund.....	6 550	6 000	—	—
Forgylderforbundet.....	100	100	—	—
Dansk Formerforbund.....	2 450	2 200	—	—
Dansk Garverforbund.....	1 000	1 050	—	—
Glarmestersvendenes Forbund.....	550	500	—	—
Dansk Glasarbejderforbund.....	450	450	—	—
Guld- og Sølvarbejdernes Forbund.....	2 100	2 000	—	—
Gørtler og Metalarbejderforbundet.....	550	550	—	—
Handskemagerforbundet.....	350	350	—	—
Dansk Hatte- og Buntmagerforbund.....	1 750	1 700	—	—
Dansk Jern- og Metalsliberforbund.....	1 050	1 000	—	—
Dansk Kæremagerforbund.....	1 500	700	—	—
Dansk Kedel- og Maskinpasserforbund.....	2 650	1 450	300	—
Keramisk Forbund.....	3 250	3 100	—	—
Kobbersmedenes Forbund.....	250	250	—	—
Korkskærernes og Sortererskærernes Forbund.....	150	150	—	—
Kvindeligt Arbejderforbund.....	34 900	11 250	2 650	—
Dansk Litografforbund.....	1 300	1 300	—	—
Malerforbundet i Danmark.....	9 950	10 000	—	—
Dansk Metaltrykkerforbund.....	150	150	—	—
Murerforbundet i Danmark.....	10 950	10 900	—	—
Dansk Mølleriarbejderforbund.....	1 300	1 100	1 100	—
Papirindustriarbejderforbundet.....	2 150	2 000	—	—
Dansk Rebslagerarbejderforbund.....	500	350	—	350
Riggernes og Sejlmagernes Forbund.....	250	200	—	—
Sadelmager og Tapetsererforbundet.....	4 250	4 300	—	—

efter forbund og industri.

3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Fodtøj- og bekl.- industri	Træindu- stri og møbler	Papir og grafisk industri	Kemisk industri	Sten-, ler- og glas- industri	Jern-, metal- og transp.- middel	Anden industri	Bygge- og an- lægs- virks.	Vogn- mænd
—	—	—	5 600	13 700	29 000	700	65 000	33 000
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	150	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	500	—	2 500	—
—	—	6 200	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	200	—
—	200	—	100	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	750	—	—
—	150	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	3 000	—	3 000	—
—	100	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	2 200	—	—	—
—	—	—	—	—	—	1 050	—	—
—	—	—	—	—	—	—	500	—
—	—	—	—	450	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	2 000	—	—
—	—	—	—	—	550	—	—	—
350	—	—	—	—	—	—	—	—
1 700	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	1 000	—	—	—
—	—	—	—	—	700	—	—	—
—	—	—	—	—	1 100	—	50	—
—	—	—	—	3 100	—	—	—	—
—	—	—	—	—	250	—	—	—
—	150	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	350	8 250	—	—	—
—	—	1 300	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	10 000	—
—	—	—	—	—	150	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	10 900	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	2 000	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
50	—	—	—	—	150	—	—	—
—	2 550	—	—	—	—	1 450	300	—

	Forbundets medlemstal 31/12 1950	Antal arb. indenfor overensk.- området	1. Nærings- middel- industri m. m.	2. Tekstil- industri
Dansk Skibstømmerforbund.....	1 550	1 300	—	—
Dansk Skotøjsarbejderforbund.....	6 650	6 000	—	—
Dansk Skrædderforbund.....	22 550	15 200	—	—
Dansk Slagteriarbejderforbund.....	9 800	10 000	10 000	—
Dansk Smede- og maskinarbejderforbund.....	51 800	49 000	—	—
Snedkerforbundet i Danmark.....	12 600	12 400	—	—
Specialarbejderforbundet.....	1 250	1 200	—	—
Dansk Stenindustriarbejderforbund.....	800	800	—	—
Stukkatorernes fagf. af 1920.....	50	50	—	—
Sukkervare- og Chokoladearbejdernes Forbund..	1 950	1 750	1 750	—
Dansk Tekstilarbejderforbund.....	29 850	27 300	—	27 300
Tobaksarbejderforbundet.....	9 600	9 600	9 600	—
Træindustriarbejderforbundet.....	10 300	5 400	—	—
Dansk Typografferforbund.....	8 350	8 150	—	—
Dansk Tømmerforbund.....	11 250	9 650	—	—
Urmagernes Forbund.....	550	450	—	—
Dansk Bryggeri-, Brænderi- og Mineralvands- arbejderforbund.....	8 550	8 900	8 900	—
52 forbund ialt...	503 750	400 450	46 750	27 650

3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Fodtøj- og bekl.- industri	Træindu- stri og møbler	Papir og grafisk industri	Kemisk industri	Sten-, ler- og glas- industri	Jern- metal- og transp.	Anden industri	Bygge- og an- lægs- virks.	Vogn- mænd
—	—	—	—	—	1 300	—	—	—
6 000	—	—	—	—	—	—	—	—
15 200	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	49 000	—	—	—
—	7 200	—	—	—	1 400	200	3 600	—
—	—	—	—	—	1 200	—	—	—
—	—	—	—	800	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	50	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	5 000	—	—	—	400	—	—	—
—	—	8 150	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	9 650	—
—	—	—	—	—	—	450	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
23 300	15 500	17 650	5 700	18 400	100 150	6 600	105 750	33 000

Tabel 2.

Week-end.

A. Forbund	Antal arb. ialt	Mangl. oplysn. fra antal arb.	Faktisk week-end		Heraf overenskomst- mæssig week-end		
			antal arb.	i pct.	antal	daglig antal arbejds- timer	
						lordag	ovrigt uge dage
Dansk Arbejdsmandsforb. .	152 300	152 300	—	—	—	—	—
Bageri- og Konditoriarb.f.	7 150	—	600	8	—	—	—
Billedskærer- og Dekorati- onsbilledhug.forb.	150	—	150	100	—	—	—
Blikkenslagerforb.	3 000	—	3 000	100	—	—	—
Bogbinderforb.	6 200	—	5 550	90	1 950	5½	8½
Dansk Brolæggerforb.	200	—	100	50	—	—	—
Bødkerforbundet	300	—	300	100	—	—	—
Børsteindustriarb.forb.	750	—	700	93	—	—	—
Drejjerforbundet.	150	—	150	100	—	—	—
Dansk Elektrikerforb.	6 000	—	350	6	—	—	—
Forgylderforbundet.	100	—	100	100	—	—	—
Dansk Formerforbund.	2 200	—	1 700	77	—	—	—
Dansk Garverforbund	1 050	—	850	81	—	—	—
Glarmestersvendenes F.	500	—	400	80	—	—	—
Dansk Glasarb.forb.	450	—	300	67	—	—	—
Guld- og Solvarb. F.	2 000	—	2 000	100	—	—	—
Gørtler- og metalarb.forb.	550	—	550	100	—	—	—
Handskemagerforb.	350	—	250	71	15	5½	8½
Dansk Hatte- og Buntm.f.	1 700	—	1 700	100	1 300	4½	8¾
Dansk Jern- og Metalslib.f.	1 000	—	400	40	—	—	—
Dansk Karetmagerforb.	700	—	700	100	—	—	—
Kedel- og maskinpassere.	1 450	1 200	100	40	100	5½	8½
Keramisk forb.	3 100	—	2 150	69	—	—	—
Kobbersmedenes F.	250	—	200	80	—	—	—
Korkskærernes og Sorte- rersk. F.	150	—	150	100	150	5	8
Kvindeligt arb.forb.	11 250	—	9 800	87	—	—	—
Dansk litogr. F.	1 300	—	1 050	81	—	—	—
Malerforbundet	10 000	—	6 500	65	—	—	—
Dansk Metaltrykkerforb.	150	—	150	100	—	—	—
Murerforbundet.	10 900	—	8 700	80	—	—	—

Forbund	Antal arb. ialt	Mangl. oplysn. fra antal arb.	Faktisk week-end		Heraf overenskomst mæssig week-end		
			antal arb.	i pct.	antal	daglig antal arbejds- timer	
						lørdag	ovrigt ugedage
Mølleriarb.ejderforb.	1 100	—	600	55	—	—	—
Papirindustriarb.forb.	2 000	—	700	35	700	5½	8½
Dansk Rebslagerforbund ..	350	—	100	29	—	—	—
Riggernes og Sejlmagernes F.	200	—	150 ¹⁾	75	—	—	—
Sadelmager- og Tapetserer- forbundet.	4 300	—	3 300	77	950	5½	8½
Dansk Skibstømrerforb....	1 300	—	1 200	92	—	—	—
Dansk Skotøjsarb.forb. ...	6 000	—	6 000	100	—	—	—
Dansk Skrædderforbund ..	15 200	—	11 150	73	—	—	—
Dansk Slagteriarb.forb. ...	10 000	—	10 000	100	10 000	5½	8½
Dansk Smede- og Maskin- arbejderforbund.	49 000	—	39 000	80	—	—	—
Snedkerforbundet.	12 400	—	8 500	69	—	—	—
Specialarbejderforb.	1 200	—	950	79	—	—	—
Dansk Stenindustriarb.fb..	800	—	800	100	800	5½	8½ ²⁾
Stukkatorernes Fagf. af 1920.	50	—	50	100	—	—	—
Sukkervare- og chokolade- arb. F.	1 750	—	1 750	100	—	—	—
Dansk Tekstilarb.forb....	27 300	—	22 550	83	—	—	—
Tobaksarbejderforb.	9 600	—	9 600	100	9 600	5½	8½
Træindustriarbejderforb. ..	5 400	—	4 600	85	—	—	—
Dansk Typografforbund ..	8 150	—	4 500	55	—	—	—
Dansk Tømrerforbund.	9 650	—	7 250	75	—	—	—
Urmagernes forbund.	450	—	450	100	—	—	—
Dansk Bryggeri- Brænderi- og Mineralvandsforb....	8 900	—	2 960	33	—	—	—
Ialt.	400 450	153 500	184 800	75	25 565	—	—

¹⁾ Dog kun week-end i perioden 1. april—30. september.

²⁾ Dog kun overenskomstmæssig week-end i perioden 1. april—31. oktober. (I januar og december er arbejdstiden 7 timer daglig).

B. Industrigrupper	Antal arb. ialt	Mangl. oplysn. fra antal arb.	Faktisk week-end		Heraf overenskomst- mæssig week-end		
			antal arb.	i pet.	antal	daglig antal arbejds- timer	
						lørdag	øvrige ugedage
Næringsmiddelindustrien							
m. m.	46 750	5 350	27 350	67	19 700	5½	8½
Tekstilindustri.	27 650	—	22 650	82	—	—	—
Fodtøjs- og beklædnings- industri.	23 300	—	19 100	82	1 315	{4½ 5½	{8¾ 8½
Træindustri.	15 500	—	12 850	80	150	5	8
Papir- og grafisk industri.	17 650	—	11 800	68	2 650	5½	8½
Kemisk industri.	5 700	5 600	100	100	—	—	—
Sten-, ler- og glasindustri.	18 400	13 700	3 500	75	800	5½	8½
Jern- og metalindustri. ...	100 150	30 100	54 850	78	—	—	—
Anden industri.	6 600	700	5 150	95	950	5½	8½
Bygge- og anlægsvirk- somhed.	105 750	65 050	27 450	58	—	—	—
Vognmænd (kuske og chauffører).	33 000	33 000	—	—	—	—	—
Ialt ...	400 450	153 500	184 800	75	25 565	—	—

Tabel 3.

Oplysninger om skifteholdsarbejde, skifteholdsbetaling og begrænsning af overarbejde.

A. Forbund:	Antal arb. i fag, hvor skifteholdsarbejde er		Antal arb. med forskellige former for skifteholdsbetaling			Antal arb. i fag	
	alm.	ikke alm.	særlige regler	overarb. betaling	ikke opl.	med begrænsn. af overarb.	uden begrænsn. af overarb.
Dansk Arb.mands.forb....	46 600	105 700	113 800	500	38 000	1 200	151 100
Bagerforbundet.....	300	6 850	4 950	—	2 200	7 150	—
Billedskærerforbundet....	—	150	—	—	150	—	150
Blikkenslagerforbundet....	500	2 500	500	—	2 500	3 000	—
Bogbinderforbundet.....	2 750	3 450	2 750	—	3 450	6 200	—
Brolæggerforbundet.....	—	200	—	—	200	—	200
Bødkerforbundet.....	—	300	—	—	300	—	300
Børsteindustriarb.forb....	—	750	750	—	—	750	—
Drejjerforbundet.....	—	150	—	—	150	—	150
Elektrikerforbundet.....	3 000	3 000	3 000	—	3 000	—	6 000
Forgylderforbundet.....	—	100	—	—	100	100	—
Formerforbundet.....	—	2 200	2 200	—	—	2 200	—
Garverforbundet.....	—	1 050	—	1 050	—	—	1 050
Glarmestersv.forb.....	—	500	—	—	500	—	500
Glasarbejderforbundet....	—	450	450	—	—	—	450
Guld- og sølvarb.forb....	—	2 000	2 000	—	—	2 000	—
Gørtler- og Metalarb.forb.	—	550	550	—	—	550	—
Handskemagerforb.....	—	350	350	—	—	—	350
Hatte- og Buntmagerforb.	250	1 450	250	—	1 450	—	1 700
Jern- og Metalsliberforb...	—	1 000	1 000	—	—	1 000	—
Karetmagerforbundet.....	—	700	—	—	700	700	—
Kedel- og Maskinpasserf. .	1 300	150	1 450	—	—	—	1 450
Keramisk forbund.....	3 100	—	3 100	—	—	3 100	—
Kobbersmedeforbundet....	—	250	250	—	—	250	—
Korkskærernes F.....	—	150	150	—	—	—	150
Kvdl. arbejderforbund....	8 450	2 800	11 250	—	—	—	11 250 ¹⁾
Litografisk forbund.....	1 300	—	1 300	—	—	1 300	—
Malerforbundet.....	—	10 000	10 000	—	—	—	10 000
Metaltrykkerforbundet....	—	150	150	—	—	150	—
Murerforbundet.....	—	10 900	—	10 900	—	10 900	—
Mølleriarbejderforb.	1 100	—	1 100	—	—	—	1 100

A. Forbund:	Antal arb. i fag hvor skifte- holdsarbejde er		Antal arb. med forskel- lige former for skifte- holdsbetaling			Antal arb. i fag	
	alm.	ikke alm.	særlige regler	overarb. betaling	ikke opl.	med be- grænsn. af overarb.	uden be- grænsn. af overarb.
Papirindustriarb.forb.....	2 000	—	2 000	—	—	2 000	—
Rebsslageriarbejderforb. . . .	350	—	350	—	—	—	350
Riggerne og Sejlmagerf. . . .	—	200	150	—	50	150	50
Sadelmagerforbundet.....	—	4 300	—	—	4 300	—	4 300
Skibstømrerforbundet.....	—	1 300	850	450	—	1 300	—
Skotojsarbejderforb.....	—	6 000	—	—	6 000	6 000	—
Skrædderforbundet.....	—	15 200	—	15 200	—	—	15 200
Slagteriarbejderforbundet . .	—	10 000	10 000	—	—	10 000	—
Smedeforbundet.....	49 000	—	49 000	—	—	49 000	—
Snedkerforbundet.....	—	12 400	1 400	11 000	—	3 600	8 800 ¹⁾
Specialarbejderforb.	1 200	—	1 200	—	—	1 200	—
Stenindustriarb.forbundet . .	—	800	500	—	300	—	800
Stukkatoernes F.....	—	50	—	—	50	—	50
Sukkervarearb.forbundet . .	1 600	150	1 750	—	—	1 750	—
Tekstilarbejderforbundet . .	27 200	100	27 300	—	—	—	27 300
Tobaksarbejderforbundet..	9 600	—	9 600	—	—	—	9 600
Træindustriarbejderforb. . .	—	5 400	5 400	—	—	—	5 400
Typografforbundet.....	5 050	3 100	8 150	—	—	8 150	—
Tømrerforbundet.....	—	9 650	8 100	—	1 550	8 950	700
Urmagerforbundet.....	—	450	—	—	450	—	450
Bryggeriarbejderforb.....	8 900	—	8 900	—	—	—	8 900
	173 550	226 900	295 950	39 100	65 400	132 650	267 800
B. Industrier:							
Næringsmiddelindustrien . .	26 000	20 750	44 550	—	2 200	18 900	27 850
Tekstilindustri.....	27 550	100	27 650	—	—	—	27 650
Fodtøj- og beklædn.ind. . . .	250	23 050	600	15 200	7 500	6 000	17 300
Træindustri og møbler....	—	15 500	5 150	7 200	3 150	100	15 400
Papir og grafisk industri . .	11 100	6 550	14 200	—	3 450	17 650	—
Kemisk industri.....	2 100	3 600	3 700	—	2 000	—	5 700
Sten-, ler- og glasindustri.	14 500	3 900	15 200	500	2 700	4 300	14 100
Jern-, metal- og transport	92 050	8 100	99 000	450	700	58 400	41 750
Anden industri.....	—	6 600	2 750	1 250	2 600	2 750	3 850
Bygge- og anlægsvirks....	—	105 750	83 150	14 500	8 100	24 550	81 200
Vognmænd.....	—	33 000	—	—	33 000	—	33 000
	173 550	226 900	295 950	39 100	65 400	132 650	267 800

¹⁾ Dog påtåleret ved misbrug.

ARBEJDSMARKEDSKOMMISSIONEN
 ARBEJDESTIDS UDVALGET
 KGS. NYTORV 5,
 KØBENHAVN K., TLF. PALÆ 7705

Oplysninger om arbejdstiden m. v.

indenfor

(Forbundets navn og afdeling)

i overenskomstforholdet med

(Her anfores, hvem overenskomsten er sluttet med)

A. Overenskomstmæssige bestemmelser.

- 1) Under overenskomstområdet beskæftiges omtrentlig.....arbejdere.
- 2) Hvor lang er den overenskomstmæssige nettoarbejdstid.....timer (pr. dag, pr. uge, pr. md. etc.).
- 3) Hvor lang er den normale ugentlige bruttoarbejdstid (nettoarbejdstid + spisepauser o. l.)timer.
- 4) Indenfor hvilke klokkesiet kan den daglige arbejdstid placeres uden særlig betaling.....
- 5) Er der *overenskomstmæssigt* gennemført kortere arbejdstid på lørdage (week-end).....
- 6) I bekræftende fald: Hvor lang er nettoarbejdstiden på lørdage.....timer.
 På de andre ugedage.....timer.

B. Lokale afvigelser fra de overenskomstmæssige regler.

- 7) Er der indenfor overenskomstområdet på enkelte virksomheder arbejdere, der har en kortere daglig nettoarbejdstid end den i overenskomsten fastsatte.....
- 8) I bekræftende fald, hvor lang er nettoarbejdstiden.....timer.
- 9) Hvor mange arbejdere omfattes heraf (omtrentligt).....
- 10) Er der indenfor overenskomstområdet på enkelte virksomheder faktisk gennemført forkortet arbejdstid om lørdage (week-end).....
- 11) I bekræftende fald: Hvor lang er nettoarbejdstiden på lørdage.....timer.
 På de andre ugedage.....timer.
- 12) Hvor mange arbejdere er omfattet af disse week-end ordninger (omtrentligt).....

C. Skifteholds- og overarbejde.

- 13) Er skifteholdsarbejde almindeligt i faget.....
- 14) Aflønnes skifteholdsarbejde efter særlige regler herfor eller efter reglerne for overarbejdsbetaling
- 15) Er der overenskomstmæssige bestemmelser, der begrænser overarbejdets omfang, eller son; fastsætter regler om afspadsering.....
- 16) Særlige bemærkninger.....

.....den.....1950.

Underskrift.

Den faktiske arbejdstid i Danmark.

Undersøgelsen hos firmaerne.

For at få belyst den faktiske arbejdstid har udvalget foretaget en undersøgelse hos en række firmaer. Det udsendte spørgeskema findes aftrykt nedenfor side 99. Der udsendtes ialt 8 515 eksemplarer til firmaer indenfor industri og håndværk m. v. samt vognmandsforretninger. Adressematerialet er fremskaffet dels gennem de adressefortegnelser, der anvendes i Det statistiske Departement ved udsendelse af spørgeskemaer til produktionsstatistikken, og som stort set omfatter samtlige industrivirksomheder med over 5 arbejdere, dels gennem det materiale, der foreligger fra erhvervstællingen 1948. De adspurgte firmaer er udvalgt således, at man har medtaget samtlige virksomheder i industrien med mindst 25 arbejdere (ialt 1 959), en femtedel af industrivirksomhederne iøvrigt (1 460), medens man fra erhvervstællingsmaterialet har medtaget en tiendedel af virksomhederne indenfor de brancher, der ikke er repræsenteret i produktionsstatistikken, hvilket navnlig vil sige håndværksvirksomheder o. 1. Dog er der kun udsendt skemaer til virksomheder, der på erhvervstællingsdagen beskæftigede fremmed arbejdskraft. Til sådanne virksomheder udsendtes ialt 5 096 skemaer.

Antallet af besvarelser m. v. fremgår af følgende tabel:

Industrivirksomheder med over 25 arbejdere.

	Udsendte skemaer	Anvendelige svar	pct.
Næringsmiddelindustri	304	231	76
Tekstilindustri	210	165	79
Beklædnings- og skotøjsindustri	259	189	73
Træindustri	179	131	73
Papir- og grafisk industri	170	148	87
Kemisk industri	124	110	89
Sten, ler- og glasindustri	113	90	80
Jern- og metalindustri m. v.	500	396	79
Anden industri	100	66	66
Tilsammen...	1959	1526	78

Andre industrivirksomheder.

	Udsendte skemaer	Anvendelige svar	pct.
Næringsmiddelindustri	174	102	59
Tekstilindustri	81	40	49
Beklædnings- og skotøjsindustri	187	105	56
Træindustri	195	117	60
Papir- og grafisk industri	132	91	69
Kemisk industri	116	59	51
Sten-, ler og glasindustri	138	92	67
Jern- og metalindustri m. v.	326	193	59
Anden industri	111	46	41
Tilsammen...	1460	845	58

Håndværksvirksomheder m. m.

	Udsendte skemaer	Anvendelige svar	pct.
Næringsmiddelbranchen	574	95	17
Beklædnings- og skotøjsbranchen	615	112	18
Trævarebranchen	468	115	25
Papir og grafisk virksomhed	37	10	27
Sten-, ler og glasbranchen	31	8	26
Jern- og metalbranchen	849	172	20
Andre håndværksvirksomheder	220	56	26
Bygge- og anlægsvirksomhed	1656	515	31
Vognmænd	646	66	10
Tilsammen...	5096	1149	23
Ialt...	8515	3520	41

Det vil ses, at besvarelsesprocenten har været størst for de store virksomheder, idet de største industrivirksomheder har givet anvendelige svar i 78 pct. af tilfældene, de mindre industrivirksomheder i 58 pct. af tilfældene og håndværksvirksomhederne kun i 23 pct. af tilfældene. Indenfor de tre grupper svinger besvarelsesprocenterne kun forholdsvis lidt om gennemsnittet, således at det er sandsynligt, at det i første række er virksomhedernes anvendelse af arbejdskraft, der har været bestemmende for deres interesse for spørgsmålet. Dette bekræftes yderligere, når man ser på, hvorledes de svarende virksomheder fordeler sig efter deres arbejdsantal:

Virksomheder med	Gruppe I		Gruppe II		Gruppe III		Opregnede tal			
	virksomhed	arbejdere	virksomhed	arbejdere	virksomhed	arbejdere	virksomhed		arbejdere	
							antal	pct.	antal	pct.
1 arb.	1	1	14	14	159	159	1 661	10	1 661	0,4
2-3 -	4	12	65	157	340	832	3 729	22	9 117	2,1
4-5 -	4	18	111	505	174	765	2 299	13	10 193	2,3
6-20 -	134	2 171	487	5 721	313	3 157	5 699	33	62 346	14,4
21-100 -	950	48 422	164	5 643	125	6 037	3 020	17	137 007	31,6
o. 100 -	433	133 728	4	661	38	7 637	833	5	213 403	49,2
Ialt...	1 526	184 352	845	12 701	1 149	18 587	17 241	100	433 727	100,0

De opregnede tal er fremkommet ved at multiplicere tallene for de indkomne besvarelser med 5 for de mindre industrivirksomheders vedkommende (gruppe II) og med 10 for håndværksvirksomhedernes m. v. vedkommende, (gruppe III) hvorved der er taget hensyn **til**, at kun en femtedel, henholdsvis en tiendedel af samtlige virksomheder i disse grupper er blevet spurgt.

Desværre foreligger der endnu ikke en opgørelse af erhvervstællingen i 1948 med fordeling efter arbejdstal eller en opgørelse af det beskæftigede antal arbejdere. Skønsmæssigt kan arbejdstallet i industri og håndværk anslås til omkring 525 000. Antallet af egentlige arbejdere i håndværk og industri var ifølge folketællingen 1940 477 000 og lægges hertil dels et antal funktionærer, der svarer **til**, at de firmaer, der har besvaret arbejdstidsskemaet, sikkert i en del tilfælde har medregnet funktionærer i antallet af beskæftigede personer, dels en tilvækst i arbejdstallet i de forløbne år, er de nævnte 525 000 sikkert ikke for højt ansat. Dette tal stemmer iøvrigt også ganske godt med det tal, der kan udledes af De samvirkende Fagforbunds medlemstal, der for de pågældende gruppers vedkommende er ca. 475 000. Hertil skal lægges dels de beskæftigede lærlinge, ca. 40 000, dels et antal funktionærer og arbejdere udenfor organisationerne, hvorved man når op omkring de 525 000. Lægges dette tal til grund, vil det ses, at arbejdsundersøgelsen omfatter godt 80 pct. af samtlige beskæftigede arbejdere m. v. i håndværk og industri, og at oplysningerne er givet direkte for godt 40 pct. af arbejderne.

Ved erhvervstællingen 1948 var der ialt 61 000 virksomheder indenfor håndværk og industri, der beskæftigede mere end 1 person. Heraf omfatter arbejdstidstællingen godt 17 000, d. v. s. knap 30 pct.

En særlig opgørelse for de virksomheder, der er medlem af Dansk Arbejdsgiverforening, giver et lignende billede af fuldstændigheden af det indkomne materiale.

Man kan formentlig herefter fastslå, at det materiale, der er indsamlet for så vidt angår de noget større virksomheder giver et ret fuldstændigt billede af de herskende forhold. For de mindre virksomheders vedkommende er det indkomne materiale derimod mere spinkelt, og der vil herudfra kun med forsigtighed og

med passende forbehold kunne drages slutninger om tendensen i arbejdstidsforholdene.

I det følgende skal redegøres for de resultater, der kan udledes af tællingen.

I. Nettoarbejdstidens længde.

I nedenstående tabel er givet en oversigt over nettoarbejdstidens længde for de af tællingen omfattede virksomheder og arbejdere. Ved nettoarbejdstid forstås den tid, for hvilken arbejderen lønnes. Der medregnes således ikke pauser, som der ikke ydes betaling for.

Antal virksomheder og arbejdere fordelt efter nettoarbejdstid pr. uge.

	Virksomheder	Arbejdere		Heraf i hovedstaden
		Antal	pet.	
<i>Industrivirksomheder med over 25 arbejdere</i>				
Under 40 timer.....	3	300	0,2	300
40 timer.....	9	711	0,4	665
over 40—44,9 timer.....	43	3 136	1,7	2 575
45 timer.....	36	3 190	1,7	2 611
over 45—47,9 timer.....	147	13 852	7,5	8 279
48 timer.....	1 274	158 149	85,8	75 600
over 48 timer.....	14	5 014	2,7	305
Ialt...	1 526	184 352	100,0	90 335
<i>Industrivirksomheder iøvrigt.</i>				
under 40 timer.....	8	47	0,4	28
40 timer.....	5	39	0,3	34
over 40—44,9 timer.....	39	512	4,0	290
45 timer.....	31	456	3,6	303
over 45—47,9 timer.....	144	1 846	14,5	939
48 timer.....	602	9 520	75,0	3 413
over 48 timer.....	16	281	2,2	4
Ialt...	845	12 701	100,0	5 011
<i>Håndværksvirksomheder m. m.</i>				
under 40 timer.....	14	213	1,2	198
40 timer.....	8	18	0,1	12
over 40—44,9 timer.....	44	443	2,4	349
45 timer.....	24	614	3,3	537
over 45—47,9 timer.....	114	913	4,9	245
48 timer.....	873	15 749	84,7	8 035
over 48 timer.....	72	637	3,4	117
Ialt...	1 149	18 587	100,0	9 493

Samtlige virksomheder	Virksomheder		Arbejdere		Heraf i hovedstaden		Prov.
	Antal	pct.	Antal	pct.	Antal	pct.	pct.
<i>Samtlige virksomheder</i>							
<i>Opregnede tal:</i>							
Under 40 timer.....	183	1,1	2 665	0,6	2 420	1,1	0,1
40 timer.....	114	0,7	1 086	0,3	955	0,5	0,1
over 40—44,9 timer.....	678	3,9	10 126	2,3	7 515	3,6	1,2
45 timer.....	431	2,5	11 610	2,7	9 496	4,5	0,9
over 45—47,9 timer.....	2 007	11,6	32 212	7,4	15 424	7,3	7,5
48 timer.....	13 014	75,5	363 239	83,8	173 015	82,3	85,1
over 48 timer.....	814	4,7	12 789	2,9	1 495	0,7	5,1
Ialt...	17 241	100,0	433 727	100,0	210 320	100,0	100,0

Denne oversigt viser, at selv om 48 timers ugentlig arbejdstid er den mest almindelige, er der dog et stort antal virksomheder, der har andre arbejdstider, og det såvel kortere som længere. For det samlede antal virksomheder er fordelingen 75 pct. med 48 timer, 20 pct. med mindre end 48 timer og 5 pct. med mere end 48 timer. Ser man i stedet for på arbejdertallet, er fordelingen 84 pct. med 48 timer, 13 pct. med mindre og 3 pct. med mere end 48 timer. Man kan heraf slutte, at det fortrinsvis er i de mindre virksomheder, at afvigelserne fra 48 timer forekommer, og dette gælder såvel de korte som de lange arbejdstider.

I hovedstaden er der flere arbejdere med forkortet arbejdstid, og meget få med en arbejdstid, der er længere end 48 timer. Procentvis stiller tallene sig her således: 82 pct. har 48 timer, mindre end een pct. har længere arbejdstid og 17 pct. har kortere. Det er dog ikke de små håndværksvirksomheder, der har forholdsvis flest afvigelser fra 48 timers ugen, men derimod de små industrivirksomheder, og det er tilfældet, hvad enten man ser på antallet af virksomheder eller antallet af arbejdere og såvel i hovedstaden som i det øvrige land.

Til nærmere belysning af afvigelsesnes lokale fordeling, har man opstillet omstående tabel.

Af denne tabel fremgår det, at 48-timers arbejdsugen i hovedstaden forekommer næsten lige så hyppigt som i hele landet under eet, medens den i købstæderne er noget hyppigere og i landkommunerne noget sjældnere. Imidlertid er der ret store forskelle indenfor hvert af disse områder. I de tre største købstæder, Århus, Odense og Ålborg, er der således over 90 pct. af arbejderne, der arbejder netop 48 timer om ugen, medens dette i de øvrige byer kun er tilfældet for 84 pct. I landdistrikterne er forskellen endnu større, og procenten svinger fra 90 i de østjydske amter ned til 64 i de sønderjydske amter.

For landet under eet er langt de fleste afvigelser i nedadgående retning, idet 13 pct. af arbejderne har kortere arbejdstid end 48 timer, medens kun 3 pct. har længere arbejdstid. Men også i denne henseende er der store forskelligheder mellem

Nettoarbejdstid pr. uge fordelt efter landsdele.

	Antal arbejdere (opregnet) med				48 timer i pct. af ialt		
	u. 48 timer	48 timer	0—48 timer	ialt	Samtlige virksomheder	i Dansk arbejdsgiverforening	uden for Dansk arbejdsgiverforening
Hovedstaden	35 810	173 015	1 495	210 320	82	87	68
Aarhus	726	19 845	520	21 091	94	97	70
Odense	1 168	18 931	473	20 572	92	96	69
Aalborg	1 329	16 816	410	18 555	91	92	83
Byer over 20 000 indb.	6 703	35 373	505	42 581	83	89	68
Byer over 10—20 000 indb.	3 833	28 679	1 740	34 252	84	88	76
Byer under 10 000 indb.	2 296	27 299	2 417	32 012	85	86	81
Ialt købstæder	16 055	146 943	6 065	169 063	87	91	75
Heraf på øerne	3 701	54 509	4 105	62 315	87	90	79
heraf i Jylland	12 354	92 434	1 960	106 748	87	92	72
Landkommuner på øerne	2 849	26 239	3 235	32 323	81	89	70
Landkomm. i Nordjylland	680	2 315	240	3 235	72	91	65
Østjylland	500	7 259	255	8 014	91	91	90
Vestjylland	1 051	4 958	839	6 848	72	84	66
Sydjylland	754	2 510	660	3 924	64	69	58
Ialt landkommuner	5 834	43 281	5 229	54 344	80	87	71
Hele landet	57 699	363 239	12 789	433 727	84	89	71

landsdelene. I hovedstaden er de nedadgående afvigelser oppe på 17 pct., medens der kun er knap een pct. der arbejder længere end 48 timer. I købstæderne under eet er tallene henholdsvis 10 og 3, og i landdistrikterne 11 og 9. Og indenfor disse grupper er hovedreglen, at jo mindre byerne bliver, jo færre har kortere arbejdstid og jo flere længere arbejdstid, medens kort arbejdstid i landdistrikterne er mest almindelig i vest-, syd og nordjylland, hvor imidlertid også de særlig lange arbejdstider er særlig almindelige. Når således de sydlige landsdele i Jylland kun har 64 pct. arbejdere med 48 timers arbejdstid, og altså 36 pct. med større eller mindre antal timer, så skyldes dette i næsten lige høj grad, at der er afvigelser fra de 48 i opadgående som i nedadgående retning, idet 19 pct. af arbejderne har kortere arbejdstid og 17 pct. længere arbejdstid.

I tabellen er medtaget en fordeling for medlemmer og for ikke-medlemmer af Dansk Arbejdsgiverforening. Tallene viser overalt, at Dansk Arbejdsgiverforenings medlemmer har de færreste afvigelser fra 48-timers ugen.

En opdeling af de indkomne besvarelser efter brancher er foretaget i følgende tabel.

Nettoarbejdstiden pr. uge fordelt efter brancher.

Branche	Virksomheder med				Arbejdere med				
	under 48 timer	48 timer	over 48 timer	ialt	under 48 timer	48 timer	over 48 timer	ialt	48 timer i pct. af ialt
Næringsmiddel.....	348	1 228	115	1 691	11 295	38 341	5 380	55 016	70
Tekstil.....	96	269	—	365	3 562	22 042	—	25 604	86
Skotøj, beklædning.....	1 039	700	95	1 834	16 021	18 728	425	35 174	53
Træ, trævarer.....	299	1 540	27	1 866	2 045	19 477	214	21 736	90
Papir, bøger m. v.....	111	592	—	703	2 166	16 305	—	18 471	88
Kemisk-teknisk.....	116	277	16	409	2 958	11 430	745	15 133	76
Sten, ler, glas.....	106	468	46	620	3 024	20 127	1 305	24 456	82
Jern, metal.....	297	1 457	100	1 854	5 048	58 030	350	63 428	91
Transportmiddel.....	171	966	90	1 227	2 223	25 690	520	28 433	90
Anden industri.....	220	617	15	852	3 347	12 279	210	15 836	77
Bygge- og anlægsv. ...	490	4 530	140	5 160	5 350	117 480	2 520	125 350	94
Vognmand.....	120	370	170	660	660	3 310	1 120	5 090	65
	3 413	13 014	814	17 241	57 699	363 239	12 789	433 727	84

I alle de anførte brancher er 48 timers ugen den hyppigst anvendte, men den andel, som denne arbejdsform udgør målt med arbejdertallet, svinger fra 53 pct. for fodtøj og beklædning til 94 pct. for bygge- og anlægsvirksomhed. Foruden skotøj- og beklædningsindustrien har næringsmiddelindustrien, kemisk-teknisk industri samt vognmand særlig lave procenter. For samtlige industri- og håndværksgrupper skyldes afvigelse fra 48 timers ugen især, at der arbejdes kortere, for næringsmiddelbranchen og for bygge- og anlægsvirksomhed har dog op mod en trediedel af de arbejdere, der ikke arbejder netop 48 timer, en længere arbejdstid, og for arbejdere hos vognmænd gælder det endda, at der er næsten dobbelt så mange arbejdere, der har over 48 timer som under 48 timer. Løvrigt må det i denne forbindelse nævnes, at tallene er udtryk for den normale arbejdstid i de pågældende virksomheder, og at afvigelser for enkelte arbejdere, f. eks. for kuske, der passer heste, for maskinpassere, rengøringspersonale o. s. v. ikke er taget i betragtning. Endvidere gælder for bygge- og anlægsvirksomheder, at hovedparten af arbejderne i vintermånederne har en 42-timers arbejdsuge. De anførte arbejdertal er derfor minimumstal for så vidt angår afvigelse fra normal arbejdsugen, og de individuelle afvigelser, der ikke er medregnet i tallene vil kunne være af såvel nedad- som opadgående karakter.

En sondring mellem virksomheder, der er medlem af Dansk Arbejdsgiverforening og andre, er foretaget i følgende oversigt, der viser, hvor mange af virksomhedernes arbejdere, der har 48 timers arbejdsuge. Det vil ses, at der for alle erhvervsgrupper er færrest afvigelser fra 48 timers ugen hos medlemmerne af Arbejdsgiverforeningen.

Arbejdere med 48 timers arbejdsuge i pct. af samtlige arbejdere.

Branche	Hos medlemmerne af Dansk Arbejdsgiverforening	Hos andre arbejdsgivere	Tilsammen
Næringsmiddel.....	73	63	70
Tekstil.....	93	53	86
Skotøj, beklædning.....	63	35	53
Træ, trævarer.....	93	84	90
Papir, bøger m. m.....	90	75	88
Kemisk-teknisk.....	78	68	76
Sten, ler, glas.....	84	79	82
Jern, metal.....	93	85	91
Transportmiddel.....	95	79	90
Anden industri.....	83	52	78
Bygge- og anlægsvirksomhed.	98	83	94
Vognmand.....	78	49	65
Ialt...	89	72	84

Endvidere skal vedrørende nettoarbejdstidens længde meddeles følgende oversigt over afhængigheden af virksomhedernes størrelse.

Antal arbejdere fordelt efter nettoarbejdstid og virksomhedernes størrelse.

Arbejdsugen	Virksomheder med				
	1—5 arb.	6—20 arb.	21—100 arb.	over 100 arb.	Ialt
Under 48 timer.....	4 655	12 817	20 466	19 761	57 699
48 —	14 906	47 960	113 601	186 772	363 239
over 48 —	1 410	1 569	2 940	6 870	12 789
Tilsammen...	20 971	62 346	137 007	213 403	433 727
	%	%	%	%	%
Under 48 timer.....	22,2	20,6	15,0	9,3	13,3
48 —	71,1	76,9	82,9	87,5	83,7
over 48 —	6,7	2,5	2,1	3,2	3,0
Tilsammen...	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Denne oversigt viser, at det navnlig er i de små virksomheder, at afvigelse fra den normale 48 timers arbejdsuge forekommer. Dette gælder, såvel når der er tale om forkortelser, som når der er tale om forlængelser af arbejdsugen; og

medens arbejderne i de små virksomheder for 71 pct.'s vedkommende arbejder netop 48 timer om ugen, 22 pct. mindre og knap 7 pct. mere, er de tilsvarende tal for de største virksomheder med over 100 arbejdere henholdsvis 88, 9 og 3 pct.

Endelig skal bemærkes, at den forlængelse af arbejdstiden, der finder sted i en del virksomheder, i adskillige tilfælde er af ret betydelig størrelse, men at den i andre tilfælde er mere ubetydelig. For at få et samlet mål for forlængelsen har man beregnet den gennemsnitlige ugentlige forlængelse indenfor de virksomheder, der kommer i betragtning. Denne var 5,3 timer. Den tilsvarende gennemsnitlige afkortelse for de arbejdere, der har kortere arbejdstid end 48 timer, var 2% timer, og den gennemsnitlige ugentlige arbejdstid var 47,8 timer, for alle arbejdere under eet.

Bruttoarbejdstidens længde.

Til bruttoarbejdstiden medregnes foruden nettoarbejdstiden, hvori produktionen foregår, også de hvilepauser og spisepauser, der ligger inden for nettoarbejdstidens begyndelse og slutning, og selv om der kan være stor forskel på, hvor byrdefuld bruttoarbejdstiden føles, idet det ofte vil være muligt for arbejderne at forlade arbejdsstedet i hvert fald i de lange pauser, der er almindelige mange steder især i provinsen, så begrænser den samlede bruttoarbejdstid dog i sin fulde udstrækning den egentlige fritid, som er arbejderne beskåret. Man har derfor anset det for hensigtsmæssigt at undersøge også bruttoarbejdstidens længde, og det spørgeskema, der er udsendt til firmaerne, indeholdt forskellige herpå sigtende spørgsmål. I det følgende skal redegøres for resultaterne af denne undersøgelse. Det bemærkes dog, at disse resultater må anses for at være behæftet med nogen usikkerhed, idet begrebet bruttoarbejdstid formentlig er opfattet noget forskelligt, navnlig forsåvidt angår de lange middagspauser. I mange tilfælde benyttes disse af arbejderne til at gå hjem og indtage måltidet sammen med familien, og det er i sådanne tilfælde vanskeligt at sige, om der er tale om fritid, der ikke skal medregnes i bruttoarbejdstiden, eller om den skal medregnes. Muligvis har dette påvirket besvarelsene i nogen grad, i hvert fald er der nogle skemaer, der angiver netto- og bruttoarbejdstiden lige lange, hvilket sikkert kun rent undtagelsesvis kan være tilfældet, f. eks. når der er tale om vagttjeneste eller lignende. Disse virksomheder er derfor ikke medregnet i den følgende opgørelse, der i alt omfatter 14 294 virksomheder med 404 981 arbejdere, d. v. s. 83 pct. af samtlige virksomheder i undersøgelsen og 93 pct. af arbejderne. Det fremgår heraf, at det er forholdsvis små virksomheder, der er udeladt.

Antal arbejdere og virksomheder fordelt efter bruttoarbejdstid.

		Virksomheder	Arbejdere	Heraf i hovedstaden
<i>Industrivirksomheder med over 25 arbejdere:</i>				
under 48	timer.....	54	3 632	3 445
48	—	41	4 746	2 843
48—50,9	—	515	64 791	35 466
51	—	325	43 048	24 318
51—53,9	—	222	29 833	13 882
54	—	84	13 106	8 733
54—56,9	—	124	10 044	614
57	—	23	877	115
57—59,9	—	24	1 889	462
60	—	11	1 130	—
over 60	—	1	140	—
Ialt...		1 424	173 236	89 878
<i>Industrivirksomheder iøvrigt:</i>				
under 48	timer.....	48	655	517
48	—	35	537	261
48—50,9	—	204	3 274	1 709
51	—	175	2 473	1 512
51—53,9	—	115	2 278	857
54	—	72	1 027	270
54—56,9	—	69	1 259	80
57	—	21	320	123
57—59,9	—	8	92	20
60	—	13	161	9
over 60	—	2	39	24
Ialt...		762	12 115	5 386
<i>Håndværksvirksomheder m. m.:</i>				
under 48	timer.....	38	458	392
48	—	28	513	395
48—50,9	—	116	1 606	888
51	—	147	2 100	1 592
51—53,9	—	158	2 612	653
54	—	155	6 345	4 832
54—56,9	—	106	1 374	380
57	—	72	1 039	84
57—59,9	—	16	108	11
60	—	51	599	20
over 60	—	19	363	27
Ialt...		906	17 117	9 274

<i>Samtlige virksomheder. Opregnede tal:</i>		Virksomheder	Arbejdere	Heraf i hovedstaden
under 48	timer.....	674	11 487	9 950
48	—	496	12 561	8 098
over 48—50,9	—	2 695	97 221	52 891
51	—	2 670	76 413	47 798
over 51—53,9	—	2 377	67 343	24 697
54	—	1 994	81 691	58 403
over 54—56,9	—	1 529	30 079	4 834
57	—	848	12 867	1 570
over 57—59,9	—	224	3 429	672
60	—	586	7 925	245
over 60	—	201	3 965	390
Ialt...		14 294	404 981	209 548

Det vil ses, at knap halvdelen af virksomhederne og arbejderne har en bruttoarbejdstid, der ikke overstiger 51 timer pr. uge, hvilket sædvanligvis svarer til en normal nettoarbejdsuge på 48 timer og en halv times frokostpause daglig. Over 51 timer egentlig har ca. en fjerdedel af virksomhederne med knap 15 pct. af

Bruttoarbejdstiden fordelt efter landsdele.

	Antal arbejdere (opregnet) med				Over 51 timer i pct. af ialt
	48 timer	over 48—51 timer	over 51 timer	ialt	
Hovedstaden.....	18 048	100 689	90 811	209 548	43
Aarhus.....	226	8 768	11 699	20 693	57
Odense.....	709	14 013	5 100	19 822	26
Aalborg.....	60	4 035	13 081	17 176	76
Byer over 20 000 indb.....	1 596	18 000	18 511	38 107	49
— — 10—20 000 —	1 163	7 808	18 394	27 365	67
— under 10 000 —	695	7 750	20 117	28 562	70
Ialt købstæder.....	4 449	60 374	86 902	151 725	57
Heraf øerne.....	1 352	24 412	31 327	57 091	55
— Jylland.....	3 097	35 962	55 575	94 634	59
Landkommuner på øerne.....	618	9 048	20 396	30 062	68
— i Nordjylland....	550	415	1 378	2 343	59
— i Østjylland....	40	2 184	5 111	7 335	70
— i Vestjylland....	48	67	169	284	60
— i Sydjylland....	295	857	2 532	3 684	69
Ialt landkommuner.....	1 551	12 571	29 586	43 708	68
Hele landet.....	24 048	173 634	207 299	404 981	51

arbejderne. I hovedstaden har 57 pct. af arbejderne højst 51 timer bruttoarbejdstid ugentlig, og knap 4 pct. har over 54 timer. De lange spisepauser er altså ikke så almindelige i hovedstaden som i provinsen, hvilket sikkert hænger sammen med, at det i hovedstaden kun undtagelsesvis er muligt at gå hjem i pausen på grund af de lange afstande mellem arbejdssted og hjem. Under 48 timer har kun et fåtal af arbejderne — under 3 pct. — men en så kort bruttoarbejdstid svarer også til, at nettoarbejdstiden er væsentlig kortere end de normale 48 timer. Endelig skal bemærkes, at de meget store tal for grupperne over 48—50,9 timer og over 51—53,9 timer hænger sammen med, at et stort antal arbejdere, der på ugens 5 første dage har en halv eller en hel times pause daglig, om lørdagen kun arbejder den halve dag og derfor ikke holder pause eller i hvert fald afkorter den sædvanlige spisetid.

I foranstående tabel er givet en oversigt over bruttoarbejdstidens længde i de forskellige dele af landet.

Det fremgår heraf, at bruttoarbejdstiden er længst i de små byer og i landdistrikterne samt som en undtagelse i Aalborg, formentlig fordi der er særlig mange håndværksvirksomheder repræsenteret i statistikken fra denne by, og desuden vil en sammenligning med den foran anførte tabel over nettoarbejdstiden vise, at det er de samme steder, at oplysningerne om bruttoarbejdstiden fortrinsvis er udeladt, hvilket formentlig kan tydes således, at det er her spisepauserne er så lange, at man betragter dem som egentlig fritid.

En opdeling af arbejderne efter brancher og bruttoarbejdstidens længde findes i følgende tabel.

Bruttoarbejdstiden pr. uge fordelt efter brancher.

Branche	Antal arbejdere med				Til- sammen
	indtil 48 timer	over 48—51 timer	over 51—54 timer	over 54 timer	
Næringsmiddel.....	5 519	20 087	15 361	7 922	48 889
Tekstil.....	2 115	18 709	3 018	630	24 472
Skotøj, beklædning.....	9 628	19 296	3 643	1 477	34 044
Træ, trævarer.....	529	7 262	7 095	5 512	20 398
Papir, bøger m. m.....	678	11 955	1 693	99	14 425
Kemisk-teknisk.....	2 220	7 668	4 017	665	14 570
Sten, ler, glas.....	65	5 455	11 400	6 314	23 234
Jern, metal.....	1 783	45 672	9 821	3 566	60 842
Transportmiddel.....	70	11 452	13 169	1 847	26 538
Anden industri.....	981	9 888	2 217	1 468	14 554
Bygge- og anlægsvirksomhed....	460	15 880	76 070	26 985	119 395
Vognmænd.....	—	310	1 530	1 780	3 620
Ialt...	24 048	173 634	149 034	58 265	404 981

Det ses heraf, at det særligt er indenfor bygge- og anlægsvirksomhed, at der anvendes meget lange bruttoarbejdstider, men desuden har de med bygge- og anlægsvirksomhed beslægtede brancher, trævareindustrien og sten-, ler og glasindustrien, mange arbejdere med lang arbejdstid, og hos vognmændene, der i høj grad er afhængige i deres arbejde af forholdene på byggepladserne har omtrent halvdelen af arbejderne en bruttoarbejdstid på mere end 54 timer ugentlig. Indenfor de enkelte industrigræne er der stor forskel på fagene. I den egentlige industri er det således især fag som slagterier, savværker og teglværker, d. v. s. virksomheder, der i høj grad er knyttet til landdistrikterne, der har de lange bruttoarbejdstider. I håndværksfagene er denne arbejdsform i det hele mere udbredt, men også her er det særligt i provinsen, de lange arbejdstider benyttes.

Fordeles virksomhederne efter størrelse, fås et billede, der er i god overensstemmelse med det foran fundne, idet det viser sig, at det især er de små virksomheder, der anvender lange bruttoarbejdstider, jfr. følgende tabel.

Antal arbejdere fordelt efter bruttoarbejdstid og virksomhedens størrelse.

Arbejdsugen	Virksomheder med				
	1—5 arb.	6—20 arb.	21—100 arb.	over 100 arb.	Ialt
under 48 timer.....	1 357	5 364	8 935	8 392	24 048
over 48—51 —	5 419	22 527	53 323	92 365	173 634
over 51—54 —	4 945	15 157	40 924	88 008	149 034
over 54 —	4 780	11 215	23 951	18 319	58 265
Ialt...	16 501	54 263	127 133	207 084	404 981
over 54 timer i pct. af ialt.....	29	21	19	9	14

Gennemsnitligt har således 14 pct. af arbejderne mere end 54 timers bruttoarbejdstid om ugen, men i de små virksomheder med højst 5 arbejdere gælder det om 29 pct. af arbejderne og i de største virksomheder med over 100 arbejdere kun om 9 pct. Også her er det de små industrivirksomheder og de egentlige håndværksvirksomheder, der tæller mest.

Særlig kort bruttoarbejdstid, d. v. s. under 48 timer ugentlig, findes også især i virksomheder indenfor næringsmiddel-, tekstil- og beklædningsbrancherne, medens bygge- og anlægsvirksomhederne kun sjældent har under 48 timers bruttoarbejdstid.

Anvendelse af **weekend** -ordninger i industri- og håndværks-
virksomheder m. m.

Ifølge de fra virksomhederne indsendte besvarelser af spørgeskemaerne om arbejdstiden er der gennemført weekend-ordninger i en eller anden form i 14 549 virksomheder af de 17 241 virksomheder, som tællingen omfatter, d. v. s. i 84 pct. af virksomhederne. Disse 14 549 virksomheder beskæftigede ialt 362 069 arbejdere eller 83 pct. af samtlige 433 727 arbejdere, der er omfattet af tællingen.

I langt de fleste tilfælde er der tale om kompensation for afkortningen på de andre ugedage, og almindeligvis således, at den samlede arbejdstid pr. uge bliver netop 48 timer. Af de ialt 362 069 arbejdere, der omfattes af week-end-ordningen, havde 305 218 48 timers arbejdsuge netto, 52 756 arbejdere havde mindre end 48 timer, deraf ca. 3 000 højst et kvarters afkortning, der formentlig hænger sammen med afrunding af timetallene, og 4 095 arbejdere havde længere arbejdstid end 48 timer, heraf ca. 500 ligeledes på grund af afrunding.

Formen, hvorunder week-end-ordningen er gennemført, er meget forskellig og varierer lige fra fuldstændig lørdagslukning til kun at betyde afkortning til 8 timer om lørdagen for arbejdere, der på andre dage har 9—10 timers arbejdstid. Langt den hyppigste ordning er dog, at der arbejdes $5\frac{1}{2}$ time om lørdagen og $8\frac{1}{2}$ time de andre dage. Andre almindelige ordninger er iV_2 time om lørdagen og $8\frac{3}{4}$ time de andre dage, samt $4\frac{1}{2}$, $4\frac{2}{3}$ og 4 timer om lørdagen med tilsvarende forlængelser de andre dage. I den følgende tabel er givet en oversigt over, hvorledes lørdagslukningen er ordnet i de forskellige virksomheder.

Arbejdstid om lørdagen	Virksomheder	Arbejdere
0 timer.	579	8 957
højst 3 timer.	148	2 548
o. 3 under 4 timer.	84	1 347
4 timer.	772	9 838
o. 4— $4\frac{1}{4}$ time.	1 429	43 718
o. $4\frac{1}{4}$ — $4\frac{1}{2}$ time.	1 848	28 100
$4\frac{2}{3}$ time.	486	10 724
$4\frac{3}{4}$ time.	51	2 091
o. $4\frac{3}{4}$ —5 timer.	2 074	27 139
o. 5 u. $5\frac{1}{2}$ time.	81	5 282
$5\frac{1}{2}$ time.	6 440	217 355
o. $5\frac{1}{2}$ —6 timer.	422	3 653
o. 6 timer.	135	1 317
Ialt ...	14 549	362 069

Den følgende oversigt viser weekend-ordningernes udbredelse i de forskellige dele af landet.

	Arbejdere med weekend	
	antal	pct.
Hovedstaden	173 860	83
Købstæder på øerne	53 085	85
i Jylland	94 926	89
Landdistrikter:		
på øerne	26 678	83
i Jylland	13 520	61
Ialt	362 069	83

Det fremgår heraf, at der kun er ringe forskel på landsdelene, når undtages landdistrikterne i Jylland, hvor weekend-ordninger har mindre udbredelse end i den øvrige del af landet, hvilket især skyldes landdistrikterne i det vestlige og sydlige Jylland.

Betydelig forskel er der på weekend-ordningernes udbredelse i virksomheder af forskellig størrelse, jfr. følgende tabel.

Virksomheder med	Virksomheder		Arbejdere	
	antal	pct.	antal	pct.
1 arbejder	1 191	72	1 191	72
2—3 —	2 789	75	6 837	75
4—5.	1 983	86	8 823	87
6—20.	5 158	91	56 599	91
21—100 —	2 718	90	121 557	89
over 100 arbejdere	710	85	167 062	78
Ialt	14 549	84	362 069	83

Det er efter denne tabel de mellemstore virksomheder, der anvender week-end-ordninger i størst udstrækning, medens de helt små foretagender har de mindste procenter. Det må dog herved erindres, at tallene for de små virksomheder er små i forhold til det samlede antal af sådanne virksomheder, således at der her er en betydelig usikkerhed i resultaterne af undersøgelsen. Det vil endvidere ses af tabellen, at de anførte procenter for virksomheder og for arbejdere er praktisk talt lige store for alle størrelsesgrupper med undtagelse af de allerstørste virksomheder, hvor procenten for antallet af arbejdere er væsentlig mindre end for virksomheder. Dette kan stå i forbindelse med, at der er nogle meget store virksomheder, der ikke har gennemført week-end-ordninger, fordi der arbejdes i flerholdsskift, eller i kontinuerlig drift, der kun dårligt lader sig forene med lørdagslukning.

Selvom der ikke er mange områder, hvor weekend-ordning er helt ukendt, er der dog betydelig forskel på, i hvor vidt omfang sådanne ordninger er gennem-

ført indenfor de enkelte fag. I den følgende tabel er meddelt hovedtallene for hovedbrancherne:

Weekend-ordninger indenfor **hovedbrancherne**.

Branche	Arbejdere med lørdag		Tilsammen	
	helt fri	delvis fri	Antal	pet. af samtlige arbejdere i branchen
Næringsmiddel.....	411	35 409	35 820	65
Tekstil.....	736	22 555	23 291	91
Skotøj, beklædning.....	5 342	28 979	34 321	98
Træ, trævarer.....	92	21 469	21 561	99
Papir, bøger m. m.....	188	16 764	16 952	92
Kemisk-teknisk.....	395	12 932	13 327	88
Sten, ler, glas.....	60	21 710	21 770	89
Jern, metal.....	940	59 711	60 651	96
Transportmiddel.....	78	23 302	23 380	82
Anden industri.....	695	14 351	15 046	95
Bygge- og anlægsvirksomhed.....	—	93 870	93 870	75
Vognmænd.....	20	2 060	2 080	41
Ialt...	8 957	353 112	362 069	83

Det ses heraf, at vognmændene har den laveste procent, nemlig 41. Af håndværks- og industrifagene ligger næringsmiddelindustrien og bygge- og anlægsvirksomhed væsentlig under gennemsnittet, medens træindustrien, skotøjs- og beklædningsindustrien samt jern- og metalindustrien ligger betydeligt over.

Sammenligner man de her anførte tal med de af fagforbundene opgivne, jfr. ovenfor under bilag 1, vil det ses, at procenterne gennemgående ligger noget højere efter firmaernes opgivelser end efter fagforbundenes. Den samlede procent er således efter firmaernes opgivelser 83 og efter fagforbundenes 75. I det store og hele er bevægelsen imidlertid den samme fra fag til fag, og årsagerne til forskellen må søges i flere forhold. Dels er det ikke sandsynligt, at fagforbundene er orienteret om disse forhold i alle tilfælde, idet der overvejende er tale om lokale aftaler mellem arbejdsgiverne og deres arbejdere, og forbundenes tal er derfor almindeligvis skønsmæssige og ofte baseret på en mindre del af deres område. Dels må det antages, at de fra virksomhederne modtagne indberetninger giver noget for store tal, da der sikkert i mange tilfælde vil være arbejdere indenfor en virksomhed, der ikke omfattes af en for det øvrige personale gældende weekend-ordning, f. eks. arbejdere på skifteholdsarbejde, vagtpersonale m. fl. Det er derfor sandsynligt, at det rigtige tal ligger et sted mellem de to opgivne, og man kan for-

mentlig regne, at ca. 80 pct. af samtlige arbejdere har en eller anden form for afkortning af arbejdstiden om lørdagen, i hvert fald om sommeren.

Det skal endelig tilføjes, at en speciel opgørelse for virksomheder under Dansk Arbejdsgiverforening i det store hele viser tilsvarende forhold som de øvrige virksomheder. Den samlede andel af arbejdere, der har weekend er her 86 pct. mod 83 for alle arbejdere under eet.

Anvendelse af skifteholdsarbejde.

Af den officielle lønstatistik fremgår det, at den for arbejde i skiftehold ydede betaling i juli kvartal 1950 har udgjort 1,7 øre pr. time i forhold til samtlige arbejdstimer under eet, svarende til, at det samlede beløb, der betales for sådant arbejde udover den almindelige fortjeneste andrager 9—10 mill. kr. årligt for de af lønstatistikken omfattede arbejdere.

For at få et indtryk af, hvor mange arbejdere, der er omfattet af dette arbejde, samt af, hvorledes disse arbejdere fordeler sig på de enkelte industrigrupper, indeholdt det af udvalget til virksomhederne udsendte spørgeskema et spørgsmål om skifteholdsarbejdets omfang.

Af de indkomne besvarelser fremgår det, at ialt 1 035 virksomheder anvender skifteholdsarbejde en større eller mindre del af året. I 637 virksomheder anvendtes 2-holdsdrift og i 398 3-holdsdrift. De pågældende virksomheder beskæftigede ialt 114 355 arbejdere, og heraf var 36 857 arbejdere omfattet af skifteholdsarbejdet, nemlig 19 204 på 2-holdsskift og 17 653 på 3-holdsskift. Det skal herved bemærkes, at sæsonsvingninger kan øve nogen indflydelse på disse tal, og man har derfor spurgt virksomhederne, om skifteholdsarbejdet er konstant eller af varierende omfang. Det er herved oplyst, at 26 243 arbejdere har konstant skifteholdsarbejde, medens 10 614 arbejdere kun lejlighedsvis arbejder i skiftende hold.

En fordeling af de arbejdere, der går på skiftehold, efter virksomhedernes størrelse fremgår af nedenstående tabel.

Antal arbejdere på skifteholdsarbejde fordelt efter virksomhedernes størrelse.

Arbejdere pr. virksomhed	Virksomheder med					
	2-holds drift			3-holds drift		
	samtlige arbejdere	arbejder på skift	pct.	samtlige arbejdere	heraf på skift	pct.
1— 5.....	240	175	73	—	—	—
6— 20.....	1 696	845	50	1 360	731	54
21—100.....	13 818	3 896	28	8 491	3 275	39
over 100.....	52 361	14 288	27	36 389	13 647	38
	68 115	19 204	28	46 240	17 653	38

Det fremgår heraf, at det hovedsageligt er de helt store virksomheder med over 100 arbejdere, der anvender skifteholdsarbejde. Nogen betydning har det dog også i virksomheder med 21—100 arbejdere, medens det forekommer meget sjældent i de mindre virksomheder.

Af følgende tabel fremgår fordelingen af skifteholdsarbejdet efter hovedbrancher

Antal skifteholdsarbejdere fordelt efter hovedbrancher.

Hovedbrancher	Skifteholdsarbejde						
	ialt				heraf konstant		
	2-holdsdrift	3-holdsdrift	ialt	pct. af alle arbejdere	2-holdsdrift	3-holdsdrift	ialt
Næringsmiddel.....	4 514	6 488	11 002	20	3 039	1 900	4 939
Tekstil.....	7 315	1 276	8 591	34	7 046	1 239	8 285
Fodtøj, beklædning.....	969	45	1 014	3	899	45	944
Træ, trævarer.....	138	273	411	2	88	238	326
Papir, grafisk.....	891	1 656	2 547	14	587	1 637	2 224
Kemisk industri.....	1 600	1 310	2 910	19	1 469	965	2 434
Sten, ler, glas.....	96	1 917	2 013	8	66	1 727	1 793
Jern og metal.....	2 083	1 257	3 340	5	1 389	1 146	2 535
Transportmiddel.....	728	3 045	3 773	13	160	1 680	1 840
Anden industri.....	200	266	466	3	117	196	313
Bygge- og anlægsvirks....	580	120	700	1	400	120	520
Vognmandsforr.....	90	—	90	2	90	—	90
Ialt...	19 204	17 653	36 857	8	15 350	10 893	26 243

Det fremgår af denne tabel, at langt de fleste skifteholdsarbejdere findes indenfor næringsmiddel- og tekstilindustrien, der tilsammen beskæftiger over halvdelen af samtlige skifteholdsarbejdere. I forhold til samtlige arbejdere indenfor de pågældende industrier er der flest skifteholdsarbejdere i tekstilindustrien, nemlig 34 pct. Hovedparten af disse arbejdere beskæftiges i 2-holdsdrift og har skifteholdsarbejde hele året. Indenfor næringsmiddelindustrien og den kemiske industri har ca. 20 pct. af arbejderne skifteholdsarbejde, og især i næringsmiddelindustrien er der mange af arbejderne beskæftiget i 3-holdsdrift. For mange af disse arbejdere (bl. a. indenfor sukkerindustrien) er skifteholdsarbejdet dog kun af midlertidig karakter. Skifteholdsarbejdet har endvidere stor betydning indenfor papir- og grafisk industri, transportmiddelindustrien, sten-, ler- og glasindustrien og jern- og metalindustrien, medens de øvrige brancher kun beskæftiger forholdsvis få af deres arbejdere på denne måde. Det skal nævnes, at der indenfor jern- og metalindustrien og transportindustrien tilsammen beskæftiges godt 7 000 skifteholdsarbejdere, deraf ca. 4 400 konstant på skift og ligeledes godt 4 000 på 3-holdsdrift. I forhold til samtlige arbejdere indenfor disse industrier udgør skifteholdsarbejderne 8 pct.

ARBEJDSSTIDSUDVALGET

Kongens Nytorv 5
København K.

Den 1. september 1950.

Som det **vil** være det ærede firma bekendt, indeholdt det i foråret af forligsmanden stillede mæglingsforslag en anmodning til den af arbejds- og boligministeren nedsatte arbejdsmarkedskommission om at ville foretage en undersøgelse af spørgsmålet om en forkortelse af arbejdstiden og en sådan forkortelses økonomiske virkninger. Arbejdsmarkedskommissionen har til løsning af denne særlige opgave nedsat et underudvalg — arbejdstidsudvalget —, hvori de to hovedorganisationer er repræsenteret.

Arbejdstidsudvalget har påbegyndt sine forhandlinger og er straks stødt på den vanskelighed, at der ikke findes tilstrækkeligt detaljerede oplysninger om arbejdstidens længde og forskellige andre forhold vedrørende arbejdsvilkårene, som er af afgørende betydning for den foreliggende opgaves løsning. Udvalget har derfor besluttet og de to hovedorganisationer sanktioneret, at der hos firmaer indenfor de pågældende erhvervsgræne indhentes sådanne oplysninger om arbejdstiden m. v., som er af betydning for udvalgets drøftelser.

Man tillader sig derfor vedlagt at fremsende et spørgeskema indeholdende de spørgsmål, som man i første række mener, at det vil være af betydning for udvalget at få besvaret, og man anmoder det ærede firma om så snart som muligt og senest den 12. september d. å. at ville indsende skemaet i udfyldt stand til arbejdstidsudvalget, Kgs. Nytorv 5, København K.

Besvarelsen bedes gjort så detaljeret som muligt. Skulle skemaet ikke give tilstrækkelig plads hertil, f. eks. hvis arbejdstiden er forskellig sommer og vinter eller for forskellige grupper af arbejdere, kan supplerende oplysninger gives på skemaets bagside. Eventuelle tvivlsspørgsmål vedrørende udfyldelsen af skemaet kan fås besvaret ved henvendelse til udvalgets sekretariat, telefon Palæ 7765.

Det tilføjes, at det er en selvfølge, at de meddelte oplysninger ikke vil komme uvedkommende i hænde.

P. u. v.

A. Skalls.

Helge Larsen.

ARBEJDSMARKEDSKOMMISSIONEN
 ARBEJDSSTIDSUDVALGET
 KGS. NYTORV 5
 KØBENHAVN K., TLF. PALÆ 7765

Spørgeskema vedrørende arbejdstiden m. v.

i

(virksomhedens navn og adresse)

- 1) Hvor mange arbejdere beskæftiger virksomheden.....
 - 2) Hvad er den normale ugentlige nettoarbejdstid pr. arbejder.....timer.
 - 3) Hvad er den normale ugentlige bruttoarbejdstid pr. arbejder (nettoarbejdstid + spise-pauser o. l.).....timer.
 - 4) Er der i virksomheden indført kortere arbejdstid for arbejderne på lørdage (week-end).....
 - 5) I bekræftende fald: Hvor lang er nettoarbejdstiden på lørdage.....timer.
 På de andre ugedage.....timer.
 - 6) Arbejder virksomheden i 1-, 2- eller 3-holdsdrift.....
 - 7) Hvor mange arbejdere omfattes af skifteholdsarbejdet.....
 - 8) Gennemføres skifteholdsarbejdet hele året, kun for sæsonarbejde, eller kun lejlighedsvis
 - 9) Hvad er arbejdstiden på daghold: kl.....til kl.....(nettoarbejdstid
timer).
 - 10) Hvad er arbejdstiden på aftenhold: kl.....til kl.....(nettoarbejdstid
timer).
 - 11) Hvad er arbejdstiden på nathold: kl.....til kl.....(nettoarbejdstid
timer).
 - 12) Er der for visse grupper af arbejdere kortere eller længere arbejdstid end den normale (ja eller nej):
 mænd.....kvinder.....ungarbejdere.....lærlinge.....andre.....
 - 13) Anvender virksomheden jævnligt overarbejde
 - 14) Er der overenskomstsmæssige bestemmelser, der begrænser overarbejdets omfang, eller som fastsætter regler om afspadsering.....
 - 15) I hvilket omfang anvender virksomheden akkordarbejde
 - 16) Har virksomheden konstateret forskel mellem produktionens størrelse på dage med kortere arbejdstid og på dage med længere arbejdstid (ja eller nej):.....
 - 17) Særlige bemærkninger
-den.....1950.

(underskrift)

Skemaet bedes tilbagesendt snarest belejligt og senest den 12. september 1950 til Arbejdstidsudvalget, adresse: Kgs. Nytorv 5, København K.

Arbejdstiden i andre erhverv.

Til sammenligning med den i foregående afsnit refererede undersøgelse angående arbejdstiden indenfor håndværk og industri samt i vognmandsforretninger har udvalget også indhentet oplysninger om arbejdstidsbestemmelser indenfor en række andre erhverv i Danmark. Disse oplysninger, der hovedsagelig er fremskaffet ved henvendelse til de respektive erhvervsgruppers hovedorganisationer (tjenestemandorganisationer eller fagforbund), omfatter de ved overenskomster, lov-bekendtgørelser eller regulativer fastsatte arbejdstidsbestemmelser. Der er næppe grund til at antage, at de faktiske arbejdstider — måske bortset fra arbejdstiderne for enkelte specielle grupper under hovedgrupperne eller ved særlig specielt arbejde — afviger væsentlig fra det overenskomstmæssigt eller ved regulativ fastsatte.

Landbruget.

Ifølge overenskomst mellem Dansk Arbejdsmandsforbunds landarbejdergruppe og Landbrugets Arbejdsgiverforening er arbejdstiden for landarbejdere fastsat til gennemsnitlig 9 timer daglig i perioden 15. marts til 14. november og i perioden 15. november til 14. marts til gennemsnitlig 8 timer daglig. Hertil kommer $\frac{1}{2}$ times staldtjeneste om morgenen for en del af landbrugsmedhjælperne samt den tid, der medgår til hjemkørsel fra marken om aftenen.

I 1946 blev arbejdstiden i perioden 15. marts til 14. november nedsat fra 10 timer daglig til de nugældende 9 timer. Bortset herfra er der ikke i de sidste 30 år sket ændringer i arbejdstidsreglerne.

I 1950 har landarbejderne fremsat krav om, at arbejdstiden nedsættes til gennemsnitlig 8 timer daglig. Dette spørgsmål er for tiden til behandling i en særlig kommission, der beskæftiger sig med arbejdstiden i landbruget.

Skovbruget.

Arbejdstiden for arbejdere, der beskæftiges ved skovbrug, er ifølge overenskomst 8 timer pr. dag eller 48 timer pr. uge. Dette gælder såvel statsskovene som de private skove og hedeselskabet. Medens arbejdstiden i statens skove har været uændret i de sidste 30 år, er der i 1938 sket en nedsættelse af arbejdstiden

for skovarbejdere i de private skove og ved hedeselskabet fra 9 timer pr. dag i de 6 sommermåneder til 8 timer pr. dag.

Gartnerier.

For gartnere (faglærte samt gartneriarbejdere) beskæftiget under stat og kommune (parker, kirkegårde o. l.) er den daglige arbejdstid i månederne december og januar 7 timer og i de 10 øvrige måneder 8 timer. Feriebestemmelserne er de normale efter ferielovens regler.

Inden for handelsgartnerierne er arbejdstiden i månederne november, december, januar og februar 8 timer daglig. I de øvrige 8 måneder er arbejdstiden 9 timer daglig, dog højst 51 timer ugentlig, idet der er gennemført weekend i de 8 måneder. Ud over disse arbejdstider skal gartnerne deltage i nødvendigt søn- og helligdagsarbejde. Herfor gives dog ekstra betaling med et tillæg til lønnen af 50 pct. for formiddagsarbejde og 100 pct. for eftermiddagsarbejde. Der gives ferie efter ferielovens regler.

Indtil 1950 var den ugentlige arbejdstid i handelsgartnerier i de 8 forårs- og sommermåneder 54 timer.

Søfyrbøderne.

Den daglige arbejdstid for søfyrbøderne, når skibet er i sø, er 8 timer pr. døgn i alle ugens 7 dage. Er skibet i havn, er arbejdstiden på hverdage 8 timer, der skal falde indenfor tidsrummet fra kl. 7 til 17. Som kompensation for mistet fritid på søn- og helligdage får søfyrbøderne 2 fridage pr. måned, når skibet er i havn, udover de søn- og helligdage, skibet ligger i havn. Disse regler har i det store og hele været gældende siden 1920, dog er kompensationsfrid agene for søn- og helligdage forhøjet fra 1 til de nugældende 2 pr. måned.

Sømænd (den menige dæksbesætning).

Den daglige arbejdstid for sømænd, der ikke deltager i den egentlige vagttjeneste, er efter overenskomst fastsat til 8 timer daglig på hverdage i tidsrummet fra kl. 7 til 17 med 2 timers spisepause ialt. For sømænd, der deltager i vagttjenesten, er vagten 2×4 timer pr. døgn (også søn- og helligdage, når skibet er i sø). Begge grupper af sømænd har ligesom søfyrbøderne ret til 2 fridage pr. måned, når skibet er i havn, udover søn- og helligdage. 8 timers dagen er først indført efter krigen, før den tid kunne vagten være 3×4 timer daglig.

Radiotelegrafister.

Ifølge overenskomst mellem Dansk Dampskibsrederiforening og Radiotelegrafistforeningen af 1917 er den månedlige arbejdstid fastsat til 205 timer med maksimum 10 timer pr. døgn. I havn er arbejdstiden 8 timer daglig og skal falde

mellem kl. 6 og 18, og søn- og helligdage er frie. For hver 8 timers arbejde på søn- og helligdage i søen ydes et fridøgn, når skibet kommer i havn. Disse timer tæller derfor ikke med til de ovenfor nævnte 205 timer; hvis det på grund af forskellige forhold ikke er muligt at give fridagene i havn, kan de eventuelt overføres til forlængelse af ferien.

For 1 års ansættelse ydes 14 dages ferie; efter 3 års forløb bliver ferien forlænget til 3 uger. Har skibet ikke været i Danmark i 2 år, ydes 7 ugers ferie.

Før 1947 fandtes ingen regler om arbejdstid for radiotelegrafister. I 1947 blev arbejdstiden fastsat til 10 timer i søen og 8 timer i havn. I 1949 indførtes de nu gældende ovenfor anførte regler.

Maskinmestre og maskinassistenter.

a. P å s k i b e.'

Ifølge overenskomst er arbejdstiden fastsat til 8 timer i døgnet, når skibet er i søen. Ligger skibet i havn, er arbejdstiden ligeledes 8 timer, men den skal falde indenfor tidsrummet fra kl. 6 til 18. For hver 8 timers arbejde på søn- og helligdage i søen og for vagt om natten og på søn- og helligdage i dansk havn gives et ekstra fridøgn.

Maskinchefer og 2. maskinmestre har 3 ugers ferie med løn og kostpenge. Øvrige maskinmestre har 2 ugers ferie under de første 5 års ansættelse, derefter forhøjes ferien til 3 uger.

I 1920 fandtes der ingen bestemmelser i overenskomsterne angående arbejdstiden. Denne lå normalt dengang på omkring 12 timer i døgnet. Derimod var feriebestemmelserne bedre end de nuværende, idet samtlige maskinmestre havde 3 ugers ferie, og efter 2 års sejlads i udlandet gaves 2 måneders ferie hvert andet år.

b. P å o f f e n t l i g e v æ r k e r o g f a b r i k k e r.

Ifølge overenskomsten er arbejdstiden for maskinmestre fastsat til den for virksomheden normale, hvilket i praksis vil sige 8 timer daglig. På virksomheder med kontinuerlig drift kan arbejdstiden dog udstrækkes til 160 timer i en 3 ugers periode. Her gives et løntillæg på 15 pct. På forskudt vagt (vagt i tidsrummet fra kl. 18 til 6 samt på søn- og helligdage) gives ekstra betaling + ekstra fridage.

Ferie gives efter ferieloven, dog har maskinmestre med 10 års anciennitet, hvoraf de sidste 5 år i samme virksomhed, 3 ugers ferie.

Der er ikke siden 1920 sket ændringer i bestemmelsen om arbejdstiden, men derimod fandtes der ingen feriebestemmelser den gang.

Faglært køkkenpersonale i restauranter og lignende.

I overenskomst mellem Faglært Køkkenpersonales Forbund og en række restauratørforeninger er arbejdstiden for køkkenchefer, kokke, dessertkonditorier,

kogejomfruer og smørrebrødsjomfruer fastsat til 54 timer ugentlig. I arbejdstiden er indbefattet 1 times spisetid daglig. Den daglige arbejdstid må ikke overstige 10 timer, uden at der for yderligere arbejdstid betales for overarbejde. En gang ugentlig skal personalet have fri senest kl. 17 dagen før en fridag. Aftenforretninger, der ikke lukker op før kl. 16 eller senere, samt selskabslokaler fritages for at give ugentlig friaften, men i så fald skal betales ekstra godtgørelse pr. gang. For arbejde udført på søgnehellidage (skæve helligdage) ydes et tillæg på 50 pct. i provinsen og $66\frac{2}{3}$ pct. i Storkøbenhavn af den oppebårne dagløn. Dette tillæg skal henstå til vinterperioden og omsættes til fridage. Herudover skal personalet have en forud fastlagt ugentlig fridag på mindst 36 sammenhængende timer.

Ferie efter ferieloven.

Efter overenskomsten af 1921 var den ugentlige arbejdstid 60 timer med maksimum 12 timer pr. døgn, heri inkluderet 1 times spisetid. Der skulle gives 1 ugentlig fridag. Der fandtes ingen regler om ferie.

Telefonstanden.

Det mandlige personale ved telefonvæsenet (telefonmontører ved ledningsnettet, reparatører og teknikere ved centralerne o. l.) har en almindelig daglig arbejdstid på 8 timer.

Telefonistindernes brutto-arbejdstid er normalt 7 timer daglig. Efter 15 års forløb nedsættes den daglige arbejdstid til $6\frac{1}{2}$ time, og efter 18 års forløb nedsættes den til 6 timer daglig, i alle tre tilfælde er spisepausen inkluderet i arbejdstiden.

Handels- og kontormedhjælpere.

a. Butikspersonale.

I HK's landsoverenskomst med Dansk Principalforening er den ugentlige arbejdstid for butikspersonalet fastsat til 48 timer. Hertil kommer, at arbejdstiden om nødvendigt dagligt kan forlænges med 15—30 minutter til færdigekeppedition ved lukketid og opgørelse af kassen.

Med samme principalforening findes brancheoverenskomster for kolonialgrossister, bagerier og konditorier i provinsen, provinsfarvehandlere, slagteri- og viktualievirksomheder, hvor arbejdstiden ligeledes er fastsat til 48 timer ugentlig. HK har ialt afsluttet ca. 750 overenskomster med Dansk Principalforening.

Herudover har HK hundredvis af overenskomster med private firmaer, hvor den ugentlige arbejdstid for butikspersonalet er 48 timer.

Med Dansk Arbejdsgiverforening har HK også en landsoverenskomst hovedsagelig omfattende industriforetagender, og arbejdstidsparagrafen i denne landsoverenskomst bestemmer, at den almindelige arbejdstid i hver enkelt overenskomst fastsættes fra et nærmere bestemt tidspunkt om morgenen til lovbefalet

lukketid, og at længden af spise- og hvilepause ligeledes bestemmes i hver enkel overenskomst.

Den samlede ugentlige arbejdstid er altså afhængig af disse særbestemmelser, men også inden for dette område bliver arbejdstiden almindeligvis ca. 48 timer ugentlig. Med Dansk Arbejdsgiverforening er afsluttet ca. 525 overenskomster, heraf adskillige landsomfattende f. eks. med C. Schou-koncernen.

I landsoverenskomsten med Dansk Textil Unions principal-afdeling for provinsen har HK en aftale, hvor arbejdstiden er fastsat fra kl. 8 om morgenen til lovbefalet lukketid. Endvidere er der $1\frac{1}{2}$ times spisepause — om fredagen dog 2 timers spisepause og $\frac{1}{2}$ time om lørdagen. Også her er fastsat $\frac{1}{2}$ time dagligt til efterekspektion m. m. Den samlede ugentlige arbejdstid ligger omkring 48—49 timer. Landsoverenskomsten med tekstilunionen omfatter over 600 firmaer.

I landsoverenskomsten med Andels- og Privatslagteriernes Arbejdsgiverforeninger er der aftalt en effektiv, ugentlig arbejdstid på 48 timer plus $\frac{1}{4}$ time daglig til forsinket ekspedition og oprydning. HK har 53 overenskomster med disse arbejdsgiverforeninger.

Med Konsummælkmejeriernes Arbejdsgiverforening er der i overenskomsten en arbejdstidsbestemmelse, hvori er fastsat en effektiv, ugentlig arbejdstid på 48 timer, som begynder kl. 6.30 om morgenen til almindelig lukketid samt om søndagen fra kl. 6.30 til kl. 11. Her skal således gives nogen fritid midt på dagen, og desuden har medhjælperne ret til 2 hele fridage pr. måned.

Iøvrigt er det ikke ualmindeligt, at medhjælperne i visse brancher har ret til fra 1 til $4\frac{1}{2}$ fridag pr. måned for at give lejlighed til indkøb.

I overenskomsten mellem De samvirkende Brugsforeninger og HK er arbejdstiden fastsat til 48 timer.

I overenskomsten med Brugsforeningernes Arbejdsgiverforenings gruppe III, by, er arbejdstiden 48 timer. Med Brugsforeningernes Arbejdsgiverforening gruppe I og II er den effektive arbejdstid, når spisepause og fridage er fradraget $49\frac{1}{2}$ time. HK har overenskomst med ialt 1 487 brugsforeninger.

Derudover er der 169 særoverenskomster, hvor arbejdstiden i 137 brugsforeninger er $49\frac{1}{2}$ time og i 32 brugsforeninger 48 timer.

Hovedstadens Brugsforening (200 butikker) har en ugentlig arbejdstid på 48 timer.

I overenskomsten med Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger er arbejdstiden ligeledes fastsat til 48 timer.

b. Kontorpersonale.

1. Private firmaer.

HK har i alle sine overenskomster — såvel landsoverenskomster som overenskomster med enkeltstående virksomheder og firmaer — aftaler om arbejdstid.

I disse overenskomster varierer den ugentlige arbejdstid fra 38 timer til 48 timer. Den mest almindelige arbejdstid ligger for kontorpersonalets vedkommende omkring 42 timer ugentlig.

2. Staten.

I regulativet for kontorpersonalet (ikke-tjenestemænd) i statens kontorer er den daglige arbejdstid fastsat til 7 timer, heri er inkluderet $\frac{1}{2}$ times spisepause. Den effektive arbejdstid er således $6\frac{1}{2}$ time daglig.

3. De danske Statsbaner.

Med DSB har HK en særlig overenskomst, og arbejdstiden for kontorpersonalet ved DSB er fastsat til 8 timer brutto eller $6\frac{1}{2}$ — $7\frac{1}{2}$ timer netto.

4. Kommunerne.

Med Københavns kommune og købstadkommunerne har HK ligeledes overenskomstnæssige aftaler, og arbejdstiden er her fastsat til normalt 42 timer ugentlig.

c. Lagerekspeditions-personale.

For lagerekspeditions-personalet er den normale arbejdstid mellem 45 og 48 timer ugentlig.

Dansk Funktionærforbunds medlemmer.

Forbundet omfatter 10 arbejdsmæssigt stærkt forskellige brancher, nemlig 4 større: Vagtfunktionærer, sygekassefunktionærer, forsikringsfunktionærer og ejendomsfunktionærer samt 6 mindre: badefunktionærer, inspektører, sø- og havnefunktionærer, inkassatorer, bankbude og operakoret.

Netto-arbejdstiden er almindeligvis 48 timer ugentlig. For sygekassefunktionærer dog 40 til 42 timer. For forsikringsfunktionærer, inspektører og operakoret er ikke fastsat arbejdstid, men den faktiske arbejdstid overstiger ikke 48 timer. Ca. 100 vagtfunktionærer har længere arbejdstid end 48 timer.

Kompensation for søn- og helligdage berører kun vagt- og ejendomsfunktionærer. For ejendomsfunktionærer er fastsat en ugentlig fridag. Det samme gælder for et betydeligt antal vagtfunktionærer, idet dog en større gruppe (vægtene) har fri hvert 6. døgn og således opnår kompensation for de skæve helligdage.

Ferien og feriebetalingen er for vagt- og forsikringsfunktionærer 14 dage og $4\frac{1}{2}$ pct. Fjendomsfunktionærer fra 14 dage til 3 uger med fuld løn. Sygekassefunktionærer fra 14 dage til 4 uger med fuld løn. Havnefunktionærer efter statens regler. Operakoret fra 1. juni til 1. august med fuld løn. Øvrige i henhold til ferieloven.

Siden 1920 er der kun sket ændringer i arbejdstiden for sygekassefunktionærer for enkelte grupper.

Personale ansat i offentlige institutioner.

Tjenestemænd i de ministerielle kontorer.

Ifølge Statsministeriets bekendtgørelse angående tjenesten i de ministerielle kontorer undtagen Udenrigsministeriet (af 1. juli 1931) § 10 er personalets normale arbejdstid 7 timer daglig på alle tjenstedage, hvortil kommer arbejdsforøgelser af tilfældig karakter. I enkelte tilfælde f. eks. for tjenestemænd, der normalt udfører en del af deres arbejde som hjemmearbejde, kan kontortiden ned-sættes til 6 timer daglig. I ovennævnte arbejdstider er normalt inkluderet en spise-pause på $\frac{1}{2}$ time.

Det overordnede personale ved etaterne m. v. (1—8 lønningsklasse) samt tjeneste-mænd, hvis normale tjeneste unddrager sig kontrol.

I finansministeriets bekendtgørelse angående arbejdstidsregler for statens tjenestemænd (af 23. september 1949) hedder det i afsnit I B 1:

„For følgende tjenestemænd vil en højeste tjenestetid ikke kunne fastsættes

- a. Overordnede tjenestemænd og dermed i lønmæssig henseende ligestillede; for told- og trafiketaternes vedkommende forstås herved tjenestemænd i 1—8 lønningsklasse.
- b. Tjenestemænd i administrationskontorer.
- c. Tjenestemænd, hvis normale tjeneste unddrager sig kontrol f. eks. arrestfor-varere, visse portnere, kystposter ved toldvæsenet, tjenestemænd ved told-væsenets søpatrulje, befalingsmænd i hær og flåde".

Den normale arbejdstid for de under a og b nævnte tjenestemænd er i de fleste tilfælde omkring 7 timer daglig.

Det underordnede personale ved etaterne m. v.

I ovennævnte bekendtgørelse af 23. september 1949 er der fastsat følgende regler:

„Tjenester, for hvilke der fastsættes en højeste tjenestetid, henføres under følgende normer for en måned på 30 dage med 4 fridage:

- a. 208 timer for tjeneste, der må kræve egentligt arbejde og agtpågivenhed i den langt overvejende del af tjenestetiden".
- b. 234 timer for al anden tjeneste.

„Normen opgøres for den enkelte måned efter dennes dageantal med fradrag af fridage samt af syge- og feriedage."

„Ved tjenestetid forstås tiden mellem mødetid på arbejdsstedet og det tidspunkt, da tjenestemanden atter forlader dette, dog med fradrag af hvilepauser på 14 time eller derover, i hvilke tjenestemanden kan forlade arbejdsstedet.“

„Ved tjeneste uden for hjemstedet medregnes halvdelen af rejsetiden til og fra arbejdsstedet som tjenestetid.“

„Arbejdsfrit ophold uden for hjemstedet på indtil 1½ time, for lokomotivpersonale indtil 2 timer, medregnes fuldt ud. Såfremt det arbejdsfrie ophold uden for hjemstedet er af længere varighed, men ikke overstiger 4 timer, medregnes hele opholdet med 1/3 af tiden. I "øvrigt medregnes arbejdsfrit ophold ikke.“

Der tilkommer hver tjenestemand 52 (53) årlige fridage. I de måneder, i hvilke der forekommer skæve helligdage, forhøjes antallet af fridage tilsvarende.

For personalet ved de bevægelige postkontorer gælder det, at den gennemsnitlige fraværelse fra hjemstedet regnes fra mødetid til fratreden sammenlagt ved tjeneste på hjemstedet ikke må overstige 312 timer for en måned på 30 dage.

Ferien er normalt 14 dage hvert år, efter 18 års tjeneste dog 3 uger.

Politiet.

Den normale arbejdstid er 8 timer i døgnet, og der gives en fridag for hver søn- og helligdag, der findes i måneden. Der gives ikke overtidsbetaling for eventuelt overarbejde under urolige forhold, retsmøder, rapportskriveri eller lignende, men politibetjentene får et fast årligt rådighedstillæg på ca. 1 200 kr. for evt. overskridelse af den normale arbejdstid. Mindst 22 af fridagene om året skal gives på helligdag. Hvis dette ikke er muligt, ydes der en ekstra halv dags fritid for hver helligdagsfrihed, der mangler i de 22. Mangler der mere end 8 helligdagsfriheder, gives der en ekstra fridag for hver dag, der mangler. (Disse regler om helligdagsfriheder gælder for øvrigt også for andre grupper af statens tjenestemænd).

Ferien er normalt 14 dage, men efter 15 års fast ansættelse forhøjes den til 3 uger.

Da politiet tidligere har været underlagt de kommunale myndigheder, er det vanskeligt at sige, hvilke ændringer der er sket siden 1920 angående arbejdstiden. I 1940 kom reglen om de 3 ugers ferie efter 15 års anciennitet, og i 1948 indførtes reglen om de 22 helligdagsfriheder.

Gymnasielærerne.

Det pligtige antal undervisningstimer er 27 timer ugentlig. Hertil kommer en pligt til gensidigt vikariat i evt. mellemtimer. Dette bruges dog næppe i større omfang, idet man normalt anvender en vikar. Ud over de egentlige undervisningstimer medgår der tid til rettelse af stile og opgaver i mellemskoleklasserne. I gymnasieklasserne nedbringes undervisningstiden af hensyn til den tid, der medgår

til at rette stile og opgaver i disse klasser. Endelig tager forberedelsen til den egentlige undervisning en del tid.

Antallet af undervisningsdage pr. år er 240. Hertil kommer enkelte dage til ekskursioner, lærermøder, forældremøder o. l.

Det pligtige antal undervisningstimer har tidligere været 24.

Folkeskolelærerne.

Ifølge „Loven om lønninger m. m. til folkeskolens lærere“ (414—1946) § 37 er det pligtige antal timer for folkeskolens lærere 36 timer ugentlig. Begrænsning i timetallet kan dog ske under forskellige forhold bl. a. for særlig krævende arbejder med stile- og opgaverrettelser i de højere klasser. Antallet af undervisningsdage svarer nogenlunde til gymnasielærernes.

Sygeplejerskerne.

Den normale arbejdstid er 8 timer pr. døgn. I visse tilfælde — i hvert fald på nattevagt — er spisepauserne inkluderet i arbejdstiden.

Ferien for fastansatte sygeplejersker er 4 uger, for honorarlønnede (vikaransatte), 3 uger, og for privat ansatte på hospitaler 2 uger.

For en halv snes år siden var den faktiske arbejdstid 12 timer i døgnet incl. spisepauser.

Sporvejspersonalet i København.

Den normale arbejdstid er 8 timer pr. dag med fridag hver 6. dag.

Ferien er 2 uger, efter 12 års ansættelse dog 3 uger. Forhøjelse af ferien til 3 uger indførtes i 1946.

Lovbestemmelser om arbejdstiden i industri og håndværk.

1. Gældende bestemmelser.

Den danske lovgivning indeholder ingen almindelig bestemmelse om begrænsning af den daglige eller ugentlige arbejdstid. Der er dog på specielle områder ved lov gennemført maksimumsbestemmelser med hensyn til arbejdstidens længde og bestemmelser om arbejdstidens tilrettelægning. Dette er således tilfældet i

- 1) Fabrikloven af 29. april 1913 som ændret ved love af 12. februar 1919 (døgn-driftsloven), 18. april 1925 og 31. marts 1933.
- 2) Bageriloven af 8. juni 1912 som ændret ved love af 9. **juni** 1920, 18. april 1925 og 31. marts 1926, og
- 3) Lov af 18. april 1925 om børns og unge menneskers arbejde.

I *fabrikloven*, der omfatter fabrikker og fabriksmæssigt drevne virksomheder samt andre håndværks- og industrivirksomheder (herunder stenbrud, kalkbrud o. 1.), i hvilke regelmæssigt flere arbejdere beskæftiges udelukkende eller væsentligt på værksted eller anden fast arbejdsplads, og som findes at burde inddrages under lovens bestemmelser, er der i § 24 fastsat regler om arbejdstidens længde, hvor der arbejdes i døgn drift. Ingen arbejder, som deltager i døgn driften, må have en længere brutto-arbejdstid end 8 timer i døgnet; ved holdskifte kan brutto-arbejdstiden dog udstrækkes til 16 timer i døgnet, men det må herved iagttages, at brutto-arbejdstiden ikke for nogen arbejder i tre på hinanden følgende uger bliver længere end 160 timer.

Der bortses dog fra en sådan overskridelse af brutto-arbejdstiden, som nødvendiggøres ved forsvarlig afløsning, reparationer, sygdom, et bestemt arbejdes fuldførelse eller lignende.

For sæsonvirksomheder eller grupper af sådanne, hvor døgn drift ikke finder anvendelse ud over højst 4 måneder i løbet af et kalenderår, kan arbejdsministeren efter indstilling fra arbejdsrådet meddele tilladelse til afvigelse fra ovenstående bestemmelser. Bortset herfra kan afvigelser fra bestemmelserne ikke finde sted, medmindre naturomstændigheder, ulykker eller andre uforudsete begivenheder har forstyrret den regelmæssige drift eller udsætter den for forstyrrelser, i hvilket tilfælde direktøren for arbejds- og fabriktilsynet for en nærmere begrænset tid kan give tilladelse til afvigelser, indtil den regelmæssige drift atter er tilvejebragt.

Med hensyn til fritiden bestemmer loven, at alt arbejde skal ophøre på folkekirkens helligdage, dog kan arbejdsministeren efter indhentet erklæring fra arbejdsrådet meddele undtagelse fra denne regel i følgende tilfælde:

- a) Når de pågældende virksomheder efter deres natur kun kan drives på bestemte tider af året eller er afhængig af elementer, drivkræfter eller andre uregelmæssigt virkende forhold. Arbejderne skal i så fald have mindst halvdelen af årets søndage fri.
- b) Når de pågældende virksomheder ifølge deres beskaffenhed eller af hensyn til befolkningens forsyning med daglige livsformødenheder kræver uafbrudt drift. Arbejderne skal i dette tilfælde have fri hver anden søndag eller, forsåvidt der arbejdes i 3 holds drift, hver tredje søndag.
- c) Når der mellem arbejdsgiver og arbejdere i de pågældende virksomheder er afsluttet bindende overenskomst angående fastsættelsen af den samlede arbejdstid.

En speciel bestemmelse er fastsat for dagbladsvirksomheder, idet sætning og trykning af dagblade er forbudt på folkekirkens helligdage fra kl. 9 til kl. 24.

Endelig kan fabriktilsynet meddele tilladelse til på folkekirkens helligdage at foretage uopsættelige arbejder, såsom nødvendige rensninger og istandsættelse af maskiner og arbejdsredskaber.

Bageriloven indeholder ingen direkte begrænsning af arbejdstidens længde, men bestemmer, at arbejde i brødfabrikker, brød- og kagebagerier samt konditorier ikke må finde sted fra kl. 20 til kl. 4. Undtaget fra denne bestemmelse er dog rugbrødsfabrikker, der arbejder kontinuerligt med 3 holds drift, forsåvidt angår fabrikation af rugbrød, selvstændige næringsdrivende i egen virksomhed samt rengørings- og reparationsarbejde. Der bortses endvidere fra sådanne overskridelser efter kl. 20, som følger af uheld eller andre rent ekstraordinære forhold ved • tilvirkningen.

I brødfabrikker med kontinuerlig 3 holds drift må det samme hold kun arbejde hver tredje uge mellem kl. 20 og kl. 4. Hvor der på rugbrødsfabrikker er et daghold for bagning af sigte- og franskbrød, må rugbrødsholdene dog arbejde hver anden uge mellem kl. 20 og kl. 4.

Ovnpassere, maskinpassere og fyrbødere kan foretage løbende reparationer og tilpasninger ved ovne, maskiner og fyr uden for den ovenfor angivne arbejdstid.

Med hensyn til fritid bestemmer denne lov, at der hver uge skal tilstås enhver arbejder, der beskæftiges i de pågældende virksomheder, en samlet arbejdsfrihed af mindst 24 timer.

Midlertidige afvigelser fra lovens arbejdstids- og fritidsbestemmelser kan mod anmeldelse til fabrikinspektøren og mod godtgørelse i form af tilsvarende arbejds-

frihed i ugens løb finde sted indtil 20 gange i hvert kalenderår, når stedlige forhold såsom fester, folkemøder o. lign. kræver det.

Der er endelig gennem lovgivningen fastsat visse regler for *børns og unge menneskers beskæftigelse*. Ifølge lov af 18. april 1925 må der til arbejde i erhvervsvirksomheder bortset fra land- og skovbrug (derunder gartnerier), søfart og fiskeri normalt kun benyttes personer, der er fyldt 14 år, og som er lovligt udskrevet af skolen.

Der er fastsat forbud mod natarbejde, et forbud, som dog er noget forskelligt udformet for de forskellige fagområder. Endvidere indeholder loven bestemmelser om arbejdstidens længde og tilrettelægning. Arbejdstiden må således for unge mennesker under 18 år ikke overstige fagets normale arbejdstid og ikke gå ud over 10 timer daglig. Desuden skal sådanne arbejdere have et samlet ugentligt fridøgn, der bortset fra bagerier og konditorier, mejerier samt beværtninger og gæstgiverier og forlystelsesanstalter kun undtagelsesvis må falde på andre dage end på folkekirkens søn- og helligdage.

Bestemmelserne om forbud mod natarbejde og om arbejdstidens længde kan dog, forsåvidt angår personer mellem 16 og 18 år, tilsidesættes, såfremt naturomstændigheder, ulykker eller andre lignende begivenheder, som ikke kunne forudses eller forhindres, og som ikke er af periodisk karakter, har forstyrret virksomhedens regelmæssige drift. I så tilfælde kan Direktoratet for Arbejds- og Fabriktilsynet, såfremt virksomhederne henhører herunder, og ellers politiet, give tilladelse til, at bestemmelsen tilsidesættes, indtil den regelmæssige drift atter er tilvejebragt.

2. Arbejdstidsbestemmelserne i forslaget til lov om arbejderbeskyttelse.

I tilknytning til foranstående gennemgang af den eksisterende lovgivning, der berører arbejdstidens længde og tilrettelægning, skal gives en oversigt over de forslag til ændrede bestemmelser vedrørende arbejdstiden, som er indeholdt i det forslag til lov om arbejderbeskyttelse, som blev fremsat i folketinget den 10. marts 1949 og igen den 6. oktober s. å.

Lovforslaget tilsigtede på dette punkt at få samlet de gældende lovbestemmelser angående arbejdstiden i en enkelt lov, samtidig med at disse bestemmelser i nogen grad ændredes såvel med hensyn til indhold som med hensyn til de områder, indenfor hvilke de skulle være gældende.

Den eksisterende lovgivning tager som ovenfor anført sigte på fabrikker og fabrikmæssigt drevne virksomheder samt andre håndværks- og industrivirksomheder, i hvilke regelmæssigt flere arbejdere beskæftigedes udelukkende eller væsentligt på værksted eller anden fast arbejdsplads (fabrikloven) samt på brødfabrikker, brød- og kagebagerier samt konditorier (bageriloven). Dette område

foreslås stærkt udvidet, idet arbejderbeskyttelsesloven ifølge lovforslagets § 1 skulle omfatte beskæftigelse af enhver art, offentlig eller privat, hvorved arbejdere (medhjælpere) anvendes i en arbejdsgivers tjeneste. Dog skulle loven som hovedregel ikke finde anvendelse på:

- 1) Arbejde i en arbejdsgivers private husholdning.
- 2) Arbejde, der udføres alene af sådanne medlemmer af arbejdsgiverens familie, som hører under hans husstand.
- 3) Arbejde, der udføres af søfolk, og som må henføres til skibstjeneste, hvad enten det udføres om bord eller ikke.
- 4) Fiskeri.
- 5) Luftfartstjeneste.

Da der imidlertid er visse arter af virksomheder (landbrug, en række virksomheder af almennyttig karakter samt forskellig virksomhed med kulturelt formål), hvor det kan være urigtigt eller upraktisk på forhånd i loven at bestemme, om og i hvilket omfang arbejdstidsbestemmelserne skal være gældende, foreslås det, at socialministeren bemyndiges til efter forhandling til forskellig side at træffe afgørelse om hvorvidt og i hvilket omfang lovens arbejdstidsbestemmelser skal komme til anvendelse på de nævnte arter af virksomheder. Samme bemyndigelse foreslås tillagt socialministeren med hensyn til arbejde udført af funktionærer i overordnet eller anden betroet stilling, af statens og kommunernes tjenestemænd, samt repræsentanter, agenter og handelsrejsende uden for virksomhedens faste arbejdssted.

I bemærkningerne til lovforslaget anføres, at man af arbejdsfysiologiske grunde finder det rigtigt, at der med passende mellemrum finder afbrydelser af arbejdet sted, dels som:

- a) *Hvilepauser* under arbejdet, dels i form af
- b) *hviletid* af passende længde mellem de enkelte arbejdsdage, dels som
- c) *hviledage* efter en passende arbejdsperiode (søndagshvile) og endelig som
- d) *ferie*, længere afbrydelse i årets løb.

a. *Hvilepauser.*

Herom foreslås det i § 34, at arbejdstiden skal være afbrudt af passende beliggende hvile- el. spisepauser af tilstrækkelig varighed.

Da tidspunktet for hvilepauserne og disses varighed er afhængigt af arbejdets art og varigled, foreslås det, at socialministeren herom skal udfærdige en nærmere vejledning, der endvidere skal indeholde bestemmelser om, hvorvidt og i hvilket omfang reglerne skal gælde for døgndriftsvirksomheder.

b. *Hviletid.*

Hvileperioden mellem de enkelte arbejdsdage foreslås fastsat til mindst 11 timer i døgnet (§ 32), for personer under 18 år dog mindst 12 timer (jfr. § 45). I virksomheder, der arbejder med flerholdsdrift, kan hvileperioden ved holdskifte nedsættes til 8 timer. Samme reduktion af hviletiden kan finde sted i visse særlige tilfælde ved arbejde i brødfabrikker og bagerier m. v., butikker, lagre og kontorer.

Lovforslaget indeholder endvidere et generelt forbud mod natarbejde (§ 32), idet den ovenomtalte hvileperiode skal indbefatte tiden fra kl. 22 til kl. 6 — for brødfabrikker og bagerier m. v. dog tiden fra kl. 20 til kl. 3. Forbudet mod natarbejde i de sidstnævnte virksomheder gælder også arbejdsgiveren personlig, hans hustru og børn under 18 år. For personer under 18 år skal hvileperioden iøvrigt for alle virksomheder normalt indbefatte tiden fra kl. 18 til kl. 6, bortset fra visse nærmere fastsatte undtagelser (jfr. § 45).

Da natarbejde ikke helt kan undgås, må der imidlertid være en vis adgang til at gøre afvigelser fra natarbejdsforbudet. Sådanne afvigelser falder i to grupper, nemlig natarbejde, der er tilladt umiddelbart ifølge loven, og natarbejde, som kan udføres, når speciel dispensation foreligger (§ 33).

Hvad den første gruppe afvigelser angår, opregner forslaget en række, i alt 16, nærmere angivne tilfælde, hvor arbejdet — undertiden under bestemte forudsætninger, f. eks. med hensyn til klokkesletintervaller eller bestemte døgn umiddelbart før helligdage — kan foregå om natten i større eller mindre omfang. Det drejer sig i hovedsagen om arbejde, der går ud på at tilfredsstille særlige samfundsbehov, og som i større eller mindre omfang må foregå døgnet rundt, arbejde, der er nødvendigt af hensyn til bevarelsen af værdier, samt forberedende og supplerende arbejde.

Den anden gruppe afvigelser omfatter force majeure (naturomstændigheder, ulykker eller andre lignende uforudsete begivenheder, der har forstyrret den regelmæssige drift) (§ 33). I disse sidste tilfælde kan arbejdstilsynet efter skriftligt andragende og for en nærmere begrænset tid meddele dispensation fra bestemmelsen om nattehvile, indtil den regelmæssige drift atter er tilvejebragt eller sikret. Samme dispensationsadgang gælder for presserende arbejde, der skyldes ekstraordinære omstændigheder, som arbejdsgiveren ikke på anden måde kan imødegå.

Som ovenfor antydet skulle bestemmelsen om nattehvile altså ikke være gældende for døgndriftsvirksomheder, hvorved ifølge lovforslaget skal forstås virksomheder, der er i gang i mere end 20 timer af døgnet. Er en virksomhed i gang mere end 20 timer, men foregår produktionsprocessen helt uden medvirkning af menneskelig arbejdskraft i 4 eller flere samlede timer af døgnet, foreligger der dog ikke døgndrift i lovforslagets forstand.

For døgndriftsvirksomheder, således som ovenfor defineret, foreslås der ingen ændringer i forhold til den gældende lov med hensyn til længden af den daglige

bruttoarbejdstid (8 timer i døgnet og ved holdskifte højst 16 timer). Derimod foreslås det, at arbejdstiden i en 3 ugers turnus forkortes fra de gældende 160 timer til 144 timer (3 X 48 timer). Der bortses dog stadig fra overskridelser, som nødvendiggøres ved forsvarlig afløsning eller reparationer, sygdom eller ferieperiode, et bestemt arbejdes fuldførelse og lignende.

Den dispensationsadgang, der i henhold til den gældende lov er til stede for sæsonvirksomheder, hvor døgn drift ikke finder anvendelse udover højst 4 måneder i løbet af et kalenderår, foreslås erstattet med en bestemmelse om, at såfremt det viser sig ugørligt for enkelte virksomheder at få det fornødne antal arbejdere, kan socialministeren efter forhandling til forskellig side meddele tilladelse til afvigelse fra bestemmelserne om 144 timer i 3 uger.

I brødfabrikker og bagerier m. v. foreslås døgn driftsarbejde forbudt, bortset fra ekstraordinære forhold.

c. *Hviledage.*

Ifølge den nugældende fabriklov skal som tidligere omtalt alt arbejde ophøre på folkekirkens helligdage. I lovforslaget er denne bestemmelse undergået visse ændringer, idet der nu foreslås forbud mod alt arbejde på folkekirkens søn- og helligdage inden for visse klokkesiet. Således foreslås søndagshvile at strække sig fra den normale arbejdstids ophør lørdag til kl. 6 påfølgende mandag, inddens helligdagshviledøgnet for folkekirkens øvrige helligdage regnes fra et tidspunkt, der ligger mindst 24 timer forud for normal arbejdstids begyndelse den påfølgende søn- og helligdage. I forbindelse med den foreslåede nattehvile, som er omtalt ovenfor, vil helligdagsfritiden derved oftest komme til at strække sig over ialt 36 à 37 timer mod nu 24 timer, ligesom selve søndagsfritiden vil blive væsentligt udvidet.

Af hensyn til samfundslivets normale gang er det imidlertid nødvendigt, at der i et vist omfang udføres arbejde på søn- og helligdage. Der er derfor ligesom ved nattehvilebestemmelsen foreslået undtagelser for arbejde, som går ud på at tilfredsstille samfundsbehov, som i større eller mindre omfang gør sig gældende på søn- og helligdage, samt for arbejde, der er nødvendigt af hensyn til bevarelsen af værdier, og for forberedende og supplerende arbejde. De tilfælde, der undtages umiddelbart ifølge loven, er nærmere opregnet i forslagets § 36, stk. 2. Endvidere er der fortsat adgang til dispensation (§ 37) i de samme tilfælde, som anført i den gældende lov, samt ved force majeure, medens der derimod ikke som hidtil vil blive adgang til at kunne foretage nødvendig rengøring og istandsættelse af maskiner og arbejdsredskaber på søn- og helligdage.

De ovenfor anførte afvigelser fra forbudet mod arbejde på søn- og helligdage gælder ikke for personer under 18 år, bortset fra visse nærmere fastsatte undtagelser.

Som erstatning for den fritid, de pågældende arbejdere mister som følge af undtagelserne fra den almindelige regel om forbud mod søn- og helligdagsarbejde, skal der gives dem anden samlet fritid ved bortfald af et tilsvarende antal arbejdstimer inden for den normale arbejdstid i faget.

3. Ferielovkommissionens betænkning.

Den fjerde form for afbrydelse af arbejdet — nemlig en længere samlet afbrydelse i årets løb (ferie) — som er omtalt i bemærkningerne til lovforslaget, er der ikke optaget bestemmelser om i selve forslaget; men det skal i denne sammenhæng bemærkes, at spørgsmålet om revision af den gældende ferielov og eventuel forlængelse af ferien er behandlet i den af arbejdsministeriet den 8. december 1948 nedsatte ferielovskommission, som i marts 1951 har afgivet betænkning om emnet.

Kommissionens flertal (9 medlemmer af 16) går ind for en forlængelse af ferien fra 14 dage til 3 uger og en forhøjelse af feriegodtgørelsen til $6\frac{1}{2}$ pot. af den løn, der udbetales for det arbejde, som, danner grundlaget for ferieretten. Af flertallet har dog formanden samt repræsentanterne for arbejds- og socialministeriet og handelsministeriet, idet de gør opmærksom på, at spørgsmålet om nedsættelse af den egentlige arbejdstid er henvist til undersøgelse i arbejdsmarkedskommissionen, anført følgende:

„Da det vel næppe vil kunne ventes, at det skulle være muligt på samme tid at gennemføre en forlængelse af den lovmæssige ferie og en forkortelse af arbejdstiden på anden måde, er det i og for sig vanskeligt for ferielovskommissionen en isoleret at tage standpunkt til spørgsmålet om en forlængelse af den lovmæssige ferie, idet de to spørgsmål burde ses i sammenhæng og behandles under eet". (Se betænkningen side 24).

De nævnte kommissionsmedlemmer peger endvidere på, at de økonomiske vanskeligheder, som dansk økonomi nu er ude for, gør det overmåde vanskeligt at fastsætte en bestemt dato for en eventuel ferieforlængelses ikrafttræden. Under hensyn hertil og i betragtning af den fremhævede forbindelse mellem en forlængelse af den lovmæssige ferie og en forkortelse af den almindelige arbejdstid har disse medlemmer derfor ikke ment at kunne tage standpunkt til spørgsmålet om, fra hvilket tidspunkt en udvidelse af ferien skal have gyldighed, men bemærker blot, at forlængelsen af ferien, hvis denne form for arbejdstidsforkortelse vælges, bør gennemføres så hurtigt, som de økonomiske forhold tillader det. (Se betænkningens side 25—26).

Kommissionens mindretal (7 medlemmer af 16) kan enten ikke tilslutte sig tanken om en ferieforlængelse eller finder, at det nuværende tidspunkt er ugünstigt for en sådan under hensyntagen til landets økonomi, hvorfor de ikke for nærværende kan deltage i en indstilling, der foreslår en lovmæssig forlængelse af ferien til 3 uger.

Arbejdstiden i udlandet.

A. Holland, Belgien, Frankrig, Schweiz.

Til brug for drøftelserne i det af arbejdsmarkedsorganisationerne i 1948 nedsatte fællesudvalg vedrørende arbejdstidsspørgsmålet indhentede Arbejdsgiverforeningen og De samvirkende Fagforbund i slutningen af 1948 oplysninger om arbejdstidens længde i en række lande. Oplysningerne blev tilvejebragt ved henvendelse til hovedorganisationernes broderorganisationer i de respektive lande. Det således indsamlede materiale er af hovedorganisationerne stillet til rådighed for arbejdstidsudvalget, der af hensyn til det tidsrum, der er forløbet siden da, har opfordret hovedorganisationerne til at foretage en fornyet henvendelse til de udenlandske arbejdsmarkedsorganisationer for at få de indhentede oplysninger korrigeret og suppleret, såfremt der i mellemtiden måtte være sket ændringer af betydning for bedømmelsen af spørgsmålet.

På grundlag af de således tilvejebragte oplysninger kan følgende oplyses om arbejdstidens længde m. v. i Holland, Belgien, Frankrig og Schweiz:

Holland.

Om arbejdstidsforholdene i Holland meddeler Centraal Sociaal Werkgevers-Yerbund og Nederlands Verbund van Vakverenigen, at en lov af 1919 og en forordning af 1945 fastslår som hovedregel en *arbejdsuge på 48 timer*, medmindre socialministeren giver særlig tilladelse til en kortere arbejdstid. Enkelte erhvervsområder kan i henhold til loven have en arbejdstid *på mere end 48 timer pr. uge*. Dette gælder således arbejdere ved 1) landbrug, 2) nogle indenlandske transportfag og 3) hotel- og restaurationsbranchen.

Mindre end 48 timer pr. uge forekommer i:

1) „Administrative“ virksomheder som banker, forsikringsselskaber o. l., Arbejdstiden er her oftest 42 timer ugentlig, men iøvrigt fastsat ved overenskomst varierende fra virksomhed til virksomhed.

2) Virksomheder med skifteholdsarbejde (kemisk industri, teglværker, tekstilindustri, møllerier, jern- og metalindustri, samt et par andre industrier, der dog er af mindre betydning).

Forkortet arbejdstid ved skiftehold er dog stadig undtagelsen.

Ved 2-holds drift er indført en 46 timers arbejdsuge i tekstilindustrien og undtagelsesvis i jern- og metalindustrien.

Hvor der ved 3-holds drift er kortere arbejdstid end 48 timer, er arbejdstiden i reglen gennemsnitlig $45\frac{1}{3}$ time pr. uge.

Weekend: Ved dagarbejde er arbejdstiden i reglen $5\frac{1}{2}$ time på lørdage og $8\frac{1}{2}$ time daglig på ugens 5 første dage.

Belgien.

Ifølge oplysninger fra Federation des Industries Belges og Federation General du Travail de Belgique er arbejdstiden i Belgien ordnet ved lov af 1921 og senere love og kongelige anordninger. Uden for loven falder søens folk, landarbejdere, hjemmearbejdere samt personer i ledende stilling.

Lovens hovedregel går ud på, at arbejdstiden i by virksomheder ikke kan overskride 8 timer daglig og 48 timer ugentlig. Begrænsningen i arbejdstiden tager dog kun sigte på virksomheden og ikke på arbejderen, og der er således intet til hinder for, at en arbejder efter at have afsluttet sin 8 timers arbejdsdag på en virksomhed kan arbejde videre i en anden virksomhed.

Der er talrige afvigelser fra lovens hovedregel, både opad og nedad, enten fastsat i selve loven eller i senere love eller kongelige anordninger (Arrête Royal) udstedt med hjemmel i loven. Disse afvigelser er begrundet i arbejdets art, råmaterialernes beskaffenhed, arbejdets påtrængende nødvendighed etc. Når arbejdstiden på 8 timer daglig og 48 timer ugentlig overskrides, skal overtimerne undertiden kompenseres ved tilsvarende fritid senere (afspadsring).

Over 8 timer daglig og 48 timer ugentlig med hel eller delvis afspadsring gælder for:

1) *Skifteholdsarbejde*, hvor overskridelse kan ske på betingelse af, at den gennemsnitlige daglige arbejdstid ikke overskrider 8 timer, og at den ugentlige arbejdstid i en periode på højst 3 uger i gennemsnit ikke overskrider 48 timer.

2) *Kontinuerlig drift* (gasværker, elektricitetsværker, sukker, glas, cement og keramisk industri), hvor arbejdstiden er gennemsnitlig 56 timer om ugen over en periode på 3 uger. I disse tilfælde har arbejderne krav på en ferie på 26 dage om året til udligning heraf.

3) *Sæsonbetonede industrier* eller virksomheder, der er afhængige af elementære drivkræfter som vand og vind (udlejning af køretøjer, fabrikation og reparation af automobiler, cykler og kapervogne, fabrikation af skydevåben, foretagender under åben himmel, teglværker, byggeri, offentlige arbejder, beklædningsindustri, skotøj industri, tapetindustri, visse dele af levnedsmiddelindustrien, mineralvandsindustri, visse industrier på ferie-opholdssteder, midlertidige savværker i skove etc.):

Arbejdstiden — 8 timer daglig og 48 timer ugentlig — beregnes som gennemsnit over et længere tidsrum, således at overarbejde i en sæson kompenseres ved en ekstra ferie på en anden årstid.

Over 8 timer daglig og 48 timer ugentlig uden afspadsering gælder for:

1) *Brancher, hvor en bestemt arbejdstid vanskeligt kan fastsættes* (jernbaner, offentlige og private slagterier, reparationer af skibe i Antwerpens havn etc.).

2) *Forberedende og supplerende arbejde* (f. eks. i brødbagerier), hvor den fastsatte grænse for arbejdstiden kan overskrides med indtil 2 timer pr. dag.

3) *Force majeure* (ulykkestilfælde eller reparation af maskiner etc.), hvor overskridelse kan ske uden begrænsning.

4) *Midlertidig overskridelse* af forskellige grunde. Der kan således etableres midlertidige afvigelser i tilfælde af ekstraordinær forøgelse af arbejdet som følge af pludselige ordrer, uforudsete begivenheder og efter aftale mellem virksomhedens ledelse og et flertal af virksomhedens arbejdere. Disse afvigelser kan i princippet ikke dreje sig om mere end 3 måneder om året, og arbejdet må ikke overskride 10 timer daglig. Som berettigede afvigelsesgrunde kan endvidere anføres mangel på kvalificerede arbejdere, dårligt vejr af unormal varighed, nødvendigheden af at kæmpe mod fremmed konkurrence etc.

5) *Specielle områder* såsom varetransport og hyrekørsel, flytning, fabrikation af kunstuld, fiske- og grøntkonserves, fiskeindustri ved kysten, biografer m. v.

Under 8 timer daglig og 48 timer ugentlig.

Ifølge en lov af 1936 kan der ved kongelig anordning gives tilladelse til, at arbejdstiden reduceres til 40 timer om ugen i industrier eller brancher, hvor arbejdet udføres under usunde og farlige vilkår. I henhold hertil er fastsat følgende:

1) / *kulminer, ertsminer og lergruber* er arbejdstiden i 1937 nedsat til 45 timer pr. uge, i 1940 dog for kulminerens vedkommende atter hævet til 48 timer pr. uge, der er gældende nu.

2) / *I havne* er arbejdstiden ved kongelig anordning af 1937 og 1938 nedsat til 45 timer i Bryssels havn, 42 timer i Gent, 40 timer i Antwerpen, Ostende og Brügge. Disse arbejdstidsnedsættelser er vedtaget af samarbejdsudvalgene (Joint Committees) og konfirmeret ved de nævnte kongelige anordninger.

3) / *diamantindustrien* indførtes ved en lov af 1938 40 timers ugen med lørdag fri.

4) / *den mekaniserede glasindustri* fastsatte loven af 1936 en arbejdstid på 42 timer om ugen gennemsnitlig over en 4 ugers periode, men maksimalt 8 timer daglig.

Endelig er der ved enkelte kollektive overenskomster gennemført en forkortet arbejdsuge, således:

5) *I tekstilindustrien (Verviers)* ved 2-holds drift: 48 timer på 1. hold og 40 timer på 2. hold og ved 3-holds drift; 48 timer på 1. hold og 40 timer på 2. og 3. hold.

6) *Ved reparation af skibe (Antwerpen)* 42 timer pr. uge.

7) *I avistrykkerier (Bryssel)* har faglærte arbejdere på dagarbejde 8 timer daglig, ved natarbejde 7 timer, blandet dag- og natarbejde $7\frac{1}{2}$ time, andre arbejdere 8 timer pr. døgn. Hvis der arbejdes skiftevis på dag- og natarbejde, er ugemaksimum 44 timer.

8) *I nogle værkstedsoverenskomster:* f. eks. Bell Telephone 46 timer pr. uge og automobilfabrikker 40—44 timer pr. uge.

Weekend: Den „engelske“ arbejdsuge, hvor lørdag er kort arbejdsdag, er almindelig undtagen i virksomheder, hvor arbejdet efter dets natur vanskeligt kan afbrydes.

Frankrig.

Arbejdstiden er i Frankrig reguleret ved lov af 1936. Loven fastsætter en *maksimal egentlig arbejdstid på 40 timer*. Ved udgangen af 1939 blev visse dele af loven modificeret på grund af krigsproduktionen, og i 1944 genindførtes 48 timers arbejdsugen ved en ny lov, der imidlertid blev sat ud af kraft umiddelbart efter krigens afslutning, hvorefter 1936 lovens arbejdstidsbestemmelser i princippet atter blev gældende. Hertil slutter sig endelig en lov af 1946, som fastslår regler for overarbejde. Det skal bemærkes, at 40 timers ugen ikke tager sigte på nærvarlestiden, men på *den effektive arbejdstid*. Den måde, hvorpå lovens regler anvendes eller tillempes inden for de forskellige brancher, er fastsat ved forskellige forordninger. Loven forudsætter imidlertid, at der inden for alle industrier og brancher kan ske afvigelser fra lovens arbejdstidsbestemmelser. Der er i hovedsagen tale om 3 hovedformer for afvigelse,

1) *Indvindelsestimer*. Når arbejdstiden reduceres under det gældende maksimum på grund af standsninger, som skyldes ulykker, maskinstop, ustadigt vejr, „død sæson“, lovmæssige eller lokale fri- og festdage, er det tilladt at indvinde den herved tabte arbejdstid ved på et andet tidspunkt at forlænge arbejdstiden tilsvarende udover maksimum under visse betingelser, som varieres i de forskellige industrier.

2) *Permanente afvigelsestimer*. For arbejde, som nødvendigvis må udføres udenfor det samlede personales arbejdstid, f. eks. opfyring, smøring, opsyn m. v., er der forudsat mulighed for at forlænge arbejdstiden udover maksimum.

3) *Ikke permanente afvigelsestimer*. Overskridelse af maksimumstiden kan også finde sted, hvor det drejer sig om påtrængende nødvendigt arbejde til afværgelse af truende ulykker eller til udbedring af skete skader, f. eks. på materiel, installationer, bygninger, skibe, der står umiddelbart foran afsejling eller er i tørdok.

o. s. v. Antallet af disse ikke permanente afvigelsestimer er i princippet ubegrænset i løbet af den første dag, men begrænset til 2 timer daglig for hver af de følgende dage.

Den væsentligste afvigelse fra 40 timers ugen er imidlertid blevet indført ved den ovenfor omtalte *lov af 1946 om overarbejde*. Denne lov fastsætter, at egentligt overarbejde kan udføres ved nødvendigt eller særligt arbejde i tilfælde af *ekstraordinær forøgelse af arbejdet eller med henblik på at forøge produktionen*. Tilladelse skal meddeles af arbejdsinspektørerne efter „høring“ af fagforeningerne. Overtimerne er begrænset til 20 pr. uge, og arbejdsinspektørerne kan frit bestemme tilladelsens varighed. I henhold til et ministerielt cirkulære kan tilladelsen dog i princippet højst meddeles for 6 måneder indenfor et år. Cirkulæret foreskriver endvidere arbejdsinspektørerne i princippet at begrænse den samlede ugentlige arbejdstid til 60 timer og den daglige arbejdstid til 10 timer. Medens der ikke betales særlige overtidstillæg for indvindelsestimer og permanente og ikke permanente afvigelsestimer, er dette tilfældet for overarbejdstimer efter 1946 loven. (Overtidstillægget for 1.—8. overtime pr. uge udgør 25 pct. pr. overtime og for 9. overtime og fremefter 50 pct. pr. time beregnet i forhold til den almindelige timeløn).

Den faktiske effektive arbejdstid. Overarbejdsloven af 1946 er i vid udstrækning blevet udnyttet, således at den effektive ugentlige arbejdstid på mange områder ligger væsentligt over de 40 timer, som i princippet er fastsat som maksimum i 1936 loven. Af de indhentede oplysninger fremgår det, at den effektive ugentlige arbejdstid er meget varierende i de forskellige industrier, og selv indenfor et bestemt fag eller branche kan der være forskel virksomhederne imellem. For alle industrier taget under eet angiver Union des Industries Metallurgique & Minières de la Construction Mecanique Electrique & Metallique, at den gennemsnitlige arbejdstid er ca. 45 timer pr. uge, og ifølge en statistik, som er fremsendt fra Confederation general du Travail, var den gennemsnitlige arbejdstid pr. uge i juli 1948:

I metalindustrien (Sværintustrien)	47,06 timer
(mekaniske)	46,08
miner, afstivning og udvinding	46,05
, brændstoffer	48,00
tekstilindustri	43,05
beklædningsindustri	40,01
huder- og skindindustri	41,02 —
levnedsmiddelindustri	44,04
handelsmedhjælpere	43,02

Weekend: Med hensyn til fordelingen af arbejdstimerne i ugens løb forudsætter forordningen om 1936 lovens ikrafttræden i almindelighed 3 systemer:

- 1) 5 dage å 8 timer, lørdag eller mandag fri.

2) Engartet fordeling på ugens 6 dage (6 timer, 40 min. daglig).

3) Den „engelske" uge med lørdag som halv arbejdsdag.

System 2) anvendes imidlertid kun undtagelsesvis.

Schweiz.

I Schweiz er arbejdstiden fastsat dels ved forbundslove af 1919 og 1920, der omfatter arbejdstiden henholdsvis i fabriks virksomheder og i jernbaner og andre offentlige transport- og samfærdsels virksomheder, dels ved kollektive overenskomster, der omfatter automobiltransport og anden ikke offentlig transportvirksomhed samt håndværk og privat ansatte funktionærer.

1) *Arbejdstiden i fabriksvirksomheder* kan som hovedregel ikke overskride 48 timer pr. uge, når der arbejdes i et enkelt hold.

a) I visse industrier kan forbundsmyndighederne tillade en ugentlig arbejdstid på 52 timer, uden at lønsatserne forhøjes (denne regel anvendes dog næsten ikke mere i praksis, i 1949 blev den kun anvendt i ialt 5 fabrikker).

b) Kantonmyndigheder kan undtagelsesvis tillade en forlængelse af arbejdstiden udover 48 timer på betingelse af, at lønnen for overtimerne forhøjes med 25 pot. af den almindelige timeløn. (Ej heller disse bemyndigelser spiller i praksis nogen større rolle mere).

2) *I offentlige transport- og samfærdsels virksomheder* må den daglige arbejdstid ikke overskride 8 timer gennemsnitlig i løbet af 14 dage, der følger efter hinanden eller er adskilt ved enkelte hviledage.

a) Den gennemsnitlige arbejdstid kan dog forhøjes til 9 timer daglig for de tjenestegrene, som for en stor del består i simpel nærværelse.

b) Arbejdstiden må ikke overskride 10 timer i samme turnus, og afspadsering eller udligning senere skal finde sted, medmindre lønmodtageren indvilger i at modtage overtidsbetaling for arbejde udført udover den regulære gennemsnitlige arbejdstid. Lønmodtageren kan dog kun give afkald på afspadsering af højst 150 timer om året.

3) *Ved automobiltransport* er den gennemsnitlige ugentlige arbejdstid *maksimalt 54 timer* over en periode på 2 uger (nærværelsestid 60 timer). Den daglige arbejdstid må ikke overskride 10 timer (nærværelsestid 12 timer), heraf ved rattet 9 timer.

a) I tilfælde af særlig stærk trafik kan arbejdstiden i højst 10 lørdage, søn- eller helligdage i løbet af 1 år forhøjes til 12 timer (nærværelsestid 14 timer), heraf ved rattet 10 timer. Disse overskridelsestimer skal udlignes i løbet af de følgende 7 dage.

b) Med tilladelse af den kanton, hvor køretøjet hører hjemme, kan arbejdstid og nærværelsestid forlænges med indtil 6 timer pr. uge, når særlige grunde foreligger f. eks. at ekstraordinære person- eller varetransporter, kun kan finde sted på denne betingelse, eller når der foreligger et særligt transportbehov som følge af fester, helligdage o. l.

4) *Indenfor håndværksfagene* er arbejdstiden ifølge de forskellige kollektive overenskomster varierende efter område og årstid.

Murere	50—55	timer ugentlig
Tømrere	50—55	—
Snedkere	48—52	—
Malere	48—55	—
Tapetsere	48	
Gartnere	40—57	—
Skomagere	48—52	—
Skræddere	48—54	
Bagere	54—57	—
Slagtere	54—57	
Bogbindere	48	—
Typografer	48	

(Sættere dog 44 timer)

Håndværkere i metalindustrien 48—52 timer ugentlig.

5) *Funktionærers arbejdstid* er ved kollektive overenskomster fastsat til *maksimalt 48 timer pr. uge*.

Weekend: Forekommer praktisk talt kun på de fabriksvirksomheder, der arbejder i dagdrift. Den almindelige ordning går her ud på, at virksomheden indstilles lørdag eftermiddag mod kompenserende forlængelse af arbejdstiden på ugens øvrige dage.

B. Arbejdstiden i England.

Ifølge oplysninger fra labourattachéen ved den engelske ambassade i København til Dansk Arbejdsgiverforening er den normale arbejdsuges længde i England fra 1938 til 1947 reduceret med gennemsnitlig $3\frac{1}{4}$ time pr. uge, således at arbejdsugen, som tidligere var 47 eller 48 timer, nu er reduceret til 44 eller 45 timer.

Med hensyn til den totale ugentlige arbejdstid (normaltid + overtid) henviser labourattachéen til „The Ministry of Labour Gazette” for oktober 1947, hvori er meddelt en oversigt over den totale ugentlige arbejdstid i april 1947 sammenholdt med oktober 1938. Inden for følgende 16 hovedindustriergene udgjorde den totale arbejdstid pr. uge for voksne mænd i oktober 1938 og april 1947 følgende antal timer (exclusive spisetid):

	Antal arbejdstimer pr. uge	
	1938	1947
Jernminer, stenbrud etc.	45,9	46,9
Fremstilling af ikke metaliske bjergværksprodukter	49,8	48,8
Teglværks-, keramik- og glasindustri	48,7	47,8
Kemisk industri	48,4	46,8
Jern- og metalindustri	48,0	45,7
Tekstilindustri	47,7	46,4
Læder- og lædervareindustri	47,4	46,6
Beklædningsindustri	44,8	44,1
Nærings- og nydelsesmiddelindustri	49,4	47,7
Træindustri	46,9	45,0
Granske fag og papirindustri	46,1	44,8
Byggeindustri	46,3	46,0
Diverse andre industrier	48,6	46,5
Transport og omsætning (excl. jernbaner)	48,9	49,0
Gas-, vand- og elektricitetsforsyning	49,0	47,7
Statsdrevne industriforetagender	49,5	45,3
Tilsammen....	47,7	46,3

Det fremgår heraf, at i samtlige industriergene med undtagelse af minedrift og transport og omsætning er den gennemsnitlige ugentlige arbejdstid inclusive

overtid mindre i 1947 end i 1938. Differencen i total tid er dog betydelig mindre end differencen i normaltids.

For samtlige 16 industrigræne under eet er den totale ugentlige arbejdstid fra 1938 til 1947 faldet fra 47,7 timer til 46,3 timer = 1,4 timer.

Som ovenfor anført er den normale arbejdstid pr. uge reduceret med gennemsnitlig 3,25 timer. Heraf er følgende 1,85 timer erstattet med en tilsvarende forøgelse af overarbejdet.

Den engelske labourattaché erindrer imidlertid om, at der i 1938 var over 1 mill. arbejdsledige i engelsk industri — hvilket dengang har bidraget til at holde overarbejdet på et minimum — medens arbejdsløshedstallet i 1947 ikke på noget tidspunkt har overskredet 300 000.

I øvrigt var overarbejdets omfang noget forskelligt fra industri til industri. I kulminerne regnede man med, at den normale arbejdstid overskrides med 5—6 pct., og i det hele taget er det jo i nøgleindustrier såsom kulminedrift, stålværker, bomulds- og uldspinderier og visse brancher inden for maskinindustrien, at det først og fremmest gælder om at få produktionen forøget, således at råmaterialer i forøgede mængder kan stilles til rådighed for andre industrier.

I en oversigt pr. 1. oktober 1949, Time Rates of Wages and Hours of Labour, har Statistical Department of Ministry of Labour meddelt de normale arbejdstider eksklusive spisetider indenfor de fleste erhvervsgræne. Nedenfor gives en oversigt over hovedresultaterne af denne undersøgelse for så vidt angår håndværk og industri. Afvigelse på grund af lokale forhold, skifteholdsarbejde eller kontinuerlig drift er ikke medtaget.

Minedrift, stenbrud o. l.

Kulminer, under jorden	5	X	7½	+ 1 winding hour
— , over jorden	5	X	8½	
Jernmalmgruber	5	X	8,	nogle steder brutto andre steder + 1 winding hour.

løvrigt almindeligvis	44
dog kvaderstensbrud	48
lergrave	47
skiferlergrave	43
kaolingrave	42

<i>Sten-, ler- og glasindustri.</i>	44
dog fabrikation af stentøj, glasemballage og asbest- cementvarer	45

<i>Kemisk industri o. l.</i>	44
dog olie, sæbe og lys 42 el.	45

<i>Jern- og metalværker</i>	44
<i>Jern- og metalindustri</i>	44
dog fabrikation af spoler, penne og guld- og sølvv.	45
<i>Tekstilindustri</i>	45
dog trikotagefærdiggørelse	48
asbesttekstilfabrikation	42 $\frac{1}{2}$
tekstilfærdiggørelse	43 $\frac{3}{4}$
<i>Læder- og lædervarer</i>	45
<i>Skotøj, skomagere</i>	45
<i>Handskefabrikker</i>	47, dog kvinder delvis 44
<i>Beklædning</i>	44
<i>Næringsmiddelindustri m. m.</i>	
Møller, kornhandel, sukkerfabrikker udenfor kam- pagnen, bryggerier	44
Biscuitfabrikker, sukkervarer, tobaksindustri	45
Bagerier, baconfabrikker	46
Slagterier (juli—dec.), sukkerfabrikker i kampag- nen, spritfabrikker	48
Slagterier (januar—juni)	40
<i>Træindustri</i>	44
dog savværker	44—47
propsfabrikker	46
<i>Papirindustri</i>	
Papirfabrikker	48
Tapet-, papirsække- og æskefabrikker	45
Konvolut- og papirvarefabrikker	43%
<i>Bogtrykkerier, bogbinderier</i>	33—43 $\frac{1}{2}$
<i>Gummifabrikker</i>	45
<i>Legetøj</i> <i>s</i> <i>fabrikker</i>	45
<i>Byggeri, entreprenører, elektrikere</i>	44
dog egentlig bygge virksomhed til tider	46
nedbrydning	46 $\frac{1}{2}$
i vintertiden delvis kortere	
<i>Gas, elektricitet, vand</i>	44

<i>Vognmænd</i> persontransport	44	
godstransport, ved ansættelse for mindst en uge, (garanteret).	44	
<i>Vaskerier</i>	45	
<i>Frisører</i>	46	+ 20 min. pr. dag til oprydning

C. Arbejdstiden i Sverige.

Ved den nordiske faglige konference i Oslo den 5. maj 1950 behandlede arbejdstidsspørgsmålet. Konferencen udtalte ønsket om, at opgørelsen over arbejdstidens længde skulle fremskaffes af de respektive lande for forskellige arbejdergrupper.

Landsorganisationen i Sverige har hos de tilsluttede forbund indhentet oplysninger om arbejdstidens længde for de forskellige medlemsgrupper. De fleste forbund savner tilfredsstillende statistisk materiale til belysning af dette spørgsmål. De har derfor været nødt til at gå ud fra **reglerne** i de gældende aftaler og anslå antallet af medlemmer, som har en fra 48-timers ugen afvigende arbejdstid. De i tabellen meddelte oplysninger vedrører den i **lov**, i aftaler eller på anden vis regulerede arbejdstid. Når ingen **særlige** oplysninger findes, betyder det, at 48-timers ugen anvendes.

Oversigt over antal medlemmer i fagforbund, tilsluttet LO i Sverige, som i september 1950 havde aftale om eller i lov bestemt arbejdstid afvigende fra 48 timers arbejdsuge.

Forbund Aftaleområde	Totalt antal med- lemmer pr. 1. jan. 1950	Antal medlemmer med en normal arbejdstid afvigende fra 48 timer pr. uge	Arbejdets art	Hvorledes er arbejdstiden fastsat
<i>Beklædningsarb.forb.</i>	35 811	—	—	—
<i>Blikkenslagerforb.</i>	3 329	934 i juni-juli 45 timer	Dagarbejde	Aftale
<i>Bogbinderforb.</i>	11 172	—	—	—
<i>Bryggeriindustriarb.</i>	8 050	—	—	—
<i>Bygningsarbejderforb.</i>	108 715	—	—	—
<i>Civilforvaltningens personale forbund.</i>	5 309	—	—	—
<i>De forenede forbund</i>	14 834	—	—	—
<i>Elektrikerforbund.</i>	17 906	—	—	—
<i>Fabriksarbejderforb.</i>				
<i>Kul- og lerindustrien</i>	2 600	600 40 tim./uge	Underjordsarbejde i kulgruberne	—

Forbund Aftaleområde	Totalt antal med- lemmer pr. 1. jan. 1950	Antal medlemmer med en normal arbejdstid afvigende fra 48 timer pr. uge	Arbejdets art	Hvorledes er arbejdstiden fastsat
<i>Kem.-tekn. industri</i>	4 500	1 200 42 tim./uge	3-skiftarbejde	Aftale i kraft se- nest 1. jan. 1951
Vinduesglasbrug i Oxelø- sund	200	50 42 »	—	Aftale (lokalt) fr. o. m. 19. dec. 50
<i>Ejendomsfunktionærforb.</i> Ejendomsfunkt.rengørings- koner (deltidsarbejde) . .	18 009	Omkr. 3 000 over 48 t. 5 721 under 48 t.	—	—
<i>Frisorforb.</i>	4 240	—	—	—
<i>Fængselsfunktionærforb. . . .</i>	1 256	—	—	—
<i>Forsvarsværkernes civ. forb.</i>	19 164	550 51 tim./uge	Fyrbødere og natte- vægttere	Aftale
Forsikringsfunkt.forb.	1 800	140 51 »	Marketenderimedhj.	»
<i>Stoberiforbundet</i>	12 535	40 »	Dagarbejde	»
<i>Grubeindustriarb.forb.</i>		—	—	»
Jernværksforb.gruber	2 403	985 40 »	Underjordsarbejde	»
Mellemsv.gruber	2 196	944 40 »	»	»
Grängesberg	1 086	489 40 »	»	»
Norrbottensfälten	3 417	1 133 40 »	»	»
		156 44 »	2-skiftsarbejde	»
		317 45 »	Dagskift i åbent brud i Kiruna	»
Västerbottensfälten	1 479	793 44-46,5 t./u.	2- og 3-skiftarb.	»
<i>Handelsarbejderforb.</i>	63 970	680 40 tim./uge	Underjordsarbejde	»
Hotel- og rest.-persf.	21 623	2 900 35-46 t./u.	Kontorpersonel	—
<i>Jernbaneforb.</i> private baner	4 500	—	—	—
		800 44 tim./uge	Natarbejde, lokomo- tiv personel (tilsva- rende personel ved SJ. regnes som tje- nestemænd)	Lokale overens- komster
Kommunalarb.forbund	80 277	—	—	—
Kommunernes forvaltn. . . .	875	875 højst 42 tim./uge	—	Tjenestereglement
<i>Landarbejderforb.</i>	46 464	—	—	—
Landarbejdere	40 000	30 000 50 tim./uge i marts-okt. og 45 t./u. i nov.-feb.	—	Landarbejdstids- loven

Forbund Aftaleområde	Totalt antal med- lemmer pr. 1. jan. 1950	Antal medlemmer med en normal arbejdstid afvigende fra 48 timer pr. uge	Arbejdets art	Hvorledes er arbejdstiden fastsat
Gartneriarbejdere	4 000	4 000 50 t./u. i marts-okt. og 45 t./u. i nov.-febr.	—	Landarbejds- tidsloven
Skovarbejdere	1 200	1 200 43 tim./uge nov.-jan. 48 tim./uge febr., marts og okt. 50 tim./uge april-sept.	—	»
Øvrige	764	—	—	—
Litografforb.	3 830	900 42 tim./uge	Skiftarb.	Aftale
Levnedsmiddelarb.forb.	—	—	—	—
Konsum Charkuteri, Sthlm.	460	460 44,5 »	Dagarbejde	Aftale
Bageriindustrien	13 500	13 500 46 »	»	»
Rugbrødsindustrien	400	400 298 44 t./u. 102 40 »	Skiftarbejde	»
Metalindustriarb.	215 535	—	Kontinuerligt 3-skift	—
Jernværker	38 543	1 200 42 tim./uge	Hyttearbejdere	—
		300 42 »	Sinterværksarb.	—
		300 42 »	Glødningsarb.	—
		200 42 »	Bessemers- og thomasværksarb.	—
		90 42 »	Stålværksarb.	—
		10 000 47 »	Varierende 3-skift	—
Metalværker	3 102	300 47 »	Varierende 3-skift	—
		10 45 »	Kontinuerligt 3-skift	—
Smelteværker	1 000	300 42 »	Kontinuerligt 3-skift	—
Murerforb.	13 777	—	—	—
Malerforb.				
Bygningsmalere	17 223	8 516 45-47 t./u.	Dagarbejdere	Aftale
Billakering	187	202 45 tim./uge	—	—
Papirindustriforb.	39 812	—	—	—
Postforb.	16 670	Visse mindre grupper — ca. 2 500 — min- dre end 48 tim./uge	—	—
Sadelmager- og tapetserer- forb.	5 799	—	—	—
Søfolkens forbund	16 476	—	—	Søarbejdstidslo- ven og kollektiv aftale

Forbund Aftaleområde	Totalt antal med- lemmer pr. 1. jan. 1950	Antal medlemmer med en normal arbejdstid afvigende fra 48 timer pr. uge	Arbejdets art	Hvorledes er arbejdstiden fastsat
<i>Sko- og læderindustriarbej- derforb.</i>	12 523	20 st. 42 tim./uge	Kontorarbejde	Aftale
<i>Skov- og flådningsarbejder- forb.</i>	33 328	—	—	—
<i>Skorstensfejerforb.</i>	907	—	—	—
<i>Statens sygehusper.forb.</i>	6 639	—	—	—
<i>Stenindustriarb.forb.</i>	5 582	—	—	—
<i>Telegraf- og telefonm.forb. Telegrafvæsenet</i>	360	360 15-30 t./u.	Reparationsarb. aftenarb.	Fastsat arbejdstid findes ikke.
	660	660 42-47,5 t./u.	Telegrafpersonale	Telegrafstyrelsens arbejdstidsbe- stemmelser
	7 000	7 000 42 tim./uge	Telefonister skiftarb.	»
<i>Tekstilarbejderforb.</i>	46 928	13 000 46,5 »	2-skiftarbejde	Lokal overens- komst, vanske- ligt at anvende fuld tid på grund af forbud mod, at kvinder arbejder efter kl. 22
<i>Tobaksindustriarb.</i>	1 922	—	—	—
<i>Transportarbejderforb. Drosketelefonister ved taxa- bilstationer.</i>	128	90 46 tim./uge	Skiftarbejde	Aftale
<i>Træindustriarbejderforb. Savværksindustrien.</i>	18 000	200—300 med vari- erende længere ar- bejdstid end 48 ti- mer	Arbejde ombord på bugserbåde	»
<i>Savværksindustri samt snedkeri og møbelindustri</i>	57 153	200 56 tim./uge	Portvagter, natte- vagter, visse fyrbø- dere etc.	Lokal overens- komst
<i>Savværksindustrien.</i>	18 000	300 40-42 t./uge	Stabellægning, ned- bæring	Aftale

Forbund Aftaleområde	Totalt antal med- lemmer pr. 1. jan. 1950	Antal medlemmer med en normal arbejdstid afvigende fra 48 timer pr. uge	Arbejdets art	Hvorledes er arbejdstiden fastsat
<i>Typograf forbundet</i>	14 074	—	—	—
<i>Aviser</i>		2 800 med var. arbejdstid: <i>Dagtid</i> , slut før kl. 18.00 48 t./uge. <i>Aftenid</i> slut før kl. 23.00 45 t./uge. <i>Nattid</i> , slut efter kl. 23.00 42 t./uge. <i>Delt tid</i> (delvis nat) 40 t./u.	Skiftarbejde forekommer for alle grupper, som arbejder med avisfremstilling	—
<i>Vandfaldsværkernes pers.-forb.</i>	831	—	—	—
<i>Vejarbejderforb.</i>	15 759	350 med længere arbejdstid end 48 tim./uge	Færge og brovagter	—
<i>Vejarbejde</i>		3 000 45½ tim./uge gælder 1. nov.—15. febr. og er betinget af det dårlige dagslys.	Dagarbejde	—

D. Arbejdstiden i Norge.

Ligesom i Sverige er der i Norge af Den norske landsorganisation foretaget en undersøgelse af arbejdstidens længde. Man har måttet basere undersøgelsen på de oplysninger, som de enkelte fagforbund har kunnet give ved en mundtlig henvendelse. Desværre viste det sig, at der var flere forbund, som kun havde ringe oversigt over dette spørgsmål. Man har iøvrigt ved opstillingen af tabellen over den normale arbejdstid kunnet udnytte noget af det materiale, som blev samlet ind af en arbejderværnslovkomité nedsat i 1948.

Man har ønsket at foretage en undersøgelse af, hvad der er *den normale* arbejdstid. Ved normal arbejdstid forstår man den arbejdstid, som er fastsat ved lov, overenskomst eller ved personlig aftale. Da man har forudsat, at den største interesse knytter sig til den normale arbejdstid, som er mindre end 48 timer pr. uge, har man begrænset undersøgelsen til afvigelserne fra 48 timers ugen. Resultatet af denne undersøgelse foreligger vedlagt i tabel I. Man har her udtrykt arbejdstiden pr. fuld arbejdsuge, det vil sige en uge = 6 hele arbejdsdage.

En oversigt over de fagforbund som pr. september 1950 havde en aftalt eller lovbestemt arbejdstid, som afviger fra 48 timer pr. uge.

Forbund	Tallet på medl. pr. 1. jan. 1950	Antal medlemmer med en normal arbejdstid mindre end 48 timer pr. uge	Arbejdets art	Arbejdstiden fastsat ved lov, tarif, regulativ eller på anden måde
Norsk Arbejdsmandsforbund.....	27 661	1 470 medlemmer har 40 timer 300 — - 45½ time	Arbejde om dagen i gruber Helkont.skittearbejde	Ændring af arbejderbeskyttelsesloven (28. juli 1949)
Norsk Bager- og Konditorforbund.....	4 160	4 000 — - 45 timer	Dagarbejde	Lov af 4. juni 1918 bestemmer, at arbejdstiden i bagerier ikke skal overstige 48 timer pr. uge. I arbejdstiden er de sædvanlige spise- og hviletider indbefattet (minimum ½ time pr. dag). Konditorfaget har samme ordning.
Norsk Beklædningsarbejderforbund.....	12 961	150 — - 45½ time	2-skittearbejde	Tarifbestemmelse
Norsk Bogbinder- og Kartonnage-Arbejder-Forbund.....	4 230	110 — - 42½ time	2-skittearbejde (i kartonnage-papirvare ind.)	Tarifbestemmelse 48 timer på 1ste og 37 timer på 2det skift. Tarifbestemmelse
Norsk Bygningsindustriarbejder-Forbund	51 964	160 — - 42 timer 320 — - 46⅔ time	Helkont. skiftearb. Brændere ved teglværk Døgnkont. skiftearb. Wallboardfabr.	Tarifbestemmelse Arbejdet slutter kl. 18 lørdage

(Fortsættes).

Forbund	Tallet på medl. pr. 1. jan. 1950	Antal medlemmer med en normal arbejdstid mindre end 48 timer pr. uge	Arbejdets art	Arbejdstiden fastsat ved lov, tarif, regulativ eller på anden måde
Norsk Centralforening for bogtrykkere	4 662	— - 45, 36 eller 33 timer	Dagarb. maskinsættere stereotypører Natarb. monotypesættere monotypestøbere Natarb. assistenter håndsetttere	Tarifbestemmelse
Norsk Elektriker- og Kraftstations Forbund	7 141	— - 45 1/3 time — - 42 timer 9 — - 40 —	Helkont. skiftarbejde » »	Ændring af Arbejderbesk.-loven (28. juli 1949).
Norsk Fængselstjenestemandsforbund	748	—	—	Forbundet kunne ikke give oplysninger
Norsk Guldsmedarbejderforbund	1 213	58 — - 45 timer	Tandteknikere	Tarif
Norges Handels- og kontorfunktionærforbund	28 183	Kont.funktion. 42 t. pr. uge — 39 —	—	Tarif med Handelens Arbejdsgiverforening Tarif med Norsk Arbejdsgiverforening Forbundet kan ikke give oplysninger om, hvor mange der omfattes af disse arbejdstidsbestemmelser.
Norsk Hotel- og Restauranterarbejderforbund	5 122	1 200 medlemmer som er procentlønnet. Arbejdstiden for disse er ubestemt.	—	—

Norsk Jern- og Metalarbejderforb.....	53 210	65 medlemmer har 45 $\frac{1}{3}$ time - 44 timer 500 — 200 — 350 — - 46 — - 45 $\frac{1}{3}$ time }	Helkont. skiftarbejde Andet skiftarb. Helkont. (eksempler)	Ændring af Arbejderbesk.- loven (28 juli 1949) Dette er eksempler fra nogle bedrifter i Oslo-distriktet. Arbejdstiden (i eks.) er fastsat i tarifførme med de enkelte bedrifter. Regulativ. De forskellige etater kan selv afgøre ar- bejdstidens <i>længde</i> , bare de holder sig indenfor den ramme, som er sat i regu- lativet.
Norsk Jernbaneforb.	20 777	600 — 40 — - 39 timer - 45 $\frac{1}{3}$ time	Kontorpersonalet Helkont. skiftarb.	
Norsk Kemisk Industriarb.- forbund.....	29 440	2 576 — 379 — 6 — 3 987 — 430 — 6 — - 45 $\frac{1}{3}$ time - 42 timer - 52 — - 42 $\frac{1}{2}$ t. gsn. - 45 $\frac{1}{10}$ t. gn. - 46 timer	Helkont. skiftarb. Vagtpersonale Døgnkont. skiftarb. 2-skiftarbejde Andre skift	Ændring af arbejderbesk.- loven (28. juli 1949) Aftaler mellem foreninger og bedrifter. Arbejdstiden er forskellig i de forskel- lige bedrifter. Grundlaget for denne opstilling er en undersøgelse, som forbun- det foretog i 1948. Det antages, at der i dag er flere arbejdere med min- dre end 48 timers arbejds- tid pr. uge, end disse tal giver udtryk for.
Norsk Kødindustriarbejder- forbund.....	2 328	10 medlemmer har 44 timer	Dagarbejde	Tarif
Norsk Kommuneforbund .	44 769	9—10 000 medlemmer har 40 t. gn. ca. 1 300 medlemmer har 68 t. gn.	Kontorpersonalet Helkont. skiftarb. (brandmandskab)	Tarif
		3—4 000 medlemmer har 42 t. gns. 1 200—1 300 medl. har 42 timer	Spurvejere i de større byer Elektricitets- og gasværker	Tarif Tarif

(Fortsættes).

Forbund	Tallet på medl. pr. 1. jan. 1950	Antal medlemmer med en normal arbejdstid mindre end 48 timer pr. uge	Arbejds art	Arbejdstiden fastsat ved lov, tarif, regulativ eller på anden måde
Norsk Litografisk- og Kemigrafisk Forbund	1 048	101 medlemmer har 46 timer 397 — - 45 — 20 — - 39 —	Dagarb., litografer Kemigrafaffaget De større aviser	Arbejdstiden er i alle tilfælde fastsat ved tarif.
Norsk Lokomotivmandsforbund	2 220	—	—	Forbundet kunne ikke give nogen oversigt.
Norsk Lodsforbund	489	—	—	Ingen bestemmelse om arbejdstiden.
Det norske Maskinistforb.	5 552	63 medlemmer har 45 $\frac{1}{3}$ time	Helkont. skiftearb.	Ændring af Arbejderbeskoven (28. juli 1949).
		30 — - 42 timer	Oslo kommune	Ovenfor nævnte medlemmer arbejder på land. Desuden har forbundet ca. 700 medl. i indenrigsfart med en arbejdstid på 54 timer pr. uge. Jfr. loven om arbejdstiden til søs af 10. juni 1949.
Norsk Murerforbund	4 660	65 — - 42 $\frac{1}{2}$ time	Dagarb.	Tarif
Norsk Nærings- og Nydel- sesmiddelarbejderforb.	15 560	197 — - 43 $\frac{1}{2}$ t. gn. 1 090 — - 40,4 t. gn.	Dagarbejde Skiftarbejde	For begge disse grupper er arbejdstiden fastsat gennem overenskomster. I mange tilfælde er Norsk Arbejdsgiverforening holdt udenfor disse bestemmelser.

13	Norsk Papirindustriarbejderforbund.....	16 279	9 500	—	—	46 $\frac{2}{3}$ time	Døgnkont. skiftearbejde	Ændring af arbejderbesk.-loven (28. juli 1949). De her nævnte grupper er undtaget fra 48 timers uge. Tallet på medl. indenfor hver kategori er skønnet. Loven om arbejdstiden på skibe blev ændret 10. juni 1949 og fastslog princippet om 48 timer pr. uge. Arbejdstidsbestemmelserne er taget ind i tariffen af september 1949.
	Norsk Sømandsforbund...	34 183	5 900	—	—	45 $\frac{1}{3}$ —	Helkont. skiftearbejde Udenrigsfart: Kokke og tjenerpers. Indenrigsfart: Kystfart dæks- og maskinbesætning Lokalfart do. Kokke og tjenerpers.	
	Norsk Skind- og Læderarbejderforb.....	2 492	32	—	—	42 —	2-skiftearbejde	<i>Midlertidig lov af 3 decbr.</i> 1948 fastslog, at arbejdstiden i jordbruget ikke skulle være over 50 timer i tiden 15. april—15. okt. og 46 timer 15. okt.—15. april. I tariffen er fastsat en gn.sn. arbejdstid på 48 timer pr. uge.
	Norsk Skov- og Landarbejderforb.....	24 605	—	—	—	—	—	Ingen undtagelse fra 48 timers arbejdsuge.
	Norsk Skotøjsarbejderforbund.....	4 877	—	—	—	—	—	Fastsat i tarif
	Norsk Stenindustriarbejderforb.....	1 224	36	medlemmer	har	43 timer	Skiftearbejde (døgnkont.)	Arbejdstiden er fastsat i tarif.
	Norsk Tekstilarbejderforb.	10 561	2 700	—	—	45 $\frac{1}{4}$ time	2-skifffordning	

(Fortsættes).

Forbund	Tallet på medl. pr. 1. jan. 1950	Antal medlemmer med en normal arbejdstid mindre end 48 timer pr. uge	Arbejds art	Arbejdstiden fastsat ved lov, tarif, regulativ eller på anden måde
Norsk Telegraf- og Telefonforbund.....	6 330	1 500 medlemmer har 39 timer	Ekspeditionsers. (skiftearb.) Teknikere (skiftearb.)	Regulativ
Norsk Tjenestemandslag..	3 398	230 — - 42 — 940 — - 42 — 360 — - 33 $\frac{2}{3}$ time	Socialkasse funkt. } Embedskontorfunk. } Centraladm. }	
Norsk Transportarbejderforb.....	23 330	400 — - 45 timer 400 — - 54 — 800 — - 60 — 16 — - 42 —	Busehauffører, Oslo } Droskefører, Oslo } ↗ landet } Kranførere, Oslo } arb.	Tarifbestemmelse
Norsk Treindustriarbejderforb.	7 575	280 — - 45 — 200 — - 42 —	Døgnkont. skiftearb. Andet skiftearb.	Tarif mellem bedrifterne og de enkelte foreninger
Norsk Tobaksarbejderforb.	1 416	— — —	— — —	Ingen afvigelser fra 48 timers ugen
Norsk Toldtjenestemandforbund.....	1 008	— — —	— — —	Forbundet kunne ikke give oplysninger. Nye bestemmelser for arbejdstiden er under udarbejdelse.

Tabel (I. Totaloversigt over den normale arbejdstid.

En total oversigt er vanskelig at sætte op i denne undersøgelse, fordi så mange forbund har undladt eller ikke har kunnet besvare forespørgselen.

En procentvis opstilling, som bygger på alle forbund, giver ikke et helt korrekt udtryk, idet man da tager forbund med, som ikke har givet oplysninger.

Man har på grund af dette sat totaloversigten op i 3 alternativer.

- A. Omfattende alle forbund.
- B. Omfattende kun de forbund, som har givet oplysninger.
- C. Omfattende kun de forbund, som repræsenterer industri og håndværk.

A.

Tallet på medlemmer i de opførte forbund: 472.316.

Af disse har 10,6 pct. mindre end 48 timers arbejdsuge.

Fordeler sig således:

Arbejdstid 45—48 timer: 46,7 pct.
 under 45 — : 53,3 —

B.

Udelader man de forbund*), som ikke har været i stand til at besvare, får man et medlemstal på 310.805.

Af disse har 14,5 pct. mindre end 48 timers arbejdsuge.

Fordeler sig således:

Arbejdstid 45—48 timer: 42,5 pct.
 — under 45 — : 57,5 —

C.

*Industri og håndværk (jern og metal ikke medtaget).**)*

Tallet på medlemmer er 211.453.

Af disse har 11,8 pct. mindre end 48 timers arbejdsuge.

Fordeler sig således:

Arbejdstid 45—48 timer: 67,5 pct.
 — under 45 — : 32,5 —

*) Handel og Kontor, Jern og Metal, Musikerforb., Sømandsforb., Maskinistforb., Skov og Land, Toldtjenestem., Postforb., Hotel og Restaurant, Lokomotiv, Lodsforb. og Politiforb.

***) Foruden de under punkt B nævnte forbund er følgende udeladt: Fængselstjeneste, Jernbaneforb., Kommuneforb., Telegraf og telefon, Tjenestenlandslaget og Transportarbejderforb.

E. Arbetstiden i Ü. S. S. R.

Af kontorchef i Socialstyrelsen i Stockholm Leif Björk har udvalget fået overladt en afhandling om arbejdstiden i U.S.S.R. Afhandlingen er et afsnit af en i efteråret 1951 udkommende bog: „Løner, priser og sociallagstiftning i Sovjetunionen“. Nedenfor skal meddeles udsnit heraf.

Den 29. oktober 1917 udfærdadede Sovjetregeringen ett dekret om åtta timmars normalarbetsdag för alla löntagare. Kortare arbetstid stadgades för minderåriga och i vissa hälsovådliga yrken.

T samband med revolutionens tioårsjubileum udfærdadede Sovjetunionens centrala exekutivkommitté den 15. oktober 1927 ett manifest, enligt vilket man successivt skulle övergå från 8 till 7 timmars normalarbetsdag.

År 1939 hade sjutimmarsdagen genomförts för det stora flertalet arbetare. Åttatimmarsdagen gällde fortfarande för vissa grupper, såsom byggnadsarbetare, arbetarna vid de statsliga jordbruken, vissa säsongarbetare, skogsarbetare m. fl. Vissa kategorier av tjänstemän, arbetare inom hälsovådliga yrken och arbetare i åldern 16—18 år hade en arbetsdag på 6 timmar eller i vissa undantagsfall ännu kortare. För personer i åldern 14—16 år var arbetsdagen begränsad till 4 timmar. Antalet arbetsdager under året varierade för olika grupper. Vid vissa företag tillämpades sålunda en „oavbruten femdagarsvecka“ med ledighet var femte dag, medan andra hade sex- eller sjudagarsvecka.

Enligt ukasen den 26. juni 1940 är normalarbetstiden för flertalet arbetare och tjänstemän vid statliga, kooperativa och sociala företag och institutioner 8 timmar om dagen. Vid bl. a. vissa arbeten under jord är normalarbetsdagen 7 timmar, vid hälsovådliga arbeten (enligt särskild förteckning) 6 timmar eller i vissa fall 5 eller 4 timmar. För arbetstagare i åldern 14—16 år är arbetsdagen 6 timmar. Kortare arbetstid tillämpas även i vissa intellektuella yrken. t. ex. 6 timmar för högskolelärare och från 5½ till 7 timmar för viss medicinsk personal; dessa yrkesutövare kan — liksom andra löntagare — utöka sina inkomster genom bisysslor. Sedan 1940 tillämpas allmänt den traditionella sjudagarsveckan.

Vid företag med treskiftsarbete kan nattskiftet förkortas till 7 timmar; detta gäller dock ej vid helkontinuerlig drift (t. ex. kraftverk).

Förkortning av arbetstiden kan ske genom pauser, t. ex. amningspauser för mödrar eller uppvärmningspauser vid arbete i det fria under den kalla årstiden.

Vid vissa säsongarbeten, bl. a. timmerflottnig, kan under vissa betingelser normalarbetstiden förlängas utöver 8 timmar.

Vissa kategorier av arbetstagare, såsom ansvariga politiska och fagliga funktionärer, viss administrativ personal, chaufförer, kuskar, banvakter m. fl. har „icke normerad arbetsdag", d. v. s. arbetets varaktighet bestämmas av arbetsuppgifternas omfattning.

Övertidsarbete får enligt lag uttagas i följande **fall**:

1) för arbeten som är nödvändiga för landets försvar eller förebyggande av olyckor (eldsvådor, epidemier o. d.);

2) för socialt nödvändiga arbeten vid iståndsättande av vattenförsörjning, belysning, avlopp, transport, post-, telefon- och telegrafförbindelser;

3) för avslutande av ett påbörjat arbete, som på grund av oförutsett eller tillfälligt uppehåll i produktionen av tekniska skäl ej kunnat avslutas under den normala arbetstiden, såvida upphörande av det påbörjade arbetet skulle medföra skada på material eller maskiner;

4) vid reparation och iståndsättande av mekanismer och anläggningar, om deras stillestående medför, att ett betydande antal arbetstagare måste avbryta sitt arbete.

Vidare har företagsledningen rätt att kvarhålla en skiftarbetare, till dess avlösaren anlönt; i sådana fall är dock ledningen skyldig att vidtaga omedelbara åtgärder för att skaffa ersättare.

Arbetstagarna är skyldiga att utföra beordrat övertidsarbete

Övertidsarbete får ej uttagas av ungdom under 16 år, ammande kvinnor, gravida kvinnor (från och med femte månaden) eller personer med tuberkulos i aktiv form. Arbets- och krigsinvalider får ej åläggas övertidsarbete.

Antalet övertidstimmar för en arbetstagare är i allmänhet begränsat till 120 timmar per år och 4 timmar under två dagar i följd. Vid säsongarbeten och byggnadsarbeten samt inom träindustrin och skogsbruket får dock övertidsarbete uttagas i större utsträckning.

Erstättning för övertidsarbete utgår vanligen i form av förhöjd lön.

Som tidigare nämnts, återinfördes den traditionella sjudagarsveckan 1940. Löntagarna har ledigt en dag i veckan, vanligen på söndagen. Övriga allmänna fridagar (helgdagar) är 1. januari (nyårsdagen), 1.—2. maj, 7.—8. november (revolutionsjubileet) och 5. december (Stalinförfattningens dag). Söndagsarbete kompenseras vanligen med ledighet, helgdagsarbete med dubbel lön eller ledighet.

Arbetare och tjänstemänn, som utan avbrott arbetat 11 månader vid samma företag eller institution, har rätt til semester (betald ledighet).

Semester skall i allmänhet beviljas varje år. Om en arbetstagares frånvaro skulle få ogynnsamma verkningar för arbetets gång, kan dock företagsledningen efter arbetstagarens medgivande eller efter beslut av konfliktkommission uppskjuta semestern till följande år eller lämna kontant ersättning.

Man skiljer mellan *ordinarie semester* och *tilläggssemester*. Den ordinarie semestern är vanligen 12 arbetsdagar. Vissa kategorier av arbetare och tjänstemän har *förlängd ordinarie semester* under 24 arbetsdagar eller längre tid. För arbetstagare under 16 år är semestern en månad. Viss personal vid forskningsinstitut, läroanstalter och kulturella institutioner har semester i 24—48 arbetsdagar. Lärare vid skolor och högre läroanstalter får 48 dagars semester, om de tjänstgjort hela läsåret.

Tilläggssemester beviljas personer i hälsovådliga och ansträngande yrken, exempelvis med 6 arbetsdagar för maskin skrivverskor, som ständigt arbetar vid skrivmaskin, 12 dagar för hvetsare, som arbetar i slutna utrymmen, 36 dagar för medicinsk personal vid barnpsykiatriska institutioner, anstalter för psykiskt efterblivna barn o. g. v.

Vidare kan tilläggssemester beviljas som förmån för dem som arbetar i avlägsna landsdelar, som belöning för långvarig tjänstgöring vid ett och samma företag, som kompensation för förskjuten arbetstid och som förmån för arbetstagare, som studerar jämsides med arbetet eller som vunnit inträde vid högre läroanstalter m. m.

Eksempler på produktivetsforskelle under kort og lang arbejdstid.

1) Er dampmølle meddeler, at møllen kan male 2 700 kg hvede og rug pr. time, men 900 kg tabes, hver gang maskinerne standses, da maskinerne skal køres tomme. Følgende produktionstal foreligger for 3-holdsdrift pr. uge.

	Antal timer	Produktion 2 700 kg X pr. uge	Fragår 6 tomtab	Netto produktion pr. uge	Produktion pr. time
Døgndrift		kg	kg	kg	kg
3 skift à 8 timer	144	388 800	900	387 900	2 694
3 — — 7 —	126	340 200	5 400	334 800	2 657
2 — — 8 —					
+ 7 timer på nathold	138	372 600	5 400	367 200	2 661

2) En *konservesfabrik* oplyser efter foretagne stikprøver ved akkordarbejde, at produktionen som hovedregel går ned efter kl. 12 og yderligere ned efter normal arbejdstids ophør. Det er tvivlsomt, om det kan betale sig at lade akkordarbejdere arbejde mere end højst ca. 9 timer pr. dag. Forholdet skyldes næppe nogen aftale blandt arbejderne (kvinder) om ikke at „sprænge akkorderne“.

Det er fabrikkens indtryk, at der ved timearbejde ikke arbejdes så intenst. Der kan ikke spores træthed eller nedsat produktion ved f. eks. 1 times overarbejde. Ved konstant overarbejde over længere tidsrum bliver arbejderne derimod trætte, og fabrikken mener, at arbejdsydelsen går væsentligt ned på et ret tidligt tidspunkt af dagen.

3) En *fiskekonservesfabrik* i provinsen, der udelukkende arbejder med akkord, udtaler, at en arbejdstidsnedsættelse automatisk vil medføre produktionsnedgang, da arbejdstiden strækker sig, til de daglige tilførsler er behandlet. Endvidere oplyser samme virksomhed, at produktionen pr. akkordtime er jævn over hele ugen. Der arbejdes i 6 X 8 timer, men fabrikken har erfaring for, at forsømmelserne på lørdage er størst, når der som følge af formindskede råvaretilførsler slutes om lørdagen kl. 12 eller 14. Produktionen er praktisk talt lige stor pr. time med een à to timers overarbejde som i den normale arbejdstid.

4) En *fedevarefabrik* har bemærket, at arbejderne på dage med kort arbejdstid forcerer arbejdstempot. Efter fabrikkens opfattelse svarer arbejdsydelsen under overarbejde kun lige til de daglige timer.

5) En *chocoladefabrik* oplyser om produktionen på korte dage ($5\frac{1}{2}$ time) i forhold til dage med $8\frac{1}{2}$ times arbejdstid:

Maskinelt arbejde ved mænd	÷	2 pot.
Blandet arbejde ved mænd	÷	11 —
Maskinelt arbejde ved kvinder fra	÷	3 til ÷ 13 pct.
Håndarbejde ved kvinder fra	÷	4 til ÷ 18 —

Fabrikken overfører i tilfælde af forsømmelser arbejdskraft fra håndarbejde til maskinarbejde. Der er store forsømmelser blandt kvindelige arbejdere om lørdagen. Den mindre produktion af blandet arbejde udført af mænd skyldes bl. a., at efterarbejdet for den daglige produktion er nogenlunde ens for en stor og en lille produktion.

Samme fabrik har konstateret, at produktionen ved overarbejde er ca. 5 pct. større end den normale timeproduktion for maskinelt arbejde ved mænd. Det skyldes, at produktionen da kan afbrydes på det gunstigst mulige tidspunkt.

6) En *tobaksfabrik* har ved kontrol af cigarillosmaskinernes timeproduktion konstateret en produktion på 4 974 stk. i timen fra mandag til fredag (arbejdstid 8 timer 36 minutter) mod 4 764 stk. pr. time om lørdagen (5 timers arbejdstid).

Samme fabrik meddeler om overarbejde blandt cigarsortere, at de første 2—3 uger bliver produktionen uændret pr. time, men derefter falder den, så der stort set ikke sorteres flere cigarer på 9 timer end på 8 timer.

7) En anden *tobaksfabrik* har for akkordlønnede cigarmagere konstateret en produktionsnedgang om lørdagen ($4\frac{1}{2}$ time) på godt 10 pct. sammenlignet med produktionens andre dage ($8\frac{3}{4}$ time). Før jul var tallet dog kun ca. 6 pct.

For kvinder viser produktionsnedgangen om lørdagen sig gennem flere forsømmelser.

Samme fabrik meddeler, at erfaringen viser, at produktionen ved timelønsarbejde er indtil 20 pct. mindre end ved akkordarbejde.

8) En tredje *tobaksfabrik* meddeler, at ved længere tids overarbejde for sortering af cigarer og cigarillos faldt produktionen pr. time, så at den trods 12 ugentlige overarbejdstimer stærkt nærmede sig produktionen med normal arbejdstid.

9) En *trikotagefabrik* har konstateret følgende tal for inspektørernes arbejdsydelser (deres arbejde består i eftersyn og klipning af damestrømper):

Produktionstid pr. dusin er på hverdage med $8\frac{1}{2}$ times arbejde 8,50 minutter, på lørdage med $5\frac{1}{2}$ times arbejde 10,31 minutter ca. 20 pct. mere.

På fabrikkens formeri er produktionstiden pr. dusin 10 pct. større om lørdagen.

10) En anden *trikotagefabrik*, hvis maskiner løber med en ganske bestemt hastighed og producerer 60 enheder pr. fuld arbejdstime, regner med 10 minutters igangsættelsestid og 10 minutters afslutningstid og har opstillet følgende produktionsberegning.

Arbejdsperiode	Effektiv arbejdstid	Produktion i enheder	Effektive enheder pr. time
3 timer	2 tim. + 40 min.	160	53,3
4 —	3 — + 40 —	220	55
5 —	4 — + 40 —	280	56

11) En *trikotage- og konfektionsfabrik* arbejdede tidligere i 2 skift à 10 timer, men overgik til 2 skift à 8 timer, da merproduktionen under den længere arbejdstid var så lille, at det ikke var økonomisk forsvarligt at arbejde i 10 timer.

Samme fabrik oplyser, at arbejdsydelsen nedsættes betydeligt ved timelønsarbejde, hvorfor hele produktionen nu foregår ved akkord. Der er ikke konstateret nogen ændring i produktionen pr. arbejdstime på dage med kort arbejdstid (lørdage).

12) En *korsetfabrik* har bevaret produktionsomfanget uændret, efter at virksomheden for nogle år siden nedsatte arbejdstiden fra 45 til 40 timer, idet lørdag udgik som arbejdsdag. Tidligere havde der været stor forsømmelseshyppighed om lørdagen.

13) En anden *korsetfabrik* har haft uændret produktionsomfang efter en nedsettelse af arbejdsugen fra 48 til 45 timer med lørdag helt fri. Virksomheden udbetaler for at animere til at undgå forsømmelser løn for 48 timer til de arbejdere, der arbejder fulde 45 timer.

14) En blandet *fabrikationsvirksomhed*, bl. a. omfattende trikotage og systuer, har fået det indtryk, at lørdage med kortere arbejdstid giver højere produktion pr. time, men da der er dobbelt så mange forsømmelser om lørdagen som på andre dage, bliver den samlede produktion pr. time mindre på lørdage.

15) En *skjortefabrik* oplyser om systuearbejde:

	8½ times-dag	4¼ times-dag
6 øvede syersker	60 skjorter	24 skjorter
Et hold øvede syersker	128—132 skjorter	60 skjorter

Om lørdagen arbejdes 4½ time, men ¼ time medgår til oprydning, smøring m. v.

Om overarbejde meddeler virksomheden, at såvel lederen som arbejderne anerkender, at arbejdsydelsen vanskeligt kan holdes på samme højde som i den normale arbejdstid.

16) En *hørfabrik* har konstateret en væsentlig produktionsforøgelse ved overgang fra 3- til 2-holds drift.

17) En 'paraplyfabrik meddeler følgende tilfældige eksempler fra systuearbejde:

	Alm. hverdage 8% time	Lørdage 4¼ time
4 personer	46 parasoller	20 parasoljer
5—6 —	51 paraplyer	22 paraplyer
1 dame60 hylstre	22 hylstre

Produktiviteten bliver herefter pr. time:

	Alm. hverdage	Lørdage
4 personer5,25 parasoller	4,70 parasoller
5—6 —5,83 paraplyer	5,18 paraplyer
1 dame6,85 hylstre	5,18 hylstre

Virksomheden kender ingen anden begrundelse for den for lørdage konstaterede produktivitetsnedgang end „lørdagsstemning“.

18) I en *skotøjsfabrik* — der nu beskæftiger 115 arbejdere, hvoraf knap halvdelen er kvinder — arbejdedes der før 1943 6 × 8 timer pr. uge. Produktionen lå da på gennemsnitlig 39 par sko pr. time eller ca. 1 850 par sko pr. uge. I 1943 indførte man weekend, således at man arbejder 5 dage à 8½ time og 4½ time på lørdage, ialt 47 timer pr. uge. Produktionen ligger nu på 47 par pr. time i de 5 dage med 8½ times arbejde og 37 par pr. time om lørdagen eller ca. 2 215 par pr. uge.

Under krigen var der en periode, hvor man arbejdede 40 timer om ugen under arbejdsfordelingen. I denne periode blev der produceret lige så mange par sko, som der blev i den 48 timers arbejdsuge, men i visse tilfælde var kvaliteten noget ringere.

Hovedårsagen til den mindre effektivitet om lørdagen skyldes først og fremmest forsømmelser fra kvindernes side, idet gennemsnitlig 15—16 pct. af kvinder forsømmer om lørdagen, medens der ud over sygdomstilfælde ingen forsømmelser er blandt mændene og ungarbejderne, men i øvrigt er der en vis søndagsstemning allerede om lørdagen på arbejdspladsen, således at produktionen er noget mindre pr. time, end forsømmelserne i og for sig nødvendiggør. Forsømmelserne har været større, men er blevet mindre, efterhånden som forsyningssituationen er bedret.

Resultatet blev altså, at efter at man havde indført weekend og forkortet den ugentlige arbejdstid med 1 time, er den ugentlige produktion steget med ca. 15 pct.

Ca. 90 pct. af alt arbejde udføres på akkord, og overarbejde anvendes ikke.

19) En anden *skotøjsfabrik* oplyser, at arbejdseffektiviteten er større, jo kortere arbejdstiden er. Ved overarbejde falder arbejdseffektiviteten efter 10—14 dage.

20) En tredje *skotøjsfabrik* nedsatte i efteråret 1950 arbejdstiden fra normalt 48 timer på 5½ dag til 24 timer på 3 arbejdsdage. Produktionsresultatet blev ved akkordarbejde:

Ugen 11. aug.—17. aug.	48 timer:	1 585 par eller	33,0 par pr. time.
— 18. aug.—24. aug.	48	— : 1 551 — —	32,3 — -
— 25. aug.—31. aug.	24	- : 846 — —	35,2 -
— 1. sept.— 7. sept.	24	— : 893 — —	37,2 — - —
— 3. nov.— 9. nov.	48	— : 1 253 — —	26,1 - —
— 10. nov.—16. nov.	48	: 1 357	28,3 -
— 17. nov.—23. nov.	24	— : 880 — —	36,7 - - —
— 24. nov.—30. nov.	24	- : 709 —	29,5 -
— 1. dec.— 7. dec.	24	— : 790 — —	32,9 — - —

Der konstateredes altså en ret betydelig produktivitetsforøgelse ved halvering af arbejdstiden, men det må antages, at dette i hvert fald delvis skyldes de beskæftigedes ønske om at få noget af den ved arbejdstidsnedsættelsen fremkaldte nedgang i ugeførtjenesten kompenseret.

21) Et *garveri* oplyser om arbejdsfortjenesten pr. time (uden dyrtidstillæg) i perioder med fuld, henholdsvis nedsat arbejdstid.

1. kvartal 1949.	48 timer:	313 øre pr. time
1. — 1950.	31 — :	338 - - —
3. — 1949.	48 — :	325 - - —
3. — 1950.	43 — :	333 - - —

Ved nedsættelse af arbejdstiden med ca. 35 pct. steg akkordlønnen herefter med ca. 8 pct. Ved en arbejdstidsnedsættelse på ca. 10 pct. steg akkordlønnen med ca. 2,5 pct.

Da der øjensynligt ikke er givet lønkompensation for nedsættelsen af arbejdstiden, kan resultatet skyldes arbejdernes ønske om i videst muligt omfang at opretholde ugelønnen.

22) Et *trykkeri* meddeler som sin erfaring, at der bestilles lige så meget på dage med 7 timer som på dage med 8 timer. Endvidere anser virksomheden lørdagen med 5 timers arbejdstid for en udmærket dag.

23) En *legetøjs fabrik* (montage og maling af legetøj), der anvender en 45 timers arbejdsuge med 9 timer daglig i 5 dage, har konstateret, at 9 timers arbejde giver samme antal stk. (2 000) som $9\frac{1}{2}$ timer. En tidligere benyttet weekend-ordning med $4\frac{1}{2}$ timer om lørdagen gav dårligt resultat.

24) Et *savværk* mener at have konstateret, at 2 timers overarbejde i den første uge giver tilsvarende forøget produktion, men derefter falder arbejdsydelsen jævnt, således at der efter nogle ugers forløb intet er vundet ved overarbejde. Når der atter indføres normal arbejdstid, stiger arbejdsydelsen synligt. — Alt arbejde er på timeløn.

25) En *pakkassefabrik* har erfaring for, at tempoet og dermed produktionen pr. time falder ved overarbejde.

26) En *tændstikfabrik* oplyser, at arbejdsydelsen pr. time ligger 7—8 pct. lavere på dage med kort arbejdstid (lørdage 414 time arbejdstid) end på andre ugedage.

27) En *porcellænsfabrik* har for massefabrikation fremstillet af ufaglærte kvinder ved stykakkord gennem tidsstudier konstateret, at ydelserne på weekend-lørdage er individuelt prægede, idet enkelte arbejdere præsterer mere på de korte dage, men almindeligvis er ydelsen om lørdagen mindre end på andre dage.

28) En anden *fortellænsfabrik* oplyser, at ved overarbejde i korte perioder ligger gennemsnitstimefortjenesten ret ens i sammenligning med den normale periode, mens længere tids overarbejde synes at sætte gennemsnitstimefortjenesten lidt ned (træthed og monotomi virker stærkere).

Indførelsen af weekend synes ikke at have vist fald i produktionen udover, hvad der er følgen af større forsømmelser blandt de kvindelige arbejdere om lørdagen.

29) Et *glasværk* arbejdede i en periode på 4 måneder under krigen med 4 skift å 514 time mod normalt 3 skift å $7\frac{1}{2}$ time. Produktionen pr. time for 3 mand, der betjente en halvautomatmaskine, var da for forskellige glasstørrelser:

Stk. pr. time	4-holdsdrift å $5\frac{1}{2}$ time	3-holdsdrift å $7\frac{1}{2}$ time
Glastype A750	750
— B716	700
C176	160
D154	135
E127	120
F204	180
G330	300
H283	250
I216	200
J133	120

Bortset fra glastype A (de mindste glas), hvor produktionshastigheden er på maksimum, konstateredes en betydelig forskel i produktionen pr. time, idet det viste sig muligt at holde en større fart ved den korte arbejdstid end under de normale $7\frac{1}{2}$ timer. Maskinen bestemmer arbejdhastigheden og dermed produktionen.

30) En *gummifabrik* melder om nedsat produktivitet om lørdagen som følge af arbejdsafbrydelser og forsømmelser. Der manglede som gennemsnit af månederne september, oktober og november 1950, 6,15 pct. af arbejdskraften om lørdagen. Den kvindelige arbejdskraft havde største udeblivelsesprocent.

Det er samme fabriks indtryk, at produktiviteten ikke er mindre i overarbejdstimer end i normaltimer.

31) En *ingeniør forretning*, der bruger fast overarbejde 3 timer 2 gange om ugen, meddeler, at de 3 timers overarbejde ikke giver større produktion end 2 timers normalarbejde.

32) Et *bygningmaterialefirma* oplyser følgende om produktionen af specialsten.

Gennemsnitlig ugentlig produktion i en 9 ugers periode i oktober—december 1949, 2 maskiner med hver 5 arbejdere, 1-holdsdrift med timeløn: 14 500 sten.

Gennemsnitlig ugentlig produktion i en 9 ugers periode i maj—juli 1950, samme betingelser, men med akkordløn: 16 800 sten. Stigning ved overgang til akkord andrager 16 pct.

En sammenligning mellem 1-holds- og 2-holdsdrift fremgår af denne oversigt:

	Ugentlig netto-arbejdstid	Tid til rensning af mask.	Effektiv ugentlig arbejdst.	Produktion pr. uge	Produktion pr. effektiv time
	timer	timer	timer	antal sten	antal sten
<i>1-holds drift:</i>					
På timeløn.....	48	4½	43½	14 500	334
På akkord.....	48	4½	43½	16 850	381
<i>2-holds drift</i> (akkord):					
1. holdet.....	46	0	46	17 475	380
2. holdet.....	46	4½	41½	16 260	392

Det største antal producerede sten pr. time foreligger således på 2. holdet ved 2-skiftet, da den effektive arbejdstid er kortest. Derefter følger 1-holdsdrift på akkord med den næstkorteste arbejdstid, og lavest ligger timeproduktionen for 1. holdet ved 2-holds drift, hvor den effektive arbejdstid er længst.

Fabrikens erfaringer om produktionsomfanget på dage med forskellig arbejdstid er disse:

	Effektiv daglig arbejdstid	Produktion pr. dag	Produktion pr. time
	timer	antal sten	antal sten
Lørdage (med 1-holds drift).....	3 ¹¹ / ₁₂	1 780	455
2. holdet (med 2-holds drift).....	6 ¹¹ / ₁₂	2 710	392
1. holdet (med 2-holds drift).....	7 ² / ₃	2 912	380
5 første ugedage (1-holds drift).....	7 ¹¹ / ₁₂	3 015	380

Produktionen pr. time er således des større, jo kortere arbejdstiden er. Fabrikens ledelse mener dog, at en del af den forholdsvis store lørdagsproduktion skyldes, at arbejderne overfører noget af produktionen fra ugens øvrige dage til lørdagen — uden at man har beviser derfor.

33) Et mindre *jernstøberi* (16 arbejdere) støber to gange om ugen, tirsdag og fredag. Under tirsdagsstøbningen indgår lørdage ($5\frac{1}{2}$ time), og samlet arbejdstid udgør her $22\frac{1}{2}$ time, mens fredagsstøbningen omfatter $25\frac{1}{2}$ time.

Følgende produktionstal foreligger:

Tirsdag d. 3. okt	1 237 kg	Fredag d. 6. okt	2 469 kg
— d. 10. okt882 -	— d. 13. okt1594 -
— d. 17. okt	1 439 -	— d. 20. okt	1 486 -
— d. 24. okt870 -	— d. 27. okt	2 214 -
— d. 5. decbr.	1 748 -	— d. 1. dec.	2 002 -

Produktionen ligger således gennemgående lavere for tirsdagsstøbningen end svarende til timetallet.

34) En lille *maskinfabrik*, der arbejder med $5\frac{1}{2}$ time om lørdagen og $8\frac{1}{2}$ time andre dage, udtaler, at arbejdsydelsen absolut ikke er mindre om lørdagen. Ved overarbejde er produktionen almindeligvis nærmest større end ved almindelig arbejdstid, idet der dog er produktionsnedgang ved overarbejde, der strækker sig over længere tid. Ved akkord er arbejdsydelsen betydeligt større end ved timelønsarbejde.

35) En lille *metalvarefabrik* meddeler, at arbejdsydelsen falder ved overarbejde gennem længere tid. Fabriken har „minimale“ forsømmelser om lørdagen. Akkord giver betydeligt større arbejdsydelse end timeløn.

36) En anden *metalvarefabrik* meddeler om udnyttelsen af helautomatiske revolverbænke, at maskinernes aktive kørsel (nyttevirkning) andrager 60—70 pct. af arbejdstiden på almindelige hverdage, men 35—40 pct. på lørdage (med 5 timers arbejde). Samtlige arbejdere er akkordlønnede.

Som grund til produktivitetsnedgangen om lørdagen anføres store forsømmelser og mindre arbejdsiver denne dag.

37) En *radiatorfabrik* konstaterer produktion af 60,16 enheder pr. time på ugens 5 første dage, men 52,32 enheder pr. time om lørdagen for samme arbejde.

38) ED *radiofabrik* har konstateret ca. 10 pct. større produktion pr. time om formiddagen end om eftermiddagen.

39) En *automobilfabrik*, der næsten udelukkende arbejder i serieproduktion, har som følge af mange forsømmelser konstateret en ringere produktion om lørdagen med kort arbejdstid.

Oplysninger om arbejdspræstationer på dage med forskellig arbejdstid.

- 1) En *tobaksfabrik* angiver den gennemsnitlige timeproduktion i en uge som følger:

		Produktion pr. time
Mandag	8½ time.....	48,8 stk.
Tirsdag	9 —.....	48,8 —
Onsdag	9 —.....	49,7 —
Torsdag	8½ —.....	48,9 —
Fredag	8½ —.....	48,4 —
Lørdag	4½ —.....	48,3 —

Undersøgelsen omfatter 37 mandlige arbejdere.

- 2) En anden *tobaksfabrik* angiver:

		Produktion pr. nettotime
Mandag	8½ time brutto, 8 timer netto.....	654 stk.
Tirsdag	» — — —.....	661 —
Onsdag	» — — —.....	662 —
Torsdag	» — — —.....	672 —
Fredag	» — — —.....	674 —
Lørdag	5½ — — 5 — —.....	641 —

Den gennemsnitlige arbejdsydelse pr. time var:

	5 første ugedage	lørdag
i 1. time.....	644 stk.	644 stk.
i 2. — (4 dage).....	719 —	707 —
i 3. —.....	511 (613) — ¹⁾	351 (702) — ²⁾
i 4. —.....	730 —	703 —
i 5. —.....	706 —	698 —
i 6. —.....	451 (656) — ³⁾	425 (638) — ⁴⁾
i 7. —.....	729 —	
i 8. —.....	723 —	
i 9. —.....	423 (634) — ⁵⁾	—

I () er anført beregnede tal pr. fuld time.

Undersøgelsen omfatter 2 kvindelige arbejdere.

- 1) 50 min. 2) 30 min. 3) 30 min. 4) 40 min. 5) 40 min.

- 3) En *margarinefabrik* angiver produktionen til konstant 2 500 kg pr. nettotime uanset arbejdstidens længde, da maskinen kører kontinuerlig. Til igangsætning og rengøring går imidlertid 1 time hver dag, således at produktionen for samtlige arbejdstimer bliver i gennemsnit:

På dage med $8\frac{1}{2}$ time	2206 kg
9 "	2222 kg (fredag)
5 —	2000 kg (lørdag)

Undersøgelsen omfatter kun 1 arbejder

- 4) En *trævarefabrik* opgiver følgende tal for høvling på maskine:

	samlet arbejdstid	heraf ved høvling	produktion pr. høvletime
Mandag	$8\frac{1}{2}$	7,5	1580
Tirsdag	$8\frac{1}{2}$	8	1620
Onsdag	$8\frac{1}{2}$	8,17	1550
Torsdag	$8\frac{1}{2}$	6	1680
Fredag	9	9	1520
Lørdag	5	4,67	1500

Gennemsnit pr. time bortset fra lørdagen og fra ikke fuldt udnyttede timer var:

for 1. time1612	stk.
- 2. —1670	—
pause		
- 3. —1618	—
- 4. —1700	—
- 5. —1675	—
pause		
- 6. —1662	—
- 7. —1575	—
- 8. —1412	—
- 9. —(1450	— 3 X $\frac{1}{2}$ + 1 X $\frac{1}{1}$ time)

- 5) En *radiofabrik* mener, at arbejdsydelsen er jævnt fordelt over dagens timer, men der foreligger ikke kontrollerede tal.

ARBEJDSSTIDSUDVALGET

København, den o. december 1950.

Det spørgeskema, som arbejdstidsudvalget udsendte i september d. å., og som man med tak har modtaget tilbage fra Deres firma, indeholdt et bekræftende svar fra Dem på spørgsmålet om:

Hvorvidt virksomheden har konstateret forskel mellem produktionens størrelse pr. time på dage med kortere arbejdstid og på dage med længere arbejdstid.

I denne anledning skal arbejdstidsudvalget under henvisning til den store interesse, der knytter sig til dette spørgsmål, høfligst anmode Dem om at ville meddele os, om Deres syn på dette forhold grunder sig på et skøn eller på talmæssige opgørelser fra Deres virksomhed.

Hvis dette sidste er tilfældet, vil det være af største værdi for udvalgets arbejde, om De skriftligt eller mundtligt vil meddele udvalget sådanne oplysninger, der talmæssigt kan belyse forholdet. Man vil være meget taknemmelig for en skriftlig redegørelse, men dersom De måtte foretrække det, vil man gerne lade en af udvalgets sekretariatsmedarbejdere komme ud på Deres virksomhed for at drøfte spørgsmålet med Dem. Det er en selvfølge, at alt, hvad man måtte erfare vedrørende Deres virksomhed, vil blive betragtet som fortroligt og ikke komme uvedkommende ihænde.

Af hensyn til arbejdets snarlige afslutning tillader man sig at anmode om et hurtigt svar på nærværende skrivelse, enten skriftligt under adresse: Arbejdstidsudvalget, Kongens Nytorv 5, København K., eller mundtligt pr. telf.: Palæ 7765 (kl. 10—17).

P. F. V.

Helge Larsen.

Til nærmere belysning af hvilke spørgsmål, der har særlig interesse for udvalget, skal man nævne følgende forhold:

1) Har virksomheden på grundlag af talmæssige opgørelser mulighed for at konstatere en eventuel forskel mellem produktionen pr. arbejdstime på dage med kort arbejdstid (f. eks. lørdage) og på andre dage?

2) Har virksomheden ved gennemførelse af weekend-ordning konstateret, om dette medførte, at produktionen pr. uge steg eller faldt? Hvis dette er tilfældet, bedes det oplyst, om der kan gives særlige grunde hertil, f. eks. en ændring i den samlede arbejdstid pr. uge, forsømmelser på lørdage o. s. v.

3) Har virksomheden talmæssigt materiale, der belyser produktionens størrelse i overarbejdstimer sammenlignet med timer i den normale arbejdstid?

Endvidere er man interesseret i at få at vide, om der kan angives andre særlige årsager til de bestående forskelligheder, f. eks. forskel på arbejdsydelsen på akkord og på timeløn, ændringer i tekniske eller driftsmæssige forhold og lign., særlige arbejdsforhold på korte arbejdsdage på grund af oprydning, rengøring o. lign., men iøvrigt er enhver oplysning, der kan belyse forholdet, af interesse.

ARBEJDESTIDSUDVALGET

København, den 5. april 1951.

Som det vil erindres, udsendte det i henhold **til** mæglingforslaget af 1950 nedsatte arbejdstidsudvalg i september f. å. et spørgeskema om arbejdstidens længde m. m. til en række firmaer indenfor håndværk og industri, deriblandt også til Deres firma. De besvarelser, der indkom på denne måde, er nu bearbejdet og har givet mange værdifulde oplysninger, som man er de deltagende firmaer meget taknemmelig for. Det samme gælder om de oplysninger, der senere er givet af en række firmaer om virkningen af indførte ændringer i arbejdstiden om lørdagen og på andre dage.

Da det har vist sig, at de indkomne besvarelser ikke giver tilstrækkeligt grundlag for fremskaffelse af *talmæssige* udtryk for de økonomiske og produktionsmæssige virkninger af en arbejdstidsforkortelse tillader man sig atter at rette en henvendelse til det ærede firma om yderligere at ville stille sig til rådighed med oplysninger om dette spørgsmål.

På det tidligere indsendte spørgeskema er det oplyst, at den i Deres virksomhed anvendte arbejdstid ikke er lige lang på alle ugens dage, også bortset fra forkortelsen om lørdagen. Man tillader sig nu at forespørge, om De **vil** være i stand til at give *oplysning om produktionens størrelse ved visse bestemte af Dem selv udvalgte, men ensartede arbejder på de forskellige ugedage enten i den sidst forløbne uge eller i den kommende uge*, og endvidere om De er i stand til at *oplyse produktionens størrelse på arbejdsdagens forskellige timer*. Man går ud fra, at der indenfor Deres virksomheds produktion vil kunne findes et eller flere arbejder, der udføres ensartet fra dag til dag, og hvoraf resultatet vil kunne måles ved det producerede antal enheder af varen (vægt, styktal eller lignende).

Det vil være af meget stor betydning for udvalget at komme i besiddelse af de pågældende oplysninger, og af hensyn til den snarlige afslutning af udvalgets arbejde tillader man sig at anmode om et hurtigt svar på nærværende skrivelse. Det er en selvfølge, at ingen udenforstående vil få lejlighed **til** at se de af Deres firma afgivne oplysninger, der vil blive behandlet som fortrolige.

Til brug for besvarelsen vedlægges man to eksemplarer af et spørgeskema, hvoraf det ene er beregnet til Deres arkiv, medens det andet bedes tilbagesendt **til**:

Arbejdstidsudvalget,
Kongens Nytorv 5, København K.

P. U. V.

Axel Skalts.

ARBEJDSTIDSUDVALGET

Produktionsundersøgelse i dagene fra til 1951.

1

(Virksomhedens navn og adresse).

- 1) Hvilken produktion omfatter undersøgelsen? (f. eks. syning af knaphuller, cigarsortering, udstansning af plader etc.).....
- 2) Karakteristik af arbejdets art (her anføres om arbejdet udføres helautomatisk, om det er stærkt mekaniseret, om det er rent manuelt arbejde etc.).....
- 3) Bestemmes arbejdstempoet fortrinsvis af maskine eller arbejder?.....
- 4) Undersøgelsen omfatter.....arbejdere, heraf.....kvinder.
- 5) Udføres det pågældende arbejde i akkord eller på timeløn?.....
- 6) Produktionen i antal stk., kg eller lignende?.....

Nettoarbejdstid pr. dag *Mandag, Tirsdag, Onsdag, torsdag, Fredag, Lørdag.*

Total dagsproduktion

Såfremt det kan oplyses:

produktion i 1. time

—	i	2.	—
—	i	3.	—
—	i	4.	—
—	i	5.	—
—	i	6.	—
—	i	7.	—
—	i	8.	—
—	i	9.	—
—	i	10.	—

Efter hvilke arbejdstimer falder spise- og evt. hvilepauser?

- 7) Har der i den undersøgte periode været afbrydelser i den regelmæssige produktion (f. eks. maskinstop, materiale-mangel etc.)

.....den..... 1951

(Underskrift).

**Ekstrakt af U. S. Department of Labor, Bulletin nr. 917.
Hours of Work and Output.**

Som led i en række undersøgelser af produktionsforholdene har U.S. Department af Labor fremskaffet oplysninger hos en række firmaer i U.S.A. om disses erfaringer med hensyn til produktionens afhængighed af arbejdstidens længde. Undersøgelsen er baseret på et forholdsvis beskedent materiale, idet det ikke har været muligt at finde mere end ca. 50 virksomheder, der havde relevante statistiske oplysninger og heraf er endda kun 34 virksomheders materiale anvendt. Resultaterne af undersøgelsen er offentliggjort i en bulletin nr. 917 af 1947. Der findes i denne en indledning og et resume af erfaringerne, som nedenfor meddeles i oversættelse.

Spørgsmålet „Hvad er optimum af en arbejdsuge“ stilles ofte af virksomhedernes ledelse. Der menes sandsynligvis hermed: „Hvilken sammensætning af arbejdstimerne vil give det bedste resultat?“

Svaret, der gives i denne publikation, er, at der ikke findes noget optimum for en arbejdsuge. Arbejderne yder forskelligt i de samme arbejdstimer på grund af forskellige forhold. 1) Motivet til at producere, 2) de fysiske krav, som arbejdet stiller til dem, 3) graden, hvori de kontrollerer arbejdstempoen, 4) forholdene, hvorunder de arbejder, 5) om de arbejder på dag-, aften- eller natskift, 6) om og hvor hyppigt der skiftes og 7) — mindre afgørende — om deres forhold til ledelsen er venligt eller ikke.

Undersøgelsen viser også, at måden, på hvilken en længere arbejdstid er gennemført, har afgørende indflydelse på resultaterne. Således kan en 55 timers arbejdsuge opnås ved at arbejde 5 dage à 10 timer og 1 dag à 5 timer, eller 6 dage à 9 timer, eller 5 dage à 11 timer, eller 7 dage à 8 timer. Resultaterne med hensyn til arbejds effektivitet, forsømmelser og produktionsresultat kan udmærket være forskelligt for hver af disse planer, selv om det samlede antal arbejdstimer er det samme eller dog næsten det samme. Øjensynligt kan arbejdsomkostningerne pr. produceret enhed variere betydeligt under disse forskellige vilkår.

Generelt taget viser undersøgelsen, at alt andet lige er 8 timers dagen og 40 timers ugen bedst med hensyn til effektivitet og forsømmelser, og at højere timeantal er mindre tilfredsstillende. Resultaterne af den samme forøgelse af timetallet kan variere stærkt efter den fysiske anstrengelse, der kræves, og den grad af kontrol, som arbejderen har over arbejdet. Hvor den kontrollerende faktor er maskinens hastighed, og hvis arbejderen kun kan påvirke produktionen indenfor

relativt små tidsintervaller — såsom at benytte 5 minutter til at tage arbejdet ud af maskinen og anbringe nyt materiale i den, medens maskinens arbejde tager en halv time eller mere — da er den kontrollerende faktor maskinen. Hvis på den anden side maskinen arbejder så hurtigt som eller hurtigere end arbejderen, afhænger effektiviteten afgjort af arbejderens ydelse. Det er under disse sidste betingelser, eller hvor maskiner ikke spiller ind i det hele taget, at træthedsfaktoren ved lange arbejdstider kommer ind i billedet.

I de 78 tilfælde, som undersøgelsen omfatter, og som dækker 2 445 mandlige og 1 060 kvindelige arbejders arbejde i 34 virksomheder i mange forskellige industrigrene, blev det almindeligt fundet, at de længere timeplaner resulterede i større produktion. Kun i få tilfælde var forlængelsen så stor, at der ikke fremkom nogen forøgelse af produktionen. Til tider svarede det forøgede udbytte næppe til den tid, der var anvendt, og den omkostning, der var indsat. Som regel gav længere arbejdstid dog stigende produktionsresultat, men i en faldende skala. Efterhånden som timetallet steg, faldt den tilsvarende produktion, og arbejdsomkostningerne pr. enhed steg. Men under krigen var omkostningerne uden betydning, og produktionens størrelse var afgørende uanset omkostningen. Under fredsøkonomi ligger eftertrykket imidlertid på effektiv ydelse til lave omkostninger. Da er de relative produktionsomkostninger ved forskellige arbejdsplaner meget vigtige.

Undersøgelsen omfatter ikke virkningen af timeplaner under 40 timer pr. uge, bortset fra nogle få beklædnings virksomheder. Det er derfor ikke muligt at give noget bidrag vedrørende den relative værdi af kortere timeplaner. Det er imidlertid ganske indlysende, at jo kortere arbejdstiden er, jo mindre råd har arbejderen til at forsømme. Jo længere arbejdsugen er, des større er trangen til at få nogen tid til personlige interesser — gå i butikker, gå til tandlæge eller læge, ordne familieanliggender, eller blot tage en ekstra fridag — og jo mindre er nødvendigheden af ikke at tabe en dagløn. Det er uden tvivl rigtigt, at arbejdere ikke har råd til at være syge, når de har en kort arbejdsdag, og at de hyppigt kommer på arbejde, til trods for stor utilpashed.

Meget blev sagt og skrevet om forsømmelser under krigen. Nogle arbejdsgivere tilskrev de hyppigere forsømmelser på længere arbejdsdage den træthed, der opstod herunder. Yderligere troede de, at de lange arbejdsdage tog særligt hårdt på arbejderne, særligt på kvinderne, der havde pligter udenfor arbejdsstedet. Andre troede, at arbejderne tjente så mange penge, at de ikke vidste, hvad de skulle gøre med dem, og følgelig ikke indså nødvendigheden af at arbejde i alle timerne. Til tider syntes denne forklaring at have betydelig bund i virkeligheden. F. eks. var arbejderne i et stort støberi rekrutteret fra syden og modtog meget højere timebetaling end nogensinde før. Forsømmelserne blev store, sandsynligvis fordi denne type arbejdere endnu ikke havde hævet deres levestandard til et niveau, der var højt nok til at fordre en fuld arbejdsuges løn. Men, hvad grunden

end er, eet forhold står klart i undersøgelsen: Jo længere timetal, des mere arbejdstid tabes ved forsømmelser.

Som regel er kvindernes forsømmelser større end mændenes. Dette gjaldt for alle timetal. Det er kendt, at kvinder taber mere tid end mænd på grund af sygdom, og at menstruationsperioderne er en af grundene til dette forhold. Når ansvar for et hjem og pasning af husholdning eller børn tilføjes, er det ikke vanskeligt at finde yderligere forklaring på denne forskel.

Ulykker forøges også, når timetallet vokser, ikke kun absolut, men også relativt. I de fleste iagttagne tilfælde var antallet af ulykker pr. million arbejdstimer meget højere, når arbejdstiden var hungere. Til tider formåede en effektiv kamp mod ulykkerne at holde dem nede på omtrent samme niveau. Til andre tider steg procenten til trods for alt, hvad der blev gjort.

Kort kan resultaterne for de forskellige typer af daglig og ugentlig arbejdstid opsummeres som følger:

1) 5-dages arbejdsuge med forøgelse af det daglige timetal: a) Mænd ved jævnt tungt, men hovedsagelig maskinkontrolleret arbejde var næsten ligeså effektive på 10 timers arbejde, som de havde været på 8 timers arbejde. Forsømmelserne var omtrent på samme niveau. b) Kvinder ved let og selvkontrolleret arbejde var 4—5 pct. mindre effektive på 9 og $9\frac{1}{2}$ times dag end på 8 timers dag. Der var imidlertid ingen udpræget ændring i forsømmelserne.

2) Tilføjelse af en sjette dag, dagligt timetal konstant: a) Mænd på moderat tungt arbejde arbejdede omtrent ligeså godt på en seks dages uge, som de havde gjort det på 5 dages uge, forså vidt angår effektivitet og forsømmelser. Som regel blev timetallet holdt på 8. b) Kvinder ved let arbejde var omtrent ligeså effektive på 6 dage som de havde været på 5 dage. Men forsømmelserne steg væsentligt. c) For både mænd og kvinder steg produktionen ialt væsentligt i samme forhold som timetallet.

3) Fjernelse af sjette dagen — uden ændring af timetallet: a) Mænd ved tungt eller jævnt tungt arbejde var 5 til 10 pct. mere effektive på en 10 timers dag men uden den sjette dag. Deres effektivitet var 13 til 15 pct. bedre på en 8 timers dag. Der var ringe forskel i forsømmelserne. b) Kvinder ved let arbejde var omkring 7—8 pct. mere effektive på en 5-dages uge med 8 timer dagligt i begge tilfælde. Forsømmelserne tenderede til at blive mindre på 5-dages ugen. c) Grunden til forskellen i effektiviteten og i forsømmelserne, når man tillægger en sjette dag, og når man fjerner den sjette dag, synes at skyldes to faktorer: 1) Når timetallet ikke er for langt for de fysiske krav, der stilles, kan det karakteristiske tempo for en 5-dages uge udmærket holdes på en 6-dages uge. Forsømmelserne holdes passende nede på grund af overtidsbetalingen på den sjette dag. 2) Når den sjette dag fjernes, prøver arbejderne at indtjene noget af den tabte fortjeneste ved at skynde sig på 5-dages ugen.

Enhver sammenligning af 5- og 6-dages uger med dagligt timetal holdt på sædvanligvis 8 timer, må tage hensyn til, om den sjette dag er tillagt eller trukket fra. Resultaterne er helt uens.

4) Tilføjelse af en sjette dag — stigende dagligt timetal: a) For både mænd og kvinder ved enhver slags arbejde undtagen fuldstændig automatisk arbejde, resulterede et stigende dagligt timetal fra 8 til 9 eller 10 timer og tilføjelse af en sjette dag i afgjort dårligere produktion. Særligt var dette tilfældet, når det daglige timetal steg til 10, og det ugentlige til 60 eller mere. Forsømmelserne steg væsentligt for arbejderne af begge køn, og særligt for kvinder.

b) I sammenligning med forholdene for en 6-dages uge uden forøgelse af det daglige timetal, var 6-dages ugen med forøgelse af timetallet til 9 eller 10 timer dagligt mindre ønskeligt. I nogle tilfælde synes forøgelsen af det daglige timetal at have været et fuldstændigt tab.

5) Ændring af 6 dage til $5\frac{1}{2}$ — men forøgelse af timetallet: a) For kvinder betød dette sædvanligvis arbejde i $8\frac{3}{4}$ time de 5 dage om ugen og 4 timer på lørdagen. Effektiviteten var bedre i alle tilfælde på $5\frac{1}{2}$ -dages ugen.

Forskellen i forsømmelserne blev tilsløret i modstridende erfaringer. Nogle arbejdere fandt det muligt at tage fri på den halve lørdag, fordi de havde tjent mere pr. time på de andre ugedage. Andre arbejdere, som havde den halve dag fri om lørdagen, fandt det muligt at arbejde den anden halve dag, hellere end at tage fri hele dagen for at tage sig af andre nødvendige ting. b) For mænd var antallet af iagttagelser for få til at drage sikre konklusioner af. Af resultaterne under andre tilfælde kan man vove at slutte, at effektiviteten ville stige i en $5\frac{1}{2}$ -dages uge, men at der ville være ringe forskel i forsømmelserne.

6) 6-dages ugen — med forøgelse af det daglige timetal: Når det daglige timetal forøgedes i en 6-dages uge, sædvanligvis fra 8 til 9 eller 10 timer, med forøgelse af det ugentlige timetal fra 48 til 54 eller 60, var effektiviteten væsentligt ringere i den længere arbejdsuge for både mænd og kvinder og ved al slags arbejde. Forsømmelserne var væsentligt højere. Almindeligvis tog det omkring 3 timers arbejde at fremstille 2 timers yderligere produktion, når timetallet oversteg 48 pr. uge.

7) 6-dages ugen med formindskelse af det daglige timetal: Ved jævnt tungt eller tungt arbejde var effektiviteten for mænd væsentlig bedre på 8-timers dagen end den havde været på 9 eller 10-timers dagen. Kun 1 times produktion blev tabt for hver 2 timer, der blev taget fra arbejdstiden. Der er ingen resultater for kvindelige arbejdere.

8) 7-dages ugen — søndags arbejde: a) Når arbejderne havde en regulær 8 timers arbejdsdag, arbejdede de bedre, når de ikke arbejdede om søndagen. Efter ophør af perioden med 7-dages uger, producerede arbejderne faktisk ligeså meget i 6 dage, som de tidligere havde gjort i 7 dage eller endog mere. I de undersøgte tilfælde var det afgjort rigtigt, at 7-dages arbejdsuge betød 8 dages betaling

for 6 dages arbejdsresultat. Forsømmelserne var store på søndage. Mænd, der arbejdede på søndage, tog ofte fri på en hverdag. b) Lejlighedsvis, men almindeligt planlagt søndagsarbejde synes at have været bedre end uregelmæssigt overarbejde på de andre ugedage.

9) Udviklingen i den daglige effektivitet: Effektiviteten på de enkelte ugedage kommer ikke klart frem, når den daglige eller ugentlige arbejdstid forøges. Følgende skema synes at passe nærmest til iagttagelserne: a) I en 40-timers uge med 5 dage à 8 timer stiger effektiviteten til et toppunkt på onsdag eller torsdag med et let fald de sidste dage i ugen. b) Når timerne forøges til 10 om dagen, med ialt 50 pr. uge, forsvinder toppunktet midt i ugen, og hele ugens effektivitetsniveau forbliver næsten konstant på mandagens niveau. c) Når en sjette dag tillægges med ca. 8 timer, bliver den daglige effektivitet jævn, men falder til et niveau, der er lavere end det, der var almindeligt på 5-dages ugen med 10 timer pr. dag.

10) Skemaet for de daglige forsømmelser, når arbejdsdagene overstiger 5 om ugen: a) Der synes ikke at være noget fast skema for 5-dages ugen. b) Når arbejdsugen består af 6 dage, synes forsømmelserne at være størst både for mænd og kvinder på lørdage. Forsømmelserne er størst, når det daglige timetal er 9 eller 10. c) Lørdagsforsømmelserne er særlig høje for kvinder. Deres forsømmelser er imidlertid højere end mændenes også for de andre dage i ugen. d) På nathold er forsømmelserne størst på den første nat i ugen, hvis arbejdet begynder søndag nat. Der er imidlertid ingen week-end toppunkt.

11) Ulykkestilfælde under arbejdet: Ulykkerne forøges mere, end de daglige arbejdstimer vokser ud over 8 og de ugentlige ud over 40 timer. Ulykkeshyppigheden stiger endnu mere, når de ugentlige timer forøges til 54 eller mere.

12) Produktionsresultatet: Med få undtagelser resulterede større timetal i større produktion, end det der fremkom med kortere timetal. Som regel faldt stigningen i produktionen imidlertid betydeligt under stigningen i timetallet. For timer over 8 pr. dag og 48 pr. uge gik der almindeligvis 3 timers arbejde til at producere 2 timers ekstra udbytte, når arbejdet var let. Når arbejdet var svært tog det ca. 2 arbejdstimer at fremstille 1 times ekstra produktion.

13) Arbejde uden lønincitament: De foregående iagttagelser svarer først og fremmest til forholdene for arbejdere på akkord eller på en eller anden passende direkte form for lønincitament. Når arbejdet udførtes i dagløn uden noget lønincitament, var arbejderne lige så produktive på store timetal, som de havde været på små. Arbejdstempoet forblev i alt væsentligt det samme.

Det må imidlertid tilføjes, at lang arbejdstid ikke havde nogen virkning for arbejderne, der arbejdede med lønincitament., hvis deres tempo på de korte arbejdstider var moderat. Under sådanne omstændigheder kunne de ikke blot bevare deres effektivitet i de længere arbejdstider, men var endog i stand til at forbedre den. Det er imidlertid sandsynligt, at dette ikke ville have holdt stik på arbejdsuger over 60 timer på grund af den kumulative virkning af træthed.

Forskellige eksempler på ændringer i arbejds effektiviteten før og efter 8-timers dagens gennemførelse i Danmark.

Nedenstående er et uddrag af kontorchef K. Vedel-Petersens foredrag „Arbejds løn og Arbejds løshed" i Nationaløkonomisk Forening den 7. november 1927. (Offentliggjort i „Nationaløkonomisk Tidsskrift" 1927, side 489 ff.).

A. En mere generel undersøgelse af ændringer i produktionseffektiviteten.

Det udtales heri, at ifølge lønstatistikken skulle arbejdernes gennemsnitlige timefortjeneste være steget ret betydeligt fra 1914 til 1926: som reel købekraft ca. 30 pot. og som udgift for arbejdsgiverne ca. 50 pot. Er denne stigning nu opnået på bekostning af de øvrige produktionsfaktoreres aflønning, eller er den sket på grundlag af en almindelig forøgelse i produktionen og arbejds effektiviteten?

Først undersøges mere generelt spørgsmålet, om der har fundet en stigning i produktionseffektiviteten sted, idet der ud af den officielle produktionsstatistik tages 71 varer, hvis produktion var kendt både i 1913 og 1926. For hver vare udregnes stigningen, og de enkelte indekstal tillægges en vægt svarende til varens produktionsværdi i 1926 (de 71 varers produktionsværdi var knap 1,7 milliarder kr. i 1926).

Det samlede indekstal er da i 1926: 152 mod 100 i 1913 (for 4 landbrugsvarer 142 og for 67 industrivarer 165). Tages der hensyn til, at befolkningen samtidig er vokset med 22 pct., får man en reel fremgang på ca. 24 pot. Da der sandsynligvis er flere fejlkilder ved en sådan summarisk beregningsmetode, skal de 24 pct. ikke tages alt for bogstaveligt; men hovedsagen er, at produktionen utvivlsomt er steget, så der er mere til fordeling i 1926 end i 1913.

Arbejderstyrken regnes i samme periode at være forøget med ca. 20 pct. indenfor industrien, men samtidig er arbejdstiden nedsat med ca. 20 pct. Det forøgede produktionsresultat må derfor skyldes større produktionseffektivitet.

B. Ændringer i arbejds effektiviteten på specielle områder.

Ovenstående mere generelle undersøgelse af ændringer i produktionseffektiviteten viser, at produktionen pr. mandtime er steget i det betragtede tidsrum, men viser ikke, hvad der har været årsag til denne stigning, altså om den er frem-

bragt ved hjælp af større teknisk udstyr (flere og bedre maskiner) eller en mere hensigtsmæssig tilrettelægning af arbejdet, eller om den skyldes en større arbejds-effektivitet.

For at opklare spørgsmålet, om nedsættelsen af arbejdstiden til 8 timer daglig har medført nogen ændring i arbejds effektiviteten, undersøges en række enkelte arbejdsprocesser, hvor der så godt som ingen tekniske forbedringer havde fundet sted i periodens løb:

„Stigningen i arbejdets effektivitet kan f. eks. belyses ved en undersøgelse af stigningen i akkordsatserne sammenholdt med, hvad der faktisk er tjent ved at arbejde efter disse satser. For murerfaget ses det således, at stigningen i akkordsatserne siden 1916 kun er 55 pct., idet prisen for 1 m² 2-stens mur i 1916 var 90 øre, men i 1927 138 øre, medens timefortjenesten var henholdsvis 130 og 230 øre (eller 77 pct.). Uden forøget effektivitet kunne timefortjenesten kun være steget til ca. 2 kr. Effektiviteten må da være steget med 15 pct. For tømrerfaget kan påvises en lignende stigning.

For cigarmagere ved håndarbejde belyses stigningen derved, at akkordprisen pr. mille i 1914 var 17,50 kr., i 1927 37,53, hvilket er en stigning på 114 pct., medens timefortjenesten på disse akkorder var henholdsvis 61,1 øre og 151 øre, hvad der igen giver en stigning i effektiviteten på 15 pct. Efter en anden undersøgelse synes denne stigning allerede at være indtrådt inden 1921, idet en beregning 1914—21 viser et lignende forhold.

I snedkerier er stigningen i arbejdsintensiteten fra 1914 til 1921 opgjort til 36 pct., idet den gennemsnitlige timefortjeneste i 1914 var 60 øre, i 1921 200 øre, og den gennemsnitlige arbejds løn for en standardvare i 1914 var 241 øre og i 1921 589 øre. En væsentlig del af denne stigning tilskrives dog tekniske forbedringer.

I bomuldsvæverierne blev, for at tage en enkelt virksomhed, 190 væve i 1914 passet af 88 arbejdere, i 1927 kun af 58 arbejdere. Og de 58 havde samme produktion pr. væv pr. time som de 88. Forøgelsen er da 52 pct. i præsteret arbejds mængde. Samtidig steg akkordsatsen med 75 pct., timefortjenesten med 179 pct., hvilket giver en effektivitetsforøgelse på 59 pct., svarende meget godt til de ovenfor fundne 52 pct.

I klædevæverierne finder man en lidt mindre stigning. Vævelønnen for 1 m serges var i 1914 70,8 øre, i 1927 133,8 øre, d. v. s. en stigning på 88,7 pct. Timefortjenesten er steget 179 pct., effektivitetsforøgelsen 47 pct. I 1919 havde man i det højeste 180 000—200 000 skud pr. arbejdsuge, d. v. s. skyttens bevægelse gennem stoffet med en arbejdstid på 57—58 timer og i 1927 har man det samme antal skud i 48 timer, d. v. s. en stigning alene siden 1920 på ca. 18 pct.

I trævareindustriens forskellige brancher finder man ligeledes en betydelig stigning. I 1914 produceres 150 par træsko pr. mand pr. uge à 57 timer, men i 1927 produceres 186 par træsko pr. mand pr. uge à 48 timer, d. v. s. en stigning på 48 pct. Arbejds lønnen pr. par træsko — timeløn + akkordløn — er steget fra

19 øre til 33 øre, d. v. s. en stigning på 58 pct. En gros prisen fra fabrik er steget 140 pct., skønt materialet kun er steget 70 pct., og arbejdslønnen pr. par med 58,3 pct. Arbejdslønnen udgjorde da også i 1914 27 pct. af fabrikkens salgspris, men kun 20 pct. i 1927. Fabrikationen af drittelstave (2 mand kunne i 1914 save stave til 400 dritler pr. dag, 1 mand fuge til 250, 1 mand høvle til 400 og 1 mand pakke stave til 400 dritler pr. dag) er steget med 20—25 pct., hvilket under hensyn til, at arbejdsdagen ikke længere er 9,5, men 8 timer betyder en effektivitetsforøgelse på 42—48 pct. Den samme stigning findes for arbejde ved påslåning, idet en mand i 1914 kunne beslå 10 par kapsko eller 15 par træsko pr. dag, men i 1927 henholdsvis 12 og 18 par — i den kortere arbejdstid. I 1914 var arbejdslønnen pr. par mandstræsko 22 + arbejdsmandstimeløn 12 øre = 34 øre; i 1927 50 + 16 øre pr. par, d. v. s. en stigning på 94 pct. Detailprisen pr. par mandstræsko var i 1914 2,50 kr., i 1927 5,35 kr. For jord- og betonarbejderne er akkordtariffen steget ca. 70 pct., men timefortjenesten er steget 148 pct. svarende til en effektivitetsforøgelse på 46 pct. Tager man et særligt arbejde som f. eks. udgravning af en villagrund af en bestemt størrelse, ville den for jordarbejde, for støbning og for opstilling af forskalling i 1914 have kostet 500,56 kr., men i 1927 883,06 kr., d. v. s. at disse akkordsatser var steget 76 pct., hvilket i forhold til timefortjenesten giver en effektivitetsforøgelse ikke som før nævnt på 46, men på 41 pct.

For bygningsnedkerne er akkordsatserne ved arbejdets indstilling i bygningen steget 50 pct., men timefortjenesten er steget fra 75 øre i 1914 til 180 i 1927 d. v. s. en stigning i effektiviteten på 60 pct. I malerfaget er akkordsatserne steget fra 100 til 228, men timefortjenesten fra 100 til 270, hvilket giver 19 pct. forøgelse af effektiviteten. Formerne under jernindustrien har øget effektiviteten med op til 61 pct., efter forholdene at dømme på en bestemt virksomhed, hvis arbejde og teknik er den samme nu som i 1914. Akkordtariffen er steget fra 100 til 136, fortjenesten i 1914 var 73,5, i 1927 160,6 øre, en stigning på 119 pct.

Ved nitning er arbejdstempoet øget fra 1920 til 27 med ca. 12—13 pct., ved nitning med f. eks. 7/8" nagler og under samme arbejdsforhold fra 52 til 59 nagler pr. time. For stemmere på skibsværfterne er effektiviteten målt i præsteret arbejdsmængde steget til 20,46 pct. fra 1914 til 27.

Forholdet indenfor bogbinderfaget belyses måske bedst ved at tage et enkelt bestemt arbejde. Et forlag har udgivet en illustreret verdenshistorie i 6 bind. Hvert bind indbindes med skindryg og hjørner, og ryggen pyntes stærkt med guldforsiringer og forsynes med tofarvet titelbund. Denne bog indbindes for 34,7 øre pr. bind i arbejdslønn, alt medregnet undtagen transport af de løse ark til værkstedet og de færdige bøger fra værkstedet. I 1914 ville arbejdslønnen have beløbet sig til 24,5 øre. Teknikken nu og dengang er den sarrime. Akkordprisen er således steget 42 pct. Ved dette arbejde ville en bogbindersvend i 1914 have tjent 50 øre, nu tjenes 182 øre. Tilfældet er imidlertid ikke helt rent, fordi der i 1914 var mere timeløn end i 1927, men da arbejdet nu udføres på samme måde som 1914,

er tallet dog udtryk for stigning i arbejdsydelse, selv om en del skyldes overgang fra timeløn til akkordløn.

Det er selvfølgelig udelukket, at disse forskellige tal skal oplyse andet end en tendens. Det er ikke min tro at have bevist, at effektiviteten i almindelighed er steget med 20 eller 30 pot., kun skal tallene sandsynliggøre den antagelse, at en betydelig del af stigningen i timefortjenesten er begrundet ved en stigning i arbejdets effektivitet, så meget mere som de nævnte eksempler forudsætter samme teknik nu som i 1914, om end arbejdets tilrettelægning kan være undergået ændringer.“

8-timers dagens virkninger i Sverige.

(Statens offentlige Utredningar 1925:45 — Socialdepartementet —. Statistiska Undersökningar angående Åttatimmarslagens och Bagerilagens Verknningar.)

Ovennævnte undersøgelse er foretaget af socialstyrelsen og kommerskollegiet i anledning af en evt. forlængelse af loven om 8-timers arbejdsdag i Sverige.

Ved bedømmelse af resultatet må man have i erindring, at konjunkturerne ændredes stærkt i den undersøgte periode. I 1919, og navnlig i 1920, var der højkonjunktur med stigende priser og ringe arbejdsløshed, men i 1921 og 1922 satte depressionen kraftigt ind, priserne faldt og arbejdsløsheden steg. I året 1923 var der mange arbejdskampe, og først i 1924 var forholdene mere normale.

Dyrtiden, kapitalmanglen, depressionen og den manglende tiltro til industriens fortjenstmuligheder har hemmet investeringslysten og dermed rationaliseringen, således at den tekniske forbedring, man ville forvente skulle blive en følge af arbejdstidsnedsættelsen, ikke er foregået i det forventede omfang, og de virksomheder, der på trods heraf alligevel har rationaliseret, har som følge af depressionen ikke kunnet udnytte kapaciteten i særligt stort omfang, hvorved de faste omkostninger har belastet hver produceret enhed ret stærkt. Det er således ret vanskeligt at sammenligne produktionsforholdene, før 8-timers dagene blev indført, med produktionsforholdene i årene 1921—23.

Socialstyrelsen og kommerskollegiet undersøgte spørgsmålet om virkningerne af 8-timers dagens indførelse ved hjælp af følgende tre fremgangsmåder:

- 1) Ved en enquete angående de indenfor forskellige kredse herskende opfattelser af 8-timers dagen,
- 2) ved en summarisk undersøgelse angående 8-timers dagens virkninger på særlige forhold.
- 3) Ved specialundersøgelser på visse udvalgte virksomheder angående 8-timers dagens økonomiske virkninger.

ad 1. Arbejder- og arbejdsgiverorganisationernes syn på 8-timers dagen.

Den almindelige opfattelse blandt de organiserede større arbejdsgivere kommer til udtryk i Svenska Arbetsgivareföreningens besvarelse, hvori siges:

„Da 8-timers loven gennemførtes, blev det gentagne gange anført af 8-timers dagens tilhængere, at man ved arbejdstidens forkortelse kunne regne med, at virkningerne deraf skulle neutraliseres gennem større arbejds effektivitet. I dette spørgsmål har man måttet skelne mellem maskinarbejde og manuelt arbejde samt indenfor maskinarbejde skelne mellem, sådanne maskiner, som er helautomatiske, d. v. s. maskiner hvor maskinen udfører arbejdet uden hjælp af menneskelig arbejdskraft, og halvautomatiske maskiner, som kræver nogen hjælp af manuel arbejdskraft. Ved de førstnævnte maskiner er enhver produktionsforøgelse gennem større arbejds effektivitet fra arbejderne side udelukket. Ved de halvautomatiske maskiner er det derimod muligt for arbejderne at spare energi og påpasselighed at øge maskinernes takt, men man har ikke fundet, at dette er sket i vort land. Den arbejdstakt, som bliver den almindelige ved en maskine, bliver i reglen bibeholdt siden. Den langt overvejende del af arbejdet i den svenske fabriksindustri udføres med maskiner. Følgen af det sagte er, at den øgede arbejds effektivitet ikke spiller nogen særlig rolle som modvægt mod forkortningen i arbejdstiden indenfor den egentlige industri.“

Med enkelte nuancer udtalte de enkelte brancheforeninger sig i det store og hele som hovedforeningen.

Blandt de organiserede arbejdere kom der stik modsatte opfattelser frem angående arbejdstidsbegrænsningens betydning for produktionen. I landsorganisationens skrivelse hedder det bl. a.:

„Uden tvivl har loven fra et socialt synspunkt virket tilfredsstillende. Interessen for den personlige uddannelse blandt arbejderungdommen er større end tidligere. Kolonihavevirksomheden er øget, hjemmelivet er gjort rigere, og i almindelighed er arbejderne mere påpasselige, end tilfældet var under den længere arbejdsdag. Alt dette er sociale værdier, som ikke kan skattes højt nok. Arbejderne ved, at de igennem fortsatte reformer og gennem oplysningsarbejde har en vej til en forbedret social stilling. Det er derfor, de betragter 8-timers lovens gennemførelse som den største gevinst, de har opnået gennem mange års fagligt og politisk arbejde.“

Af de enkelte fagforbunds oplysninger til socialstyrelsen fremgår det, at den forkortede arbejdstid ikke har mindsket produktionen, og det kan vel næppe tænkes, at der nu findes nogen, som vil forsøge at gøre gældende, at det ikke skulle være muligt med de til rådighed stående tekniske hjælpemidler at producere en tilstrækkelig mængde fornødenheder til menneskets behov ved en 8-timers arbejdsdag.“

I såvel arbejdsgivernes som arbejderorganisationernes udtalelser kommer så at sige de to parter officielle opfattelse af 8-timers dagens betydning tydeligt til udtryk. Med hensyn hertil har det særlig interesse at erfare opinionen indenfor en tredie og på grund af sin mellemstilling mere neutral gruppe nemlig arbejdslederne

1 værkfører- og formandsstillinger. I sin udtalelse meddeler Sveriges allmänna Verkmästare Förbund, at forbundet har forespurgt sine afdelinger om produktionsforandringer under 8-timers dagen. Af de 25 lokalafdelinger, som har udtalt sig herom, har de 15 meddelt, at arbejds effektiviteten pr. time er øget i gennemsnit med 8,9 pct. 10 afdelinger har meddelt, at der ingen forandringer er sket. Hvad angår produktionen pr. arbejder pr. uge, har de fleste lokalafdelinger gjort gældende, at produktionen trods den forkortede arbejdstid er forblevet uforandret. 3 afdelinger har endog meddelt, at produktionen er steget pr. uge, medens kun 2 afdelinger mener, at der har fundet en formindskelse sted i produktionen. Forbundet mener, at de angivne forandringer af arbejds effektiviteten hovedsagelig synes at bero på tekniske forbedringer og en bedre tilrettelæggelse af arbejdet. En del afdelinger har dog anført, at arbejdstidens begrænsning direkte har været årsag til en øget produktion navnlig gennem mindre forsømmelser, og ved at hviletiden er blevet længere.

ad 2. „Åttatimmarslagen“s virkninger på forskellige forhold.

A. Overarbejde.

Ifølge loven måtte overarbejde for den enkelte arbejder ikke overstige 50 timer pr. måned og 200 timer pr. år. Efter ansøgning kunne dog yrkesinspektionens chefsmyndighed give tilladelse til yderligere henholdsvis 30 og 150 timers overarbejde. Hertil kom, at der til forberedelses- og afslutningsarbejder måtte overarbejdes indtil 7 timer pr. uge.

Det indsamlede materiale viser imidlertid, at ingen virksomheder har benyttet overarbejde i den tilladte udstrækning. I 1919 havde 58,5 pct. af de ansatte arbejdere overarbejde, i 1924 var antallet gået lidt ned — til 57,2 pct. Det gennemsnitlige antal timer, disse arbejdere arbejdede over, var i 1919: 78 timer og i 1924: 56 timer — altså henved 30 pct. mindre.

B. Forsømmelser uden lovlig grund samt sygdomsdage.

Hvad angår den kortere arbejdsdags indvirkning på arbejdsvilligheden i form af øget interesse, jævne arbejder og færre forsømmelser fremgår det af undersøgelsen, at forsømmelser uden lovlig grund faldt fra 0,93 pct. i 1919 af samtlige arbejdsdage til 0,33 pct. i 1924.

Ligeledes konstateredes en mindre nedgang i antal sygedage fra 4 pct. i 1919 til 3,4 pct. i 1924 af samtlige arbejdsdage.

C. Den industrielle produktionens udvikling.

Som efterfølgende tabel viser, var industriens produktionsværdi i 1923 14,4 pct. større end i 1919 (året før 8-timers dagen gennemførtes), men 3,8 pct. mindre

end i 1913. Lægges produktionen pr. arbejder til grund, var produktionen i 1923 25,6 pct. større end i 1919.

Industriproduktionensværdi i 1913-års-priser.

	1913	1918	1919	1920	1921	1922	1923
Absolutte kr. (mill. kr.).	2383	1817	2004	2289	1777	2081	2292
Produktionsværdi pr. arbejder (kr.).	6718	4807	5198	5587	5528	6517	6529

Ved sammenligning af tallene må man have i erindring, at konjunkturerne skiftede fra højkonjunkturer i 1920 til depression i 1921—22, og at produktionen i 1923 indenfor en række industrier forstyrredes af langvarige arbejdsampe.

ad 3. Specialundersøgelserne på enkelte virksomheder angående 8 timers dagens økonomiske virkninger.

Gennem „yrkesinspektørerne“ undersøgte kommerskollegiet, hvilke virkninger 8-timers dagen havde haft på enkelte virksomheder. Nedenfor er anført resultatet af nogle af disse undersøgelser:

Jernværk.

	Ugentlig arbejdstid		Produktion pr. mand pr. time			Produktion pr. mand pr. uge		
	1919 tm.	1924 tm.	1919 kg	1924 kg	Ændr. i pct.	1919 kg	1924 kg	Ændr. i pct.
Martinsværk	72	48	123	178	+44,7	8 860	8 540	÷ 3,6
Valseværk for emningsjern	62	48	237	290	+22,4	15 400	13 900	÷ 9,7
— - stangjern	62	48	89	120	+34,8	5 880	5 760	÷ 2,0
— - pladejern	47 ¹ / ₃	47 ¹ / ₃	40	41	+ 2,5	1 920	1 970	+ 2,6
Støberi	57	48	6,8	8,1	+19,1	388	389	+0,3

Det menes, at man for eksempel i valseværker gennem en jævnere drift gennem 2 korte skift kan producere på det nærmeste lige så meget som forud under længere skift. En bidragende årsag til den jævnere drift er også anskaffelsen af stærkere maskiner, så at itukøringen nu er sjældnere, ligesom eventuelle reparationer kan gøres under nattestilstanden i stedet for som forud under arbejds-skiftet. Fra arbejderside forklares den større timeproduktion bl. a. med, at arbejderne bliver mere udhvilet under den kortere arbejdstid.

Cementfabrik.

Cementværket: Arbejdstiden for dagarbejdere var pr. uge i perioden 1916—18: 58 timer. I 1919: 54 timer og for skifteholdsarbejdere 56 timer. Gennem loven

indførtes 48 timer overalt. Antal producerede fade cement pr. dag udgjorde 1916 — 19 gennemsnitlig 5,83 og i 1923—24: 5,29, altså en nedgang på 9,3 pct. mod en nedgang i arbejdstiden på ca. 15 pct. At produktionen ikke er sunket proportionalt med arbejdstidens forkortning beror tildels på nyanskaffelser og ændringer af maskiner og redskaber. Selve fabrikationen bestemmes af det tekniske maskinudstyr, medens arbejderne kun har at gribe regulerende ind.

Kalkbrudet: Arbejdstiden var som ved cement værket. I 1916—19 blev der pr. dag brudt 4,68 m³. I 1922—24: 4,17 m³, d. v. s. en nedgang på 10,9 pct. Produktionen ved dette overvejende manuelle arbejde er således ikke sunket proportionalt med arbejdstidens forkortning.

Teglværk: Arbejdstiden var i 1918 pr. uge 53 timer, og produktionen pr. arbejder i sæsonen lå på 32 800 sten. I 1924 var arbejdstiden 48 timer pr. uge, og produktionen pr. arbejder var 65 500 sten.

I 1918 blev der fremstillet 40 pct. håndstrøgne og facadesten, medens der i 1924 udelukkende blev produceret almindelige mursten. Hvis produktionen har været af samme art de 2 år, regner selskabet med, at forøgelsen vil have andraget ca. 40 pct. En del af denne forøgelse skyldes tekniske forbedringer, idet teglværket har anvendt ca. 40 000 kr. herpå i nævnte periode.

Papirfabrik.

Produktionen af papir og pap pr. produktiv arbejder og time var i 1918: 22,3 kg. I 1924: 27,7 kg, altså en effektivitetsforøgelse på 24,2 pct. Pr. arbejder udgjorde produktionen i månederne juli/august 1918: 12 629 kg, i 1924: 11 970 kg, d. v. s. en nedgang på 5,2 pct. Da arbejdstiden pr. mand og uge gennemsnitlig er nedsat med 23,6 pct., er denne nedgang hovedsagelig neutraliseret gennem en produktionsforøgelse pr. arbejdstime. Der er sket visse ændringer og forbedringer af maskiner, og i nogle tilfælde er hastigheden forøget uden forøgelse af personale. Der er indført bedre indre transportforhold.

Papirfabrik.

Arbejdstiden er fra 1917—24 nedsat for almindelige dagarbejdere fra 63 til 48 timer og for skifteholdsarbejdere fra 72 til 48 timer. Produktionen udgjorde i 1917 pr. arbejder og time 15,8 kg, i 1924: 29,2 kg sulfittapir, altså 84,8 pct. forøgelse. Pr. arbejder pr. år beregnes produktionen i 1917 til 54,24 tons og i 1924 til 69,333 tons, d. v. s. en forøgelse med 27,8 pct. I årene 1916—17 nymontredes, resp. ombyggedes 2 maskiner.

Sukkerfabrik (Råsukker).

Arbejdstiden udgjorde i 1919 for dagarbejdere 55½ time og for skifteholdsarbejdere 84 timer. I 1924 for dagarbejdere 48 timer og for skifteholdsarbejdere

56 timer. Pr. arbejder og time udgjorde produktionen i 1919: 358 kg, i 1924: 454 kg, altså en forøgelse på 26,8 pct. Der har fundet gennemgribende ændringer og omlægning sted i det maskinelle udstyr samt en stærk udvikling af transportmidlerne. Stigningen af den manuelle effektivitet skulle ifølge ledelsens synspunkter kun være indtrådt ved arbejdsprocessen, hvor de maskinelle arbejdsmidler tvinger arbejderne til større hastighed.

Ifølge arbejdnernes mening arbejdes der mere intensivt efter 8-timers dagens indførelse.

Sukkerfabrik. (Raffinaderi).

Arbejdstiden udgjorde for dagarbejdere i 1916: 55% time pr. uge, i 1924: 48 timer. For skifteholdsarbejdere henholdsvis 72 og 48 timer. Pr. arbejder og time opgives indsmeltningen af råsukker i 1919 til 35 kg og i 1924 til 68,2 kg, altså en forøgelse med 94,9 pct. Forøgelsen beror væsentlig på maskinelle forbedringer og en omlægning af produktionen, hvilket har tvunget arbejdstempoet i vejret.

Margarinefabrik.

Arbejdstiden pr. uge var i 1915: 56½ time, i 1924: 48 timer. Produktionen pr. arbejder pr. år udgjorde i 1915: 27 820 kg, i 1924: 33 490 kg, d. v. s. 20,4 pct. forøgelse. Der er i perioden sket visse tekniske forbedringer, idet der er anskaffet maskiner til et beløb af 36 000 kr. (Fabrikken beskæftiger knapt 100 arbejdere).

Bomulds-spinder i.

En sammenligning for 2 års produktion er kun muligt for varpgarns vedkommende. Af dette produceredes på samme antal spindler pr. time i 1914: 178,9 kg af middelnr. 28,93. I 1924: 188,3 kg af middelnr. 28,14. Forøgelsen er altså 5,3 pct. Da garnnumrene var noget højere i 1914 end i 1924 regner man med, at hvis det var samme garnnummer, der fremstilledes de 2 år, ville produktionen pr. time være blevet den samme.

Bomuldsvæverier.

Arbejdstiden er nedsat fra 60 til 48 timer pr. uge. I 1915 produceredes pr. arbejder og time 0,162 stykker, i 1924 0,173 stykker altså en forøgelse på 6,8 pct. Pr. arbejdsuge produceredes i 1915 9,7 stykker og i 1924: 8,3 stykker. En nedgang på 14,4 pct. Produktionen var dog ikke helt den samme i de 2 år.

Uldsfinderi.

Arbejdstiden nedsat fra 57 til 48 timer pr. uge. Produktionen af garn var pr. arbejder og time i 1913: 0,731 kg. I 1924: 0,775 kg, en forøgelse på 6 pct. Pr. arbejdsuge var produktionen i 1913: 41,67 kg og i 1924: 37,20 kg. En nedgang på 10,7 pct.

Gummifabrik.

Arbejdstiden nedsat for dagarbejde fra 57 timer til 48 timer, og for skifteholdsarbejdere fra 69 timer til 48 timer. Pr. arbejder og time produceredes i 1919: 0,972 og i 1924: 0,914 par galocher, altså en nedgang på 6,0 pct. Arbejdseffektiviteten er ifølge ledelsens mening gået ned efter 8-timers lovens indførelse. De kvindelige arbejdere skal stadigvæk have deres „pratstund“ ved arbejdets begyndelse og slutning. Arbejderne bekræfter denne udtalelse.

Tændstikfabrik.

Arbejdstiden nedsat fra 57 timer til 39,5 timer. Produktionen af normal-type tændstikker udgjorde pr. arbejder og time i 1919 409,4 og i 1924: 431,4 æsker, altså en forøgelse med 5,4 pct. Der er i stor udstrækning sket en overgang til automatiske maskiner, hvilket har haft til følge, at den mandlige arbejdskraft i vid omfang er blevet erstattet med billigere kvindelig arbejdskraft. Ved en del arbejdsprocesser, hvor arbejdet ikke sker ved automatiske maskiner, er arbejds-effektiviteten i løbet af 1925 forøget betydelig.

En samlet opgørelse angående ændringer i produktionens størrelse pr. arbejder dels pr. time og dels pr. uge efter 8-timers dagens indførelse er vist i nedenstående tabel for knap 100 virksomheder, der beskæftiger godt 10 000 arbejdere.

	Produktionen øget			Produktionen uforandret	Produktionen formindsket		
	under 10 pct.	10—15 pct.	over 15 pct.		under 10 pct.	10—15 pct.	over 15 pct.
pr. arbejder og time. antal arbejdere	986	1 038	3 035	3 479	1 132	11	405
pr. arbejder og uge antal arbejdere	106	97	2 224	4 151	494	753	2 261

I sammenligning med 1919 er produktionen pr. arbejder og time steget for 50,2 pct. af arbejderne og uændret for 34,5 pct., medens der har været et fald for 15,3 pct. af arbejderne. Ser man dernæst på tallene for produktionen pr. arbejder pr. uge, viser det sig, at den konstaterede produktionsforøgelse pr. time ikke altid har været tilstrækkelig stor til at kompensere nedgangen i den ugentlige arbejdstid. Der har været en stigende produktion pr. uge for 24,1 pct. af arbejderne og en uændret produktion for 41,2 pct.s vedkommende. Det har dog således været muligt at opretholde totalproduktionen for ca. $\frac{2}{3}$ af arbejdernes vedkommende.

Referat af nogle synspunkter i svensk betænkning angående arbejdstiden for treskiftsarbejdere.

Fra en i Sverige i foråret 1947 nedsat komite — „Arbetstidsutredningen" — foreligger indtil nu 4 betænkninger, nemlig: 1) „angående arbetare under jord i gruva och stenbrott" (S.O.U. 1947 : 65), 2) „angående treskiftsarbetare och tunnelarbetare" (S.O.U. 1948 : 51), 3) „angående flottningsarbetare" (S.O.U. 1949 : 58) og 4) „angående tre veckors semester" (S.O.U. 1950 : 32).

Ved komiteens nedsættelse udtalte statsråd Mossberg, at selv om der under henvisning til den almindelige stigning i arbejdstakten i næringslivet kunne anføres grunde for en generel forkortelse af arbejdstiden både ud fra arbejderbeskyttellessynspunkter og fra produktionstekniske synspunkter, turde en sådan generel forkortelse af normalarbejdstiden ikke nu under hensyn til det herskende produktionsniveau lade sig gennemføre. Komiteens arbejde skulle derfor først og fremmest tage sigte på at undersøge forudsætningerne for en forkortelse af arbejdstiden for visse fag, hvis arbejde kunne anses for **at** være „tungt eller eljest særskilt pressande"

Komiteen fastslog herefter, at der ikke kunne blive tale om ad lovgivningens vej at foreslå arbejdstidsforkortelse for andre arbejdergrupper end dem, som ifig. „1942-års semesterkomite"s betænkning havde et særligt *rekreationsbehov*. Disse arbejdergrupper var foruden arbejdere i gruber under jorden 1) arbejdere med radiologisk arbejde, 2) telefonister, 3) treskiftsarbejdere, 4) toskiftsarbejde med dag- og nattur, 5) arbejdere i mørkerum, 6) sygeplejersker, 7) arbejdere som er udsat for kulilteforgiftning samt 8) natarbejdere.

Komiteen afviste imidlertid den tanke „att verkställa en allmän inventering av de olika arbetargruppernas rekreationsbehov och de ekonomiska konsekvenserna av åtgärder för att tilfredsställa detta behov", og besluttede i stedet i første omgang at foretage en særlig undersøgelse af treskiftsarbejdernes arbejdsforhold. Dette begrundedes med at denne arbejdsform af semesterkomiteens lægeexpert var blevet placeret højt oppe i fortegnelsen over de arbejdergrupper, hvis rekreationsbehov er større end andres samt endvidere med, at treskiftsarbejde i stor udstrækning forekommer i industrier, som er af vital betydning for det svenske næringsliv, men som lider af mangel på arbejdskraft. Synspunktet er her dette, at en forkortelse af arbejdstiden for treskiftsarbejdere skulle gøre denne arbejds-

form mere tillukkende for arbejderne og dermed lette nyrekruteringen af arbejdskraft til treskiftsarbejde.

Forskellige undersøgelser stod til rådighed for komiteen eller blev foretaget i forbindelse med udredningsarbejdet. Her skal blot nævnes en undersøgelse af treskiftsarbejdernes sundhedstilstand, som blev foretaget af „Statens institut för folkhälsan“, samt en undersøgelse, som „arbetstidsutredningen“ selv foretog for at få fastslået, hvilke ulemper en arbejdstidsforkortelse for treskiftsarbejdere ville medføre i driftsorganisatorisk, teknisk eller økonomisk henseende.

Hvad angår *treskiftsarbejdernes sundhedstilstand* i almindelighed, synes denne iflg. instituttets undersøgelse ikke at være ringere end dagsarbejdernes. Mavesår synes dog at forekomme lidt hyppigere hos treskiftsarbejdere end hos andre arbejdere, men om dette skyldes selve skiftarbejdet eller helt andre faktorer, har instituttets undersøgelse ikke kunnet afgøre. Endvidere lider treskiftsarbejdere af søvnmangel i højere grad end dagarbejdere, hvilket antages at forårsage en del nervøse lidelser. Det er især boligforholdene, der er årsag til denne søvnmangel, idet det oftest er vanskeligt for arbejderne at have eller få et støjfrit værelse at sove i om dagen.

Efter instituttets mening vil en forkortelse af arbejdstiden derfor ikke løse det problem, som fra et medicinsk synspunkt er det vigtigste, nemlig at skabe bedre ydre betingelser for søvn om dagen. Boligbyggeriet må følgelig betragtes som en primær foranstaltning.... „och man bör icke genomföra en arbetstidsförkortning som skulle medföra anställande av nya treskiftsarbetare uten att först tage ställning till hur bostadsproblemet skall kunna lösas“.

Da imidlertid bedre og rummeligere boliger ikke fremskaffes i en håndevending, mener komiteen alligevel, at en arbejdstidsforkortelse — først og fremmest med hensyn til natugen — ville være en anvendelig udvej for at lindre søvnmangelproblemet. Men samtidig gør komiteen opmærksom på, at „en arbetstidsförkortning kan komma att försvåra bostadspolitiken, eftersom den situationen kan föreligga att landet icke har råd med att samtidigt bära de utgifter som uppkomma till följd av arbetstidsförkortningen — delvis i en form av nya bostäder åt arbetare som måste sättas in i treskiftsindustrien — samt bättre bostäder åt de nuvarande treskiftsarbetarna“.

løvrigt mener komiteen, at en udvikling henimod kortere arbejdstid er naturlig, idet arbejderne har behov for mere fritid til rekreation, familieliv, studier, foreningsarbejde og politisk arbejde samt idræt og andre fritidsbeskæftigelser.

For at få belyst *de driftsorganisatoriske, tekniske og økonomiske virkninger* for næringslivet af en arbejdstidsforkortelse for treskiftsarbejdere foretog komiteen et rundspørge til treskiftsvirksomheder med over 50 arbejdere.

Iflg. spørgeskemaet skulle virksomhederne belyse virkningerne af en forkortelse af den normale arbejdstid fra 144 til a) 120, b) 136 timer pr. 3-ugers periode under forskellige nærmere angivne forudsætninger. I et af spørgsmålene forudsattes

det således, at treskiftsarbejde skulle forekomme i samme omfang og i samme driftstid som før arbejdstidsforkortelsen, samt at arbejderstyrken og boligbestanden kunne forøges i nødvendigt omfang. Det overvejende flertal af virksomheder har svaret bekræftende på spørgsmålet, om det under sådanne forhold var muligt at opretholde produktionen i uforandret omfang blot ved at forøge antallet af treskiftsarbejdere. En del af virksomhederne mente, at antallet af arbejdere blot behøvede at blive forøget i det omfang, der svarer til arbejdstidsforkortelsen, men flertallet regner dog med en større forøgelse oftest med den motivering, at man ved en arbejdstid på 120 eller 136 timer pr. 3-ugersperiode ikke kan indrette et anvendeligt afløsningskema uden at indsætte „hoppere“, som må beherske flere forskellige arbejds momenter, og som ikke kunne udnyttes helt i treskiftsarbejde. Visse virksomheder mener, at det i praksis vil vise sig umuligt at opretholde produktionen efter en arbejdstidsforkortelse, idet man bl. a. henviser til den herskende mangel på arbejdskraft og specielt vanskeligheden ved at rekrutere og uddanne „hoppere“, som behersker flere forskellige arbejdsopgaver.

I et andet spørgsmål, der kun skulle besvares af treskiftsvirksomheder med søndagsstop, forudsættes det, at arbejdstidsforkortelsen ville medføre en tilsvarende forkortelse af driftstiden, men at produktionen alligevel skulle kunne opretholdes i uforandret omfang, og at den hertil nødvendige arbejdskraft (og boliger) kunne fremskaffes. I næsten alle svarene på dette spørgsmål siges, at en forkortelse af driftstiden ville medføre en formindskelse af produktionen, idet produktionen pr. tidsenhed først og fremmest bestemmes af produktionsanlæggenes kapacitet. Formindskelsen antages at blive proportional eller — oftere — mere end proportional med forkortelsen i driftstid. Sidstnævnte svar motiveres sædvanligvis med, at igangsættelses- og afslutningsarbejderne optager en relativt større del af den sammenlagte driftstid.

Endelig forudsættes det videre, at det extra arbejdskraftbehov, som vil opstå ved en forkortelse af arbejdstiden for treskiftsarbejdere, ikke kunne tilfredsstilles gennem nyantagelse af arbejdere.

For 3-skiftsvirksomheder med søndagsstop regner man sædvanligvis med, at arbejdstidsforkortelsen vil medføre en tilsvarende forkortelse af driftstiden, hvorved følger en proportional eller mere end proportional produktionsformindskelse. I virksomheder og afdelinger med helkontinuerlig treskiftsarbejde har man i visse tilfælde regnet med, at arbejdstidsforkortelsen vil føre til driftsindskrænkning i de afdelinger, hvor treskiftsarbejde forekommer. Andre virksomheder regner med en overflytning af dag- og to-skiftsarbejdere til treskiftsarbejde; dette antages at medføre en „snedbelastning“, som medfører, at produktionsformindskelsen bliver mere end proportional med nedgangen i antallet af udførte arbejdstimer.

Man spurgte også virksomhederne, om en arbejdstidsforkortelse efter deres mening kunne lette *rekrutteringen til treskiftsarbejde*. De fleste virksomheder har besvaret dette spørgsmål benægtende.

Ofte udtaler virksomhederne, at treskiftsarbejdet mere består i pasning end i tungt kropsarbejde, og at treskiftsarbejderne næppe har behov for forkortet arbejdstid, ligesom det fremhæves, at problemerne med de uregelmæssige sove- og spisetider ikke løses ved en arbejdstidsforkortelse. Endvidere er der udtalt advarsler mod en arbejdstidsforkortelse under henvisning til situationen på exportmarkedet.

Den ovenfor nævnte undersøgelse bekræfter komiteens opfattelse, at hvis produktionen skal kunne opretholdes uformindsket, kan en forkortelse af arbejdstiden i almindelighed ikke gennemføres uden en forøgelse af arbejderstyrken med påfølgende nyopførelse af boliger. En arbejdstidsforkortelse med 3 skift på 3 uger, d. v. s. til i gennemsnit 40 timer pr. uge, kan således, hvis produktionen skal opretholdes, ikke gennemføres uden en nyrekrutering på mellem $\frac{1}{5}$ og $\frac{1}{3}$ af det nuværende antal treskiftsarbejdere, og det må endvidere understreges, at det for en stor del drejer sig om fagarbejdere, som for at kunne udføre deres arbejde tilfredsstillende, ofte må have en langvarig uddannelse. Selv om behovet for forøgelse af arbejderantallet måske kan reduceres noget under hensyn til muligheden af forøget arbejdsintensitet efter arbejdstidsforkortelsen samt i forbindelse hermed — og måske netop som følge af forkortelsen — gennemførte rationaliseringsforanstaltninger, turde det dog efter „utredningens“ mening være åbenbart, at en på een gang gennemført arbejdstidsforkortelse til 40 timer om ugen for samtlige treskiftsarbejdere i landet ville stille sådanne krav til nyrekrutering af arbejdskraft og boligbyggeri, at landet for nærværende ikke magter at opfylde dem. Resultatet må i stedet blive en produktionsformindskelse.

Komiteen lader sig imidlertid ikke afskrække af disse kendsgerninger, men opstiller 3 alternative forslag for successiv forkortelse af arbejdstiden. Efter at have gennemdiskuteret de 3 forslag, synes komiteen nærmest at foretrække den løsning, at man allerede nu ved lov bestemmer, at arbejdstiden for alle treskiftsarbejdere skal være 120 timer pr. 3-ugers periode, men at man for at efterkomme en som følge af de herskende økonomiske betingelser påkrævet differentiering overlader til et passende organ i en overgangsperiode at meddele dispensation fra den således foreskrevne arbejdstid, og ledestjernen for dispensationsvirksomheden skulle da være, at der ikke måtte opstå nogen nævneværdig produktionsformindskelse.

Arbejdstidens indflydelse på trætheden og fejlprocenten i arbejdet.

Det er en almindelig erfaring, at en forlængelse af arbejdstiden dels medfører stigende træthed, dels et stigende antal fejl i det præsterede arbejde, dels endelig i mange tilfælde flere ulykkestilfælde, hvilket også hænger sammen med den stigende træthed, der hindrer den fornødne koncentration om arbejdet.

Der er gennem tiderne foranstaltet talrige forsøg og iagttagelsesrækker for at søge fastslået, om der er en regelmæssig sammenhæng mellem arbejdstidens længde og trætheden og de forskellige virkninger af denne. I en afhandling af V. Skjerk: „Nogle elementære fysiske og psykiske arbejders regelbundenhed i forhold til tiden“, er der redegjort for et stort antal af sådanne undersøgelser, der alle viser ensartede træk, nemlig at arbejdsydelsen er faldende kvantitativt og kvalitativt, og at øvelse kan nedsætte træthedskoefficienten og forøge både arbejdsevnen og sikkerheden i arbejdet i betydelig grad. Den faldende arbejdspræstation søges udtrykt i en formel:

$$W_t = E \cdot (1 - q^t)$$

hvor W_t udtrykker summen af det indtil tiden t opnåede samlede arbejdsresultat, E er det samlede opnåelige resultat og q er en for det pågældende arbejde konstant faktor, der altid er mindre end 1.

Når q er mindre end 1, vil $(1 - q^t)$ nærme sig 1, når t vokser, og W_t vil følgelig nærme sig E . Dette vil i begyndelsen ske hurtigt, men senere vil det gå langsomt, svarende til, at arbejdspræstationen vil aftage pr. time, efterhånden som time-tallet stiger.

De af Skjerk foretagne beregninger over 15 angivne forsøgsrækker bekræfter den anførte formels rigtighed, og dermed, at der er en vis regelbundenhed mellem trætheden og arbejdstidens længde, uden at det dog derfor er muligt på det angivne grundlag at gøre nærmere rede for den talmæssige virkning heraf. Forfatteren er selv meget forsigtig med at drage slutninger af sine beregninger, men nøjes med at konstatere, „at der synes at være nogen sandsynlighed for, at de opstillede antagelser på et område, der er utilgængeligt for direkte måling, i hvert tilfælde kan være rigtige“.

I Alfred Lehmann: „Størst udbytte af legemligt og åndeligt arbejde“ 1919 er der gjort rede for en række forsøg over det samme forhold. Som resultat af disse forsøg fastslås bl. a., at trætheden vokser ved fortsat muskelarbejde, så at

arbejdsydelsen stadig aftager. Endvidere findes, at jo hurtigere arbejdstempoet bliver, desto større bliver musklernes træthed, og desto hurtigere og stærkere synker arbejdsydelseii. Det gunstigste tempo vil variere med arten af de bevægelser, som arbejdet kræver. Med hensyn til åndeligt arbejde kommer man til tilsvarende resultater, der sammenfattes således: „Åndeligt arbejde vil ligeså vel som legemligt medføre træthed, hvis virkning, arbejdsydelsens formindskelse, kan påvises, såfremt arbejdet er tilstrækkeligt anstrengende, og den arbejdende virkelig anstrenger sig så meget som muligt. Spares der derimod på kræfterne, kan arbejds-kurven i hvert fald i begyndelsen ofte vise en stigning, idet der lidt efter lidt sættes fuld kraft på; først derefter medfører trætheden en sænkning”.

I forbindelse med en omtale af forskellige tilfælde, hvor en nedsættelse af arbejdstiden i visse industrier havde medført stærkt forøget produktion pr. time, udtaler Lehmann, at „hvis arbejderne overanstreges ved en for lang arbejdstid, vil en formindskelse af timetallet medføre en forøgelse af arbejdsydelseii. Hvor meget arbejdstiden skal forkortes, kan naturligvis ikke fastslås på forhånd, da det må afhænge såvel af det givne timetal som af arbejdets natur”.

Som eksempler på sådanne tilfælde nævner Lehmann først virkningen af de arbejderbeskyttelseslove, der gennemførtes i England i 1847, hvor fabrikkernes udbytte voksede til trods for arbejdstidens begrænsning. Der var dog her tale om meget lange arbejdstider, som kun har ringe interesse i forhold til nutidens problemer. Derimod nævnes forskellige eksempler på nedsættelse af arbejdstiden fra 9 til 8 timer, som mere svarer til de nu foreliggende forhold. Et af de store Salford jernværker ved Manchester fandt ved en sådan nedsættelse, at produktionen forøgedes, hvilket fremgik af, at akkordarbejdere, hvis arbejdstid nedsattes med 11 pct. kun fik deres fortjeneste reduceret med 2 pct. straks ved forsøgets begyndelse, og efter et års forløb var den kun $\frac{3}{4}$ pct. mindre end tidligere. Da man foretog en tilsvarende nedsættelse af arbejdstiden i de militære og maritime værksteder i England, der ialt beskæftigede 67 000 mand, var resultatet også her fuldt tilfredsstillende.

Fra Belgien nævnes et eksempel fra en zinkfabrik ved Liege, hvor man ved overgang fra 2 til 3 holdsdrift nedsatte arbejdstiden fra 12 til 8 timer, med det resultat, at arbejderne på akkordbasis netop tjente det samme efter nedsættelsen som før. Men samtidig faldt sygeligheden, og ordningen havde særdeles gunstige virkninger på den almindelige moralske tilstand blandt arbejderne.

Endelig nævnes den kendte undersøgelse fra Zeiss' optiske fabrikker i Jena, hvor man i året 1900 nedsatte arbejdstiden for 233 akkordarbejdere fra 9 timer til 8 timer. Da akkorderne forblev uforandrede, måtte arbejderne præstere 12,5 pct. mere arbejde for at tjene det samme som tidligere, men faktisk voksede arbejdsydelseii med 16,2 pct., således at arbejderne tjente godt 3 pct. mere end tidligere.

Der var mange forskellige arbejdsarter repræsenteret i den pågældende fabrik, og det viste sig, at de næsten alle havde lige stor fremgang i fortjenesten. Dog

havde de grupper, der gjorde det grovere mekaniske arbejde, tjent forholdsvis mest, medens de, for hvem muskelarbejdet spillede en mindre rolle, kun havde haft ubetydelig forøgelse af fortjenesten.

Lehmanns konklusion heraf er følgende: „For muskelarbejdere vil mere end 8 timers dagligt arbejde være overan strengende og følgeligt til skade for såvel arbejdsgiverne som for arbejderne. Ved sjælelig-legemlig virksomhed, hvor muskelpkraften ikke kommer i betragtning, synes 9 timers dagligt arbejde ikke at medføre nogen ulempe, men der vindes heller ikke noget derved, så at 8 timer sikkert må foretrækkes.“

Vedrørende virkningerne af en nedsættelse af arbejdstiden til 8 timer skal endnu henvises til de i bilag 10 anførte betragtninger af Vedel-Petersen på grundlag af erfaringerne her hjemmefra, samt til de i bilag 11 meddelte oplysninger om virkningerne af 8-timers dagens gennemførelse i Sverige.

**Antallet af ulykkestilfælde under arbejde fordelt efter tidspunktet
for ulykkens indtræden.**

Om tidspunktet for arbejdsulykkers indtræden foreligger der såvel herhjemme som fra udlandet forskellige undersøgelser, som i store træk giver et ensartet billede af forholdene. Det er ikke muligt på grundlag af det foreliggende materiale at beregne hyppigheden på de forskellige tidspunkter nøjagtigt, idet antallet af arbejdere, der har været beskæftiget på de pågældende tidspunkter ikke kendes, men med en vis tilnærmelse kan man antage, at dette antal f. eks. i tiden fra kl. 8 til kl. 16 har været nogenlunde konstant, således at de absolutte antal af ulykker indenfor disse tidspunkter — bortset fra spise- og hvilepausers indflydelse — giver et omtrentligt billede af forholdene.

I Danmark er af Arbejds- og fabriktilsynet foretaget en fordeling af de i industrien i årene 1927—36 indtrufne ulykkestilfælde efter det tidspunkt på dagen, da ulykken indtraf. Resultatet af denne undersøgelse er offentliggjort i Socialt Tidsskrift 1938 C, side 156. Det fremgår heraf, at de fleste ulykker indtræffer i formiddagstimerne op til frokost, jfr. omstående kurve. Der er en stærk stigning i antallet fra arbejdstidens begyndelse til timen fra kl. 11—12, dog med en uregelmæssighed i udviklingen kl. 9—11. Efter frokosthvilen begynder antallet af ulykker på et niveau, der ligger på omkring halvdelen af, hvad det var umiddelbart før frokost, og stigningen i antallet er ikke så stærkt i eftermiddagstimerne, som den var om formiddagen. Det må dog her erindres, at antallet i de sidste eftermiddagstimer kan være påvirket af, at arbejdstiden slutter ret tidligt på dagen for en del arbejdere. Årsagen til, at formiddagstimerne viser de største tal, må antages at være det kraftige arbejdstempo, der præsteres i disse timer, i forbindelse med den stigende træthed.

En nyere undersøgelse fra Sverige viser et tilsvarende billede. Den er udført af Ekonomisk Information og offentliggjort i Sociala Meddelanden 1951 nr. 4. Af omstående kurve fra denne meddelelse vil det ses, at også i Sverige forekommer de fleste ulykker før frokost, og at der såvel i formiddagstimerne som i eftermiddagstimerne finder en kraftig stigning sted i antallet af ulykker, efterhånden som dagen går. Det siges i de ledsagende bemærkninger, at dette resultat svarer til, hvad man tidligere har fundet.

Endelig skal anføres nogle oplysninger om det samme emne, som læge Ejnar Grandjean har givet i en artikel i Socialt Tidsskrift 1930 side 162 om „Træthed og industriarbejde“. Det hedder heri:

„I Amerika og andre lande er et stort materiale indsamlet, som viser, at antallet af ulykkestilfælde pr. time vokser hurtigt i løbet af formiddagens arbejdstørn, til de når maksimum i næstsidste time, hvor det ofte er 2—4 gange så stort som i første time.

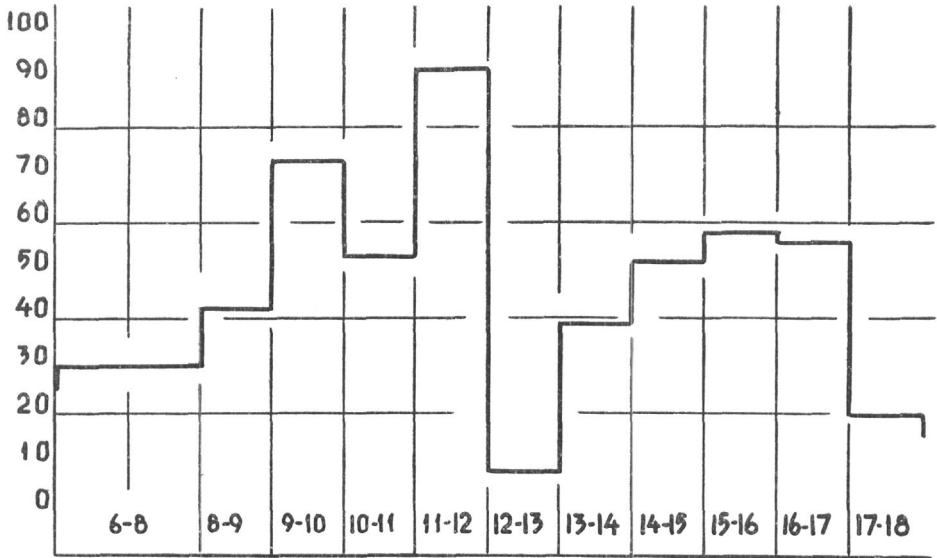
Eftermiddagstørnen viser, at ulykkestilfældenes antal varierer på samme måde som om formiddagen, blot nås maksimum som oftest noget tidligere i tørnen. Tallene er taget fra mange forskellige industrier, og i de tilfælde, hvor arbejdsudbyttet kunne måles samtidig time for time, viser det sig, at dette steg og faldt med ulykkestilfældenes antal. Det stigende antal ulykkestilfælde og det faldende arbejdsudbytte synes således at være sideløbende udtryk for den indtrædende træthed. Man finder ofte, at antallet af ulykkestilfælde vokser hurtigt under formiddagens arbejde; om eftermiddagen efter middagspausen falder antallet betydeligt, men stiger alt som dagen går. Dette henføres almindeligvis helt eller delvis til arbejdernes træthed — men er dog ikke helt sikkert.

Utvivlsomt betinger høj grad af træthed en forøget risiko for ulykker. Vernon fandt, at når kvinderne i en fabrik havde en 12 timers arbejdsdag og 75 timers arbejdsuge, var deres antal af ulykkestilfælde 3 gange større, end når de kom ned til 10 timer.

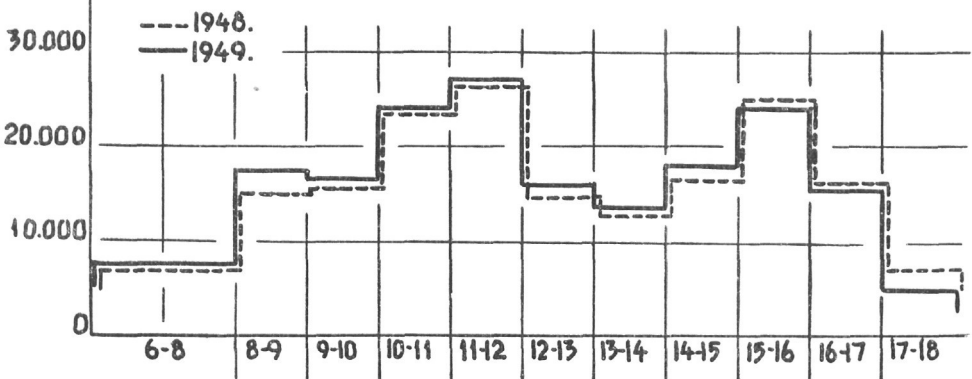
Vanskeligheden består i at afgøre, om en moderat træthed influerer på ulykkestilfældenes tal."

ANTAL ULYKKER UNDER ARBEJDE FORDELT EFTER
KLOKkesLET.

1 DANMARK, 1927-36.

2 SVERIGE, 1948, 1949

Produktivitetsstigningen siden 1935.

Til en almindelig orientering om, hvorledes den i industriproduktionen indsatte arbejdskraft og det fremstillede produkt har bevæget sig i forhold til hinanden gennem en årrække, kan anvendes de i den industrielle produktionsstatistik løbende beregnede indeks for produktion og beskæftigelse. Disse indeks, der er beregnet af kontorchef i Det statistiske Departement H. N. Skade, er i tabel 1 opstillet for hovedgrupper af industrier for årene 1947—49 med 1935 = 100 for begge indeks.

Indeks for produktion og beskæftigelse i 10 hovedgrupper af industrier.

Tabel 1. 1935 = 100.

	1947		1948		1949	
	Produktion	Beskæftigelse	Produktion	Beskæftigelse	Produktion	Beskæftigelse
Næringsmiddelindustri	134	131	147	136	155	138
Tekstilindustri	112	123	139	139	157	152
Fodtøjs- og beklædningsindustri	104	120	106	126	121	140
Træindustri	136	155	148	164	158	173
Papir- og grafisk industri	128	129	138	135	143	135
Kemisk industri m. m.	93	128	106	134	117	137
Sten-, ler- og glasindustri	103	120	117	130	124	134
Jern- og metalindustri	141	145	164	158	176	166
Transportmiddelindustri	136	144	137	144	141	149
Anden industri	150	183	159	185	164	174

Med hensyn til bevægelser fra 1947 til 1949 i produktiviteten, forstået som produktionsindekset divideret med beskæftigelsesindekset, har der i alle grupper været en stigende tendens, dog af meget forskellig styrke.

Med hensyn til produktivitetens niveau d. v. s. bevægelsen siden 1935, viser det sig, at dette for nogle grupper, trods stigningen siden 1947, endnu i 1949 var ringere end i 1935 og for nogle grupper gunstigere, men beregningen af bevægelsen siden 1935 er behæftet med langt større usikkerhed end bevægelsen siden 1947.

I tabel 2 er anført indeksene for hele industrien og det fremgår heraf, at produktiviteksindekset er steget fra 93 i 1947 til 101 i 1949, således at produktiviteten i sidstnævnte år skulle have passeret niveauet for 1935 for industrien som helhed. Det bemærkes, at der kun skete en ringe ændring i perioden 1935 til 1939.

Indeks for produktion og beskæftigelse for hele industrien.

Tabel 2. 1935 = 100.

	Indeks for		
	Produktion	Samlet antal timer	Produktiviteten
	1	2	(1:2)
1947.126	135	93
1948.140	142	99
1949.150	149	101

De nævnte indeks er imidlertid kun ufuldkomment egnede til at måle forhold mellem indsat arbejde og produktion, blandt andet fordi der til dette formål ved beregningen af produktionsindekset bør tages mest muligt hensyn til ændringer i produkterne og i produktionsprocessen, og der bør anvendes hensigtsmæssige metoder ved tildeling af vægt for de enkelte produkter og industrier ved sammenlægninger. Departementet foretager for tiden en revision af beregningen af produktionsindeksene til dette formål, og der er i tabel 3 anført nogle eksempler på sådanne reviderede indeks og de på grundlag heraf beregnede produktiviteksindeks.

Bevægelsen i produktion og beskæftigelse fra 1939 til 1949 i visse industrier, på grundlag af et revideret produktionsindeks.

1939 = 100.

	Indeks for		
	Beskæftigelse	Produktion	Produktivitet
Mælkekondenseringsfabrikker	141	245	173
Tobaksfabrikker108	103	95
Bomuldsspinderier99	97	98
Uldindustri, bomulds væveri er			
m. m.148	160	108
Skotøjsfabrikker120	118	98
Papir- og papfabrikker113	126	112
Gummifabrikker148	158	107
Teglværker109	110	101
Glasværker142	152	107
Cementfabrikker100	120	120

Sammenligningen er foretaget mellem 1939 og 1949. Det vil ses, at der mellem disse to tidspunkter for de fleste af de anførte industrier er sket en ændring i produktiviteten varierende fra nogle få pct.s nedgang til stigning på en halv snes pct.; for et par industrier har der været en stærkere fremgang.

Med hensyn til de slutninger, der kan drages af disse tal, skal blot nævnes, at produktivitetstallene afspejler virkningerne af på den ene side eventuelle ændringer i sammensætningen af arbejdskraften og på den anden side af ændringer i alle tænkelige produktionshemmende eller -hæmmende faktorer, f. eks. arbejdskraftens effektivitet, *arbejdsorganisationen*, kapitalindsats, kapacitetsudnyttelse, råstofforhold og mange andre faktorer.

Statistiske oplysninger om de enkelte industrigræne.

	Antal virksomheder	Antal funktionærer	Antal mandl. arbejdere	Antal kvindel. arbejdere	Arbejdere ialt	Produktionsværdi	Anvendte råstoffer m. v.	Værditilvækst
201 Kødvarer, konserverfabrikker m. m.	152	882	2 351	735	3 086	252 045	1 000 kr. 189 718	53 440
203 Tilberedning af frugt og grønsager	62	425	625	969	1 594	67 622	33 796	24 717
204 Tilberedning af fisk	81	277	540	1 471	2 011	65 391	33 404	21 631
202 Mælkedenseringsfabrikker m. v.	78	322	799	524	1 323	129 075	79 549	33 953
205 Handelsmøller	73	446	1 140	117	1 257	253 677	213 411	30 001
206 Brød- og kiksfabrikker	76	318	1 476	588	2 064	75 656	44 551	25 946
207 Sukkerfabrikker og raffinaderier	11	318	2 818	235	3 053	255 600	142 728	95 424
208 Chokolade- og sukervarefabrikker	92	812	924	2 036	2 960	119 354	60 859	46 786
209 a. Kaffe- og sukerrøgfabrikker	39	213	307	120	427	44 383	27 542	13 981
209 b. Margarinefabrikker m. v.	83	355	806	248	1 054	154 380	126 983	19 764
209 c. Andre fabr. i næringsmiddelind.	25	103	245	154	399	24 700	15 799	6 794
211 Sprit- og gærfabrikker m. v.	8	337	642	107	749	52 539	19 264	28 237
212 Frugtvinsfabrikker	34	107	201	97	298	17 530	8 149	8 084
213 Bryggerier og maltfabrikker	179	1 229	4 927	1 812	6 739	225 191	55 128	143 120
214 Mineralvandsfabrikker	50	75	548	394	942	32 248	7 650	22 073
221 Tobaksfabrikker	358	1 093	2 996	6 230	9 226	239 853	105 763	117 652
231 a. Bomuldsspindier	5	186	459	1 738	2 197	64 085	38 033	23 719
231 b. Uldindustri, bomuldsvæverier m. v.	133	1 571	5 215	6 079	11 294	415 613	220 951	175 011
231 c. Andre spindier, væverier m. m.	88	728	1 726	2 141	3 867	106 587	46 288	54 021
232 Trikotagefabrikker	195	1 118	1 434	6 377	7 811	225 532	113 792	100 820
233 Rebslagier og fiskenetfabrikker	14	218	529	753	1 282	54 017	36 178	16 427
239 Andre fabrikker i tekstilindustrien	17	49	108	88	196	8 190	3 978	3 900
241 a. Skotøjsfabrikker	198	781	2 590	3 086	5 676	129 814	67 269	59 336
241 b ¹ Træskofabrikker	16	19	210	5	215	3 704	1 794	1 870
243 a ² Herrekonfektionsfabrikker	179	1 224	900	6 584	7 484	202 233	114 037	81 904

fortsættes side 189

fortsættes side 190

243 a ³ Damekonfektionsfabrikker	184	1 161	232	4 895	5 227	175 305	83 277	86 431
243 a. Tilvirkning af underbeklædning	142	600	101	2 581	2 682	76 643	38 900	36 178
243 b. Hattefabrikker og buntmagier	89	433	430	863	1 293	40 758	19 630	19 947
243 c. Handskefabrikker	40	70	162	216	378	8 927	4 189	4 630
243 d. Andre konfektionsfabrikker	9	28	26	37	63	2 598	1 140	1 434
244 1. Fabr. af forsk. færdige tekstiler	71	325	470	1 044	1 514	54 857	33 017	21 040
251 2. Savværker	217	516	4 029	214	4 243	91 856	45 239	44 738
251 3. Pakkassfabrikker	59	113	812	90	3 102	24 034	13 721	9 985
251 4. Maskinsnedkerier	156	346	3 082	27	3 109	70 079	29 088	39 372
251 Trevarefabrikker	91	189	1 066	178	1 244	24 379	8 758	14 912
258 Korkvarefabrikker	17	71	251	127	378	16 450	8 421	7 280
259 Andre fabrikker i træindustrien	16	27	199	—	199	6 782	3 400	3 251
261 Fremstilling af møbler	216	447	3 558	134	3 692	69 409	24 649	41 749
271 Papir- og papfabrikker	12	233	1 764	368	2 132	100 778	50 166	41 273
272 Papirvarer- og papfabrikker	175	990	1 557	2 982	4 539	155 431	86 832	65 178
281 Grafisk industri	514	4 400	9 210	1 869	11 079	335 070	96 889	218 108
291 Garverier	47	260	1 351	92	1 443	77 891	46 037	28 930
292 Forskellige ledervarefabrikker	95	205	503	715	1 218	32 348	17 558	14 869
301 Gummifabrikker	19	461	2 033	1 242	3 275	74 996	28 865	41 668
302 Vulkaniseringsanstalter	36	28	143	1	144	2 530	533	1 801
311 a. Fabrikation af komprim. luftarter	18	189	235	—	235	10 250	—	—
311 b. Svovlsyrefabrikker	4	84	649	—	649	52 568	—	—
311 c. Sprengstoffabrikker	11	24	108	69	177	5 456	—	—
312 a. Oliemøller	7	536	1 523	39	1 562	254 212	194 007	49 523
312 b. Destruktionsanstalter m. v.	55	175	685	5	690	59 425	36 869	18 438
319 a. Søbe- og sodafabrikker	40	535	568	489	1 057	99 931	57 315	33 974
319 b. Farvefabrikker	48	914	962	184	1 146	99 890	56 554	37 200
319 c. Andre fabr. i kemisk industri	212	1 849	1 857	2 077	3 934	213 887	81 906	107 277
321 Mineralolieraffinaderier	5	65	119	—	119	12 173	7 071	3 943
329 Tagpap-, tjære- og asfaltfabrikker	79	395	1 390	18	1 368	70 659	38 771	28 230
331 Teglværker	243	384	5 000	277	5 286	75 609	1 626	62 277
332 Glasværker	37	145	1 708	293	2 011	45 377	8 767	28 058

(Fortsættes.)

(Fortsat.)

	Antal virksomheder	Antal funktionærer	Antal mandl. arbejdere	Antal kvindel. arbejdere	Arbejdere ialt	Produktionsværdi	Anvendte råstoffer m. v.	Værditilvækst	
								1 000 kr.	1 000 kr.
333 Porcellænsfabrikker m. m.	111	381	189	1 363	3 282	52 050	7 053	39 805	
334 Cementfabrikker	4	209	1 356	13	1 369	59 837	1 900	27 270	
339 a. Kalkbrud, kalk- og kridtværker.	49	92	623	2	625	13 925	737	9 132	
339 b. Andre fabr. i sten-, ler- og glasindustri	235	551	3 689	45	3 734	111 743	46 475	61 213	
341 Jern- og stålværker	5	165	789	793	1 781	41 162	17 110	18 285	
342 Andre metalværker	3	162	724	15	739	101 447	80 140	18 002	
351 Forniklings- og galvaniseringsanstalter .	74	121	684	46	730	15 739	3 647	11 003	
352 Metalvarefabrikker og metalstøberier.	269	798	2 973	1 136	4 109	100 477	31 072	64 747	
353 Blikvarefabrikker.	56	615	2 099	1 379	3 478	97 172	44 740	48 767	
354 Jernvarefabrikker.	218	949	4 870	721	5 591	175 894	80 017	87 687	
359 Forskellige fabrikker i jernindustrien.	7	153	617	46	663	15 514	3 824	11 149	
361 Jernstøberier og maskinfabrikker.	538	5 144	22 892	392	23 284	615 616	221 745	367 893	
371 Fabrikation af elektriske maskiner	20	955	3 211	541	3 752	94 722	35 537	56 448	
373 Elektromekaniske fabrikker.	116	2 110	4 629	2 824	7 453	241 355	102 626	131 605	
374 Fabrikation af radiomateriel.	47	657	1 435	920	2 355	69 947	33 364	35 017	
385 Cyklefabrikker.	25	289	891	223	1 114	40 522	22 588	16 658	
381 a. Jernskibsværfter.	14	2 243	14 147	100	14 247	392 204	161 614	207 582	
381 b. Træslibsværfter.	66	98	1 014	2	1 016	19 783	7 310	11 968	
382 Fabr. af jernbane- og sporvognsmateriel	3	131	772	—	772	18 731	6 517	11 821	
383 a. Automobil- og motorcyklefabrikker.	16	615	1 156	39	1 195	36 523	21 140	13 802	
383 b. Karosserifabrikker	63	152	959	—	959	23 569	8 780	13 550	
386, 389 Andre fabrikker til fremstilling af transportmidler	17	56	217	59	276	6 777	2 764	3 648	
391, 392 Fabrikation af forskellige instrum.	65	222	613	179	792	15 212	3 089	11 498	
395 Sølv- og elektropletvarefabrikker.	79	382	1 573	266	1 839	42 078	13 665	26 945	
396 Pianofabrikker	15	49	224	6	230	4 233	1 555	2 595	
399 Forskellige fabrikker.	182	753	1 721	1 509	3 230	84 781	30 758	50 080	

	Lønudgifter					Produktionsindeks 1935 = 100	Beskæftigelsesindeks 1935 = 100	Arbejdere m. —48 t.	Arbejdere m. 48 t.
	Til funktionærer	Til arbejdere	Ialt	I pct. af produktionsværdi	I pct. af værditilvækst				
	1 000 kr.	1 000 kr.	1 000 kr.		pet.				
201 Kødvarer-, konserverfabrikker m. m. . . .	7 432	20 286	27 718	11	52	100	22	76	
203 Tilberedning af frugt og grønsager	4 241	8 505	12 746	19	51	109	7	93	
204 Tilberedning af fisk	2 569	9 177	11 746	18	54	143	11	89	
202 Mælkedenseringsfabrikker m. v.	3 157	8 331	11 488	9	34	112	2	72	
205 Handelsmøller	4 814	8 688	13 502	5	45	102	7	93	
206 Brød- og kiksfabrikker	3 301	14 235	17 536	23	68	102	29	71	
207 Sukkerfabrikker og -raffinerier	4 174	22 073	26 247	10	27	109	—	52	
208 Chokolade- og sukervarefabrikker	7 195	15 792	23 167	20	50	143	17	83	
209 a. Kaffeurogaffabrikker	1 514	2 680	4 194	9	30	94	—	100	
209 b. Margarinefabrikker m. v.	3 456	6 511	9 967	6	50	116	26	74	
209 c. Andre fabr. i næringsmiddelindustr.	841	2 310	3 151	13	46	70	15	85	
211 Spirit- og gærfabrikker m. v.	4 302	5 384	9 686	19	35	154	—	—	
212 Frugtvinsfabrikker	1 088	1 683	2 771	16	34	67	28	72	
213 Bryggerier og maltfabrikker	17 135	47 582	64 717	29	45	164	7	93	
214 Mineralvandsfabrikker	678	5 799	6 477	20	30	194	8	92	
221 Tobaksfabrikker	11 315	53 845	65 160	27	55	128	28	72	
231 a. Bomuldsspinderier	2 949	9 905	12 854	20	54	102	13	87	
231 b. Uldindustri, bomuldsvæverier m. v.	18 977	64 602	83 579	20	48	180	3	97	
231 c. Andre spinderier, væverier m. v.	6 019	21 026	27 045	25	50	—	16	84	
232 Trikotagefabrikker	12 722	37 848	50 570	22	50	146	22	78	
233 Rebslagerier og fiskenetfabrikker	2 602	7 225	9 827	18	60	113, 160	—	100	
239 Andre fabrikker i tekstilindustrien	525	1 157	1 682	21	43	108	—	100	
241 a. Skotøjsfabrikker	7 220	32 941	40 161	31	68	143	34	66	
241 b ¹ Træskofabrikker	158	1 234	1 392	37	75	124	13	87	
243 a ² Herrekonfektionsfabrikker	11 093	41 528	52 621	26	64	127	38	61	
243 a ³ Damekonfektionsfabrikker	12 012	37 593	49 605	29	58	95	123	48	
243 a. Tilvirkning af underbeklædning	5 063	13 890	18 953	25	52	114	71	29	

(Fortsættes.)

(Fortsat.)

	Lønudgifter					I pct. af værdi-tilvækst	Produktionsindeks 1935 = 100	Beskæftigelsesindeks 1935 = 100	Arbejdere m. —48 t.	Arbejdere m. 48 t.
	Til funktionærer	Til arbejdere	Ialt	I pct. af produktionsværdi	I pct. af værdi-tilvækst					
243 b. Hattefabrikker og buntmagerier.....	3 619	7 387	11 006	27	55	97	90	20	80	
243 c. Handskefabrikker.....	635	2 617	3 252	36	70	120	80	29	71	
243 d. Andre konfektionsfabrikker.....	178	384	562	22	39	—	86	29	71	
244 Fabrikation af forsk. færdige tekstiler.....	3 413	7 483	10 896	20	52	—	132	17	83	
251,1 Savværker.....	4 692	24 925	29 617	32	66	160	109	8	92	
251,2 Pakkeseffabrikker.....	1 236	5 597	6 833	28	60	160	114	10	90	
251,3 Maskinsnedkerier.....	3 321	23 318	26 639	38	68	160	131	18	81	
251,4 Trævarefabrikker.....	1 824	7 921	9 115	37	61	160	84	11	89	
258 Korkvarefabrikker.....	962	2 329	3 291	20	45	—	99	2	98	
259 Andre fabrikker i træindustrien.....	238	1 365	1 603	24	49	—	148	6	94	
261 Fremstilling af møbler.....	3 850	23 610	27 460	40	66	150	112	19	79	
271 Papir- og papfabrikker.....	2 864	14 292	17 156	17	40	145	102	18	82	
272 Papirvare- og papvarefabrikker.....	9 243	24 015	33 258	21	51	197	93	3	97	
281 Grafisk industri.....	48 819	83 305	132 124	40	60	129	118	18	82	
291 Garverier.....	4 102	10 782	14 884	19	52	170	89	—	89	
292 Forskellige lædervarefabrikker.....	1 854	7 274	9 128	28	64	—	87	28	72	
301 Gummifabrikker.....	4 973	21 335	26 308	35	63	186	119	41	52	
302 Vulkaniseringsanstalter.....	189	963	1 152	46	64	—	—	42	52	
311 a. Fabrikation af komprim. luftarter ..	1 698	1 818	3 516	34	—	—	108	—	100	
311 b. Svovlsyrefabrikker.....	900	5 391	6 291	12	—	125	98	25	75	
311 c. Sprengstoffabrikker.....	225	1 189	1 414	26	—	—	78	17	83	
312 a. Oliemøller.....	7 521	12 122	19 643	8	40	31	132	—	100	
312 b. Destruktionsanstalter.....	1 910	5 025	6 935	12	38	235	101	—	82	
319 a. Sæbe- og sodafabrikker.....	4 933	6 332	11 265	11	33	119	122	38	62	
319 b. Farvefabrikker.....	9 789	8 097	17 886	18	48	181	105	7	93	
319 c. Andre fabrikker i kemisk industri.....	20 124	22 119	42 243	20	39	180	104	14	86	
321 Mineralolieaffinaderier.....	809	1 054	1 863	16	47	—	91	50	50	

329	Tagpap-, tjære- og asfaltfabrikker	4 982	9 771	14 753	21	52	216	107	2	73
331	Teglværker	3 956	35 089	39 045	52	63	100	105	32	68
332	Glasværker	1 638	14 229	15 867	35	57	217	116	2	98
333	Porcelensfabrikker m. m.	4 333	20 866	25 199	48	63	152	96	5	95
334	Cementfabrikker	2 653	10 949	13 602	23	50	114	114	—	100
339 a.	Kalkbrud-, kalk- og kridtværker	825	3 861	4 686	34	51	107	100	16	80
339 b.	Andre fabr. i sten-, ler- og glasindustr.	6 678	26 921	33 599	30	55	—	142	10	89
341	Jern- og stålværker	1 814	6 298	8 112	20	44	—	109	—	—
342	Andre metalværker	2 452	5 847	8 299	8	46	—	107	—	—
351	Forniklings- og galvaniseringsanstalter	1 137	5 974	7 111	45	65	—	106	37	56
352	Metalvarefabrikker og metalstøberier	8 216	27 744	35 960	36	56	181	101	6	94
353	Blikvarefabrikker	7 200	21 502	28 702	29	59	140	115	3	97
354	Jernvarefabrikker	10 564	37 004	47 568	27	54	197	101	11	89
359	Forsk. fabrikker i jernindustrien	1 981	5 420	7 401	48	67	—	170	10	80
361	Jernstøberier og maskinfabrikker	53 040	155 484	208 524	34	57	188	117	2	98
371	Fabrikation af elektriske maskiner	10 245	22 623	32 868	35	50	—	139	—	100
372	Kabelfabrikker	—	—	—	—	—	—	—	—	—
373	Elektromekaniske fabrikker	22 307	47 869	70 176	29	53	174	134	6	94
374	Fabrikation af radiomateriel	6 930	13 861	20 791	30	60	120	85	25	75
385	Cykelfabrikker	2 834	7 426	10 260	25	62	107	125	—	100
381 a.	Jernskibsværfter	25 983	110 446	136 429	35	66	172	108	—	100
381 b.	Træslibbyggerier	972	6 032	7 004	35	58	254	71	31	69
382	Fabrikation af jernbane- og sporvogns- materiel	1 225	5 620	6 875	37	58	—	—	—	93
383 a.	Automobil- og motocyklefabrikker	6 689	9 304	15 993	44	—	37	77	55	45
383 b.	Karosserifabrikker	1 278	7 090	8 368	35	62	231	124	—	92
386, 389	Andre fabrikker til fremstilling af transportmidler	613	1 908	2 521	37	69	—	81	—	100
391, 392	Fabrikation af forsk. instrumenter	2 019	4 792	6 811	45	59	—	87	45	55
395	Sølv- og elektropletvarefabrikker	3 851	12 868	16 719	40	62	170	103	19	81
396	Pianofabrikker	392	1 596	1 988	47	77	63	85	—	100
399	Forskellige fabrikker	7 494	16 978	24 472	29	49	—	100	22	78

FILMOPERATØRERNES FAGLIGE AFDELING
FILM- OG FORLYSTELSES-
FUNKTIONÆRERNES FORBUND
Rømersgade 24 — København K.

København, den 21. juni 1951.

*Til Arbejdsmarkedskommissionen,
ved Kommissionens formand, herr departementschef Skalts,
Slotsholmsgade 16, K.*

I forbindelse med arbejdsmarkedskommissionens undersøgelser af arbejdstidens længde tillader undertegnede faglige afdeling for filmoperatørerne i København, Film- og forlystelseskommisionens Forbunds afdeling 1, sig at henlede kommissionens opmærksomhed på den ekstraordinært lange arbejdstid, som er gældende for den del af vore medlemmer, der udgøres af de filmoperatører, som er beskæftiget i sådanne københavnske biografteatre, der påbegynder deres forestillinger klokken 14 på hverdage.

Det fremgår af vedlagte overenskomst, afsluttet mellem biografteaterforeningen for København og vort forbund, at arbejdstiden for disse operatører er fastsat til 58 ugentlige timer fordelt på 5 hverdage med 10 timer fra kl. 13,30 til 23,30 og 1 søndag med 8 timer fra kl. 15,30 til 23,30, mens 1 hverdag er fridag. Til denne faste arbejdstid kommer yderligere for en dels vedkommende prøveøvelse af nye film i et vist omfang, et arbejde som de pågældende operatører er pligtige at påtage sig mod ekstrabetaling. Yderligere skal nævnes, at der i hvert biografteater er beskæftiget 2 faste operatører samt 1 reserve til afløsning på fridagene, idet det af brandmyndighederne kræves, at der under filmfremvisning til stadighed er 2 operatører tilstede i operatørrummet.

Når det oplyses, at det for de faste operatører gælder, at de året rundt har en fast arbejdstid på 58 ugentlige timer, må derhos erindres, at de i disse mange timer må opholde sig i operatørrum, der kun undtagelsesvis har adgang af dagslys og tilstrækkelig frisk luft, og at arbejdet foregår i en stadig og enerverende støj fra maskiner og højttalere, ligesom det må bemærkes, at arbejdstiden er fra 13,30 til midnat på hverdage og fra 15,30 til midnat på søndage, hvilket betyder, at disse mennesker, som først ved midnat kan afslutte deres arbejdsdag, kun har fri om formiddagen — på et tidspunkt, hvor den øvrige familie er travlt optaget af arbejde, hustruen med rengøring og børnene med skolegang. Dette tidspunkt er det eneste, der er levnet til samvær med familien, og det vil forstås, hvilke menne-

skelige afsavn dette betyder for hver enkelt og for disse familier, ikke mindst for børnene, med hvem samværet kun kan blive yderst sparsomt.

Vor organisation har da også gennem år krævet og kæmpet for nedsættelse af denne lange arbejdstid. Alt, hvad i så henseende er nået, er een årlig weekend fri. Også ved sidste fornyelse af overenskomsten i foråret 1950 genoptoges vore ønsker uden resultat.

Praktisk formuleret er vort krav indførelsen af 3-mands betjening i de omhandlede biografteatre, således at forstå, at den samlede arbejdstid fordeles ligeligt mellem 3 faste operatører, som derved hver vil få en arbejdstid på $45\frac{1}{3}$ ugentlige timer.

Til støtte for dette rimelige krav om en kortere arbejdstid kan foruden de iøjnefaldende menneskelige hensyn anføres, at de i biografteatrene beskæftigede kontrollører, som er omfattet af samme overenskomst, allerede har opnået en vis forkortelse af deres arbejdstid på ca. 4 ugentlige timer, jfr. overenskomstens § 3 (s. 6).

Sluttelig bør erindres, at den direkte anledning til nedsættelse af arbejdsmarkedskommissionen var, at det af arbejdsgiverne under overenskomstforhandlingerne i 1950 hævdedes, at en gennemførelse af arbejdernes krav om nedsættelse af arbejdstiden til under 48 timer ugentlig ville få alvorlige konsekvenser for landets produktion og økonomi. Det er klart, at sådanne synspunkter i hvert fald ikke kan anlægges på arbejdsforholdene i biografteatrene.

Når dertil kommer, at arbejdsmarkedskommissionens undersøgelser gælder nedsættelse af en arbejdstid på 48 timer, synes det åbenbart urimeligt, at vore medlemmer stadig må arbejde 58 timer ugentlig — en menneskealder efter at 8-timers arbejdsdagen er gennemført i Danmark.

Måtte det derfor være vor forening tilladt at henlede kommissionens opmærksomhed på dette forhold. Det skulle være vort håb, at der gennem kommissionens arbejde måtte skabes forståelse for og mulighed for gennemførelse af vort berettigede krav.

Det ville være vor organisation kærkomment, om der måtte åbnes os mulighed for direkte overfor kommissionen at redegøre for vore arbejdsforhold.

Med ærbødighed

Filmoperatørernes faglige afdeling, København

H. Bidsted.

K. B. Lundberg.

Litteraturfortegnelse.

- Betænkning afgivet af arbejdstidskommissionen af **1919**.
Arbejdsløshedsrådets betænkning af 24. marts 1934 vedrørende nedsættelse af arbejdstiden.
Dich, Jørgen S.: Memorandum vedrørende arbejdstidsforkortelse (1937).
8-timers dagen i udlandet. Betænkning af det i henhold til forliget af 4. april 1922 af Dansk Arbejdsgiverforening og De samvirkende Fagforbund nedsatte udvalg angående arbejdstiden (1923).
De samvirkende Fagforbund: Arbejdstiden i udlandet.
Edw. Mackeprang: Arbejdstidens længde og dens betydning for produktionen.
E. Wiinblad: Arbejdstiden (1910).
Alfr. Lehmann: Størst udbytte af legemligt og åndeligt arbejde (1919).
V. Skjerk: Nogle elementære fysiske og psykiske arbejders regelbundethed i forhold til tiden.
Kungl. Socialstyrelsen i Stockholm: Undersökningar rörande arbetstidsförhållanden och löns-
vilkår för privatanställda.
Statens off. utredningar 1925: 45 (Stockholm): Statistiska undersökningar angående åttetimmars lagens och bagerilagens verkningar.
Arbetstidsutredningens betänkande I: (Angående arbejde under jorden i gruber og stenbrud) (1947).
Arbetstidsutredningens betänkande II (Angående 3-skiftsarbejdere og tunnelarbejdere) (1948).
Arbetstidsutredningens betänkande III (Angående flådningsarbejdere) (1949).
Arbetstidsutredningens betänkande IV (Tre ugers sommerferie) (1950).
Arbetstidskomiteens betänkande 2: Betänkande med förslag til lag om begränsning av arbetstiden (Stockholm 1919).
Arbetstidskomiteens betänkande 3: Redogörelse **för** utredning om de ekonomiska verkningar av lagstadgat förkortning av arbetstiden inom industrien (Stockholm 1919).
F. **Croner**: De privatanställdas arbetstidsförhållanden.
J. **Nordin**: Washingtonkonferencen och 8-timmarslagen i utlandet (1930).
Ministry of Labour and National Service: Time rates of Wages and Hours of Labour 1st. October 1949.
P. Sargant Florence: „Labour”. Hutchinson's University Library, 1948.
Lord Leverhulme: „The six-hour Day and Other Industrial Questions”, London 1919.
U. S. Department of Labor: Bulletin No. 917: Hours of Work and Output (1947).
U. S. Department of Labor: Industry Report (Aug. 1950): Hours and Earnings.
Wilford J. King: Employment, Hours and Earnings in Prosperity and Depression in the U. S. 1920—22. (N. Y. 1923).
I. L. O. Yearbook 1932, side 83: Hours of Work.
I. L. O. Yearbook 1933, side 63 og 405: Hours of Work.

Af tidsskrifter skal særlig nævnes:

- Socialt Tidsskrift (1930): E. Grandjean: Træthed i industriarbejde.
Socialt Tidsskrift (1932): Arbejdstidsforkortelse i forskellige lande.

- Socialt Tidsskrift (1933): E. Dreyer: International nedsættelse af arbejdstiden.
- Socialt Tidsskrift (1933): R. Lassen: 40 timers arbejdsugen — lørdagen fri?
- Socialt Tidsskrift (1932): Warming: Kortere arbejdstid som middel mod arbejdsløshed.
- Socialt Tidsskrift (1938): Ulykker under arbejdet 1922—1936.
- Socialt Tidsskrift (1948): X. Salicath: De allieredes socialpolitik i Tyskland.
- Nationaløkonomisk Tidsskrift (1927): K. Vedel-Petersen: Arbejdstid og Arbejdsløshed.
- Int. Labour Review (1932): The international reduction of hours of work.
- Int. Labour Review (1934): Hours of Work Provision under the N. I. R. A.
- Int. Labour Review (1941): P. Sargent Florence. A scientific labour policy for industrial plants.
- Int. Labour Review (1949): Holidays with Pay.
- Int. Labour Review (1948): The 40-hours case and the changes in standard hours in Australian industry.
- Kommersiella Meddelanden (1935): Yttrande över förslag om genomförandet av 40 timmars veckan.
- Sociala Meddelanden (1941): Övertidsarbetets omfattning inom industri m. m. under år 1938.
- Sociala Meddelanden (1941): Övertidsarbetets betydelse för arbetstageren.
- Sociala Meddelanden (1951): Olycksfall i arbete under årene 1948 og 1949.
- Index (1934): G. Crowther: The progress of science and the hours of labour.
- Industria (Stockholm) (1931): Sjutimmarsdagen och nattskiftsarbetet i Ryssland.
- Industria (1947): Arvid Nilsson. Arbetsrådet och allmänna arbetstidslagen.
- Industria (1949): Femdagarsveckan.
- Metallarbetaren (1948): A. Henriksson: Amerikanska erfarenheter (av arbetsvecka av olika längd).
- Tiden (1929): X. Sundberg. Åttetimmarsdagens ekonomiska virkninger.
- Socialt Tidsskrift (Finland) (1947): A. Vekilä. Den nye arbetstidslagen.
- The ministry of labour gazette (1947): The forty hour working week in Australia.
- The ministry of labour gazette (1949): The work week in manufacturing industries (Canada).
- Xew Statesman (1942): As the miner sees it.
- London and Cambridge Economic Service (1947): A. L. Bowley: Wages, earnings and hours of work 1914—1942, U. K.
- The American Economic Review (1940): Waldo E. Fischer: Union wage and hour policies and employment.
- The American Economic Review (1941): A. E. Burns and Plyton Kerr: Recent changes in work-relief wage policy.
- Wirtschaftsdienst (1932): E. Bandmann: Die Bedeutung einer gesetzlichen Arbeitszeitskürzung.
- Monthly Labor Review (1951): Vladimir C4sovski. Elements of Soviet labor law.

socialministeriets
bibliotek

319/1752